STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02714

ALE VERK

Mendele Mokher Sefarim

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פערלאג
מענדעלע
ווארשע

אַלע ווערק פֿון מענדעלע מוכר-ספרים

(ש. י. אבראַמאָוויץ)

נײַנצעהנטער באַנד

נײַע פֿערבעסערטע אויסגאַבע

בעקויף: געזעלשאַפֿט „צענטראַל“, וואַרשע, נאַוואָליפּקי 7

1928

אַלע ווערק פון מענדעלע מוכר־ספרים
(ש. י. אבראמאָוויץ)

שלמה ר׳ חיימ׳ס

(צווייטעס בוך)

פערלאַג „מענדעלע״ וואַרשאַ
1928

Copyright by S. Sreberk NEW-YORK U. S. A. 1927

Printed in Poland

Zakł. Graf. „Stereotyp" Warszawa Nowolipki 7.

אינהאלט:

שלמה ר׳ חיים׳ס

פון מיין ספר הזכרונות I

" " " " II

" " " " III

שטריכען צו מיין ביאָגראַפיע

שלמה ר' חיים'ס

(צווייטעס בוך)

אין דעם איצטיגען באַנד XIX געהט אריין דאָס צווייטע בוך דער ווייטערדיגער המשך, פון מענדעלע מוכר ספרים'ס לעצטען בוך „שלמה ר' חיים'ס", וואָס איז אַ קינסטלערישע בעשרייבונג פון מענדעלע'ס אייגענעם לעבען. דער אָנהויב פון „שלמה ר' חיים'ס", דאָס ערשטע בוך (אין 17 קאַפּיטלעך), איז אַריין אין פריהערדיגען באַנד XVIII.

אין דער ביז־איצטיגער מענדעלע־אויסגאַבע האָט דאָס צווייטע בוך געטראָגען דעם נאָמען „מיין לעבען". אין דעם צווייטען בוך שילדערט מענדעלע מוכר ספרים דאָס ווייטערדיגע לעבען פון שלמה'לען. ר' חיים, שלמה'לעס פאָטער, איז געשטאָרבען, און פאַר'ן בחור'ל, דעם יתום, הויבען זיך אָן שווערע וואנדער־טעג. מיר טרעפען שלמה'לען אין שטעדטעל ט—ק, אין דער ישיבה, וואוהין עס טראָגט איהם די נויט. מענדעלע שילדערט דאָ פאַר אונז דעם בית־המדרש, די ישיבה־בחורים, מיט וועלכע איהם איז אויסגעקומען צו בעקענען זיך אין זיין אייגענער יוגענד. אַ בעזונדערער טרויער און אונבעהאָלפענקייט ליגט אויסגעגאָסען אויף די קאַפּיטלען. ווי זאָגט ש. י. אבראַמאָוויטש אין זיין הקדמה צו „שלמה ר' חיים'ס", אין זיין „אמר מענדעלע": „דער שרייבער זוכט, קלייבט־צו די פּאַסענדיגע ווערטער, זעצט זי, ווי פּערעל איינס צום אַנדערען מיט ישוב־הדעת, מיט דער כוונה, אַז דער גייסט און די צורה זאָלען ווי די נשמה מיט'ן גוף פּאַסען איינער צום אַנדערען, נישט־מעהר נישט ווייניגער וויפיעל מען בעדאַרף".

דאָס צווייטע בוך „שלמה ר׳ חיים׳ס״ פערמאָגט אין יודיש אַ דריטע קאַפּיטלען, וואָס מענדעלע האָט שוין נישט בעוויזען איבערצוזעצען זיי אין יודיש. דער העברעאישער טעקסט פון צווייטען בוך (אין העברעאישען הייסט עס ביי מענדעלען „בימים ההם״) ווערט פערענדיגט מיט דעם אָרט, וואו עס פערענדיגט זיך אין יודישען דער נײַנטער קאַפּיטעל. אַזוי־אַרום האָבען מיר מענדעלעס אויטאָביאָגראַפיע־ערצעהלונג, אָנהויבענדיג פון׳ם צעהנטען קאַפּיטעל, בלויז אין יודיש.

נאָך „שלמה ר״ חיים׳ס״ געהען אַריין אין דעם איצטיגען באַנד די צוויי שילדערונגען פון מענדעלע „פון מיין ספר הזכרונות״ און „פון ספר הזכרונות״ (איבערגעזעצט דורך ב. עפּעלבוים). מיר האָבען צוגעגעבען איצט די שילדערונג „פון מיין ספר הזכרונות״, וואָס איז דורך מענדעלע׳ן גופא פערקירצט און בעאַרבעט געוואָרען און געדרוקט געווען אין „יודישע וועלט״ (פערלאַג ב. קלעצקין 1915).

צום סוף פון איצטיגען באַנד קומען אַריין מענדעלעס ביאָגראַפישע נאָטיצען, וואָס זענען דורך מענדעלען אָבגעדרוקט אין העברעאישען זאַמעלבוך, אין נ. סאָקאָלאָוו׳ס „ספר הזכרון״ (ווארשא, תרמ״ט—1889) אונטערען נאָמען „רשימות לתולדותי״. די נאָטיצען זענען איבערגעזעצט אין יודיש דורך ב. עפּעלבוים.

נ. מ.

צווייטעס בוך

א.

אויף אַ גלייך פריי פעלד, אַ ניין, צעהן ווערסטליך פון ק... וואַרפט זיך אין די אויגען נאָך פון־דערווייטענס עפּיס אַ שטיקעל ישוב, איינגאַנצען גרויס ווי אַ גענייץ. אַריינקומענדיג אַהין דערקענט מען באַלד, אַז דאָס איז אַ יודיש שטעדטיל. אַ סימן דערויף האָט מען אין דעם מאַרק מיט קלייטען, אין דעם שולהויף, וואו עס געפינט זיך אַ שולכען מיט אַ בית־מדרש׳ל און אין דער באָד להבדיל מיט אַ מקוה—דריי זאַכען אַזוינע, וואָס ווי באַלד אַ מנין יודען קלייבט זיך צונויף, וואוינען צוזאַמען, איז אוממעגליך צולעבען אָהן זיי ווי אַ פיש אָהן וואַסער.

ט—ץ הייסט דאָס שטעדטיל! עס זענען אין דעם דאָ עטליכע מנינים יודען.

און צו די עטליכע מנינים איז אין־אָנהויב זומער נאָך צוגעקומען נאָך אַ נפש — אַ בחור׳ל, אַ פרעמדער, וואָס זיצט דעם גאַנצען טאָג אין בית־המדרש און לערענט.

איז דען ט — ץ אַ מקום תורה? געפינט זיך דען דאָרט אַ ישיבה? — ניין, און נאָך אַמאָל, ניין! די יודען, וואָס געפינען

זיך דאָרט בעדאַרפען פרנסה. קוים אָפּגעדאַווענט בלייבט דאָס בית־המדרש ליידיג. דער שולהויף אָפּגערוימט, נישטאָ קיין פוס פון אַ מענשען, גלייך ווי אויסגעשטאָרבען, דער עולם איז זיך פונאַנדער געגאַנגען, דער אַ היים, יענער אין מאַרק. איטליכער צו זיינע געשעפטען.

נישט דער תורה צליעב איז דאָס בחור׳ל פון דער פרעמד אַהער געקומען — ער איז געקומען, גאַנץ פשוט, צוליעב דעם עסען, דאָס הייסט, ביי יעדען פון די שטאָדט בעלי־הבתים צו־עסען אַ באַשטימטען טאָג אין דער וואָך.

געקומען איז ער אַהער נישט מיט זיין אייגענעם ווילען, עס האָט געטריבען איהם די נויט. די מוטער זיינע, שרה, אַ אלמנה מיט קליינע קינדער, אָהן שום מיטעל צום לעבען, זי נעביך האָט זיך געמאַכט האַרץ און געשיקט דאָס ליבסטע קינד איהר׳ס, דאָס עלטסטע צווישען די קליינע קינדער, אַהער אין שטעדטיל, רעכענענדיג אויף דער התקרבות פון אַ פּאָר בעקאַנטע דאָרט.

שלמה׳לע הייסט דאָס בחור׳ל, רב חיים׳ס אַ זוהן — אָט צו־וואָס נעביך ער איז געקומען!

די ערשטע צייט נאָך רב חיים׳ס טויט איז, ווי עס פיהרט זיך ביי יודען, געווען די צייט פון טרייסט, מנחם זיין, טרייס־טען, איז דאָך אַ מצוה און קאָסטען קאָסט זי קיין גראָשען, טאָ וואָר־זשע זאָל נישט וועלען זי מקיים זיין? עס עפענט זיך ביי יעדען אין מויל אַ קוואַל פון טרייסט. אַפילו נישט קיין גרוי־סער בעל־דברן ווערט בערעדעוודיג. מען ווייזט־אָן אויף׳ן רבונו של עולם, פאַרזיכערענדיג אַז ער איז אַ בטוח, לי הכסף ולי הזהב, ער האָט און האָט גאָלד און זילבער, ער איז בעגלויבט, בישקשה! אַלע ווייסען טאַקי, אַז די נחמות זענען נאָר פוסטע ווערטער, האָבען אַזאַ האַפט ווי די זיסע חניפה־ריידעליך; פונ־דעסטוועגען ווירקען זיי, מעהר אָדער וועניגער, מען לאָזט זיך איינרעדען. ווי אַ האָניג־טייגעל צו אַ געשוויר זענען די טרייסט־ווערטער צו שרה׳ס געשוואָלען האַרץ, עס עפענט זיך די וואונד און אַלסדינג, וואָס דאָרט האָט זיך אָנגעקליבען, וואָס האָט

געדריקט, געשטאָכען אַזאַ צייט, זעצט אַרויס אין בלוטיגע טרעה־רען איהר פון די אויגען. ביטערע זיפצען רייסען זיך פון דער אלמנה׳ס האַרץ אַרויס און אַ שיין פון גליבען, פון האָפנונג גנב׳ט זיך אַהינצו אַריין.

טרייסטווערטער צו אבלים — דאָס זענען פאַרפאַרבטע, אין קאָלירען־שפּילענדיגע וואָלקענס ביים אָבשטאַרבען פונ׳ם טאָג, וואָס איז אָבער נאָר אויף אַ ווײַלע. באַלד טרעט אריין די נאַכט — און שטאָק־פינסטער ווערט אַרום און אַרום! שרה האָט אין אַ קורצער־צייט אַרום דערפיהלט דעם ביטערען טעם פון עלענד, פון דלות און נויט, ווי שלעכט ס׳איז צו זיין איהר — אַ פערלאָזענע וויסטע אלמנה, און די קינדער — פערוואָהרלאָזטע יתומים. און אויסגעלאָשען איז אין איהר דער שיין פון האָפנונג געוואָרען!

ווי אַ פינסטערער וואָלקען ליגט דער יתום אויף שלמה׳לען, ליגט אויף איהם און אין איהם איינגאַנצען. איהם איז אָבגע־שטאָרבען אי דער פאָטער, אי די וועלט מיט איהם אינאיינעם. איינגאַנצען די נאַטור, מיט איהר ערד און הימעל, מיט פעלדער און וועלדער, מיט זון, לבנה און שטערען — איז פאַר איהם טויט. עס רעדט נישט צום האַרצען, עס שמייכעלט נישט, עס קינצעלט נישט, עס ציהט צו זיך נישט, וועקט נישט קיין געפיהלען, גאָר נישט דאָס, וואָס פריהער. ס׳איז נאָר עפּיס אַ גולם, פאַרביגע בעקעליך, בלויזע אייגעליך — אַ גוף אָהן אַ נשמה.

שאָקלענדיג זיך איבער דער גמרא מיט אַ שטיל־אומעטיגען ניגון׳דיל, פערברייינגט שלמה׳לי אַליין די צייט אין דעם ליי־דיגען בית־המדרש. אַז עס ווערט איהם נמאס צו שאָקלען זיך זיצט ער דאָרט אויף דער באַנק פערגליווערט, אויסשטעלענדיג אַ פּאָר אויגען, קיין ריהר זיך נישט צוטהון. אָדער ער געהט אַרויס אויפ׳ן שולהויף, וואו חוץ איהם איז נישטאָ קיינער, שטעהט, געניצט, קוקט פערגליווערט אין איין זייט, נישט צו־וויסען וואָס און וואו ער איז. אַ פערשייטע פליג, אַ זלידנע קומט זשוזשענדיג, שטעלט זיך איהם אויפ׳ן שפּיץ נאָז — און עס זאָל דאָס איהם אַרען! אַ גאָנער מיט זיין פעקיל קליינוואַרג

שהוט זיך אַ ווייז אויפ׳ן שולהויף, שטרעקט אויס, באַלד ביי׳ם אַריינגאַנג, דאָס העלזעל, גאַגאַטשעט אָב אַ „מה־טובו״ בלשון ונוסח געבזענש — און עס זאָל דאָס איהם אָנגעהען! בהמות, ציגען, געהן, לויפען שוין פון פעלד, אויפהייבענדיג זיילען שטויב, דאָס קול פונ׳ם בוהאַי לאָזט זיך הערען פון איין עק שטעדטיל ביז דעם אַנדערען, אויך דער קהלשער באָק לויפט אין זיין רוה אַריין, גלייך צו דער ווייבערשער שוהל — און ער זאָל זיך עס כאָטש אַ ריהר טהון! ער שטעהט, שטעהט ביז דער שמש קומט־אָן, גיסט אַריין וואַסער אין האַנדפאַס, הענגט־אויף דעם אויס־געטריקענטען, דעם גאַנצען עולם׳ס איינציגען האַנטוך און דער־מאָהנט איהם, אַ ציה־געבענדיג איהם פון הינטען ביי׳ם אַרבעל, אַז באַלד וועט דער עולם זיך פאַרקלויבען צו מנחה.

דאַוונען — דאָס איז געווען אַ ליכדיגער שטראַהל, וואָס האָט, דורכשלאָגענדיג זיך דורך די וואָלקענס מרה־שחורה, אַ שיין גע־טהון אין זיין פאַרפינסטערטער, פאַר׳יתום׳טער נשמה. פון ט—ץ האָט ער ניט געשעפּט קיין תורה, דערפאַר אָבער איז איהם דאָרט אַריין אין טעם דאָס דאַוונען... דאָס איז געווען אַ חסידיש דאַוונען, מיט אַ ברען, דאָ, אין ט—ץ, האָט ער דאָס ערשטע מאָל געזעהן חסידים, און וועלכע אין ק... איז קיין זכר נישטאָ, און איבער וועלכע עס געהען דאָרט אַרום מימרות, מיאוסע מעשיות פון פאַרביסענע מתנגדים ווי איבער פושעי־ישראל, ווי ל־דע ברואים, מיני בהמות, דער בעל־הבית, ביי וועלכע ער האָט געגעלטיגט און געגעסען שבת, דעם טאַטענס, עליו השלום, אַ גוטער פריינד, איז אַ חסיד און דאָך אַ יוד, און נאָך אַ הייסער יוד, אַ פיינער מענש־אַ יוד! שלמה׳לע האָט געדאַוונט וואו דער בעל־הבית, אין אַ חסידיש שטיבעל, און די גאַנצע הנהגה דאָרט אי דאָס דאַוונען איז איהם געווען צום האַרצען, דאָס שטעדטיל ט—ץ האָט זיך פאַרדינט ביי שלמה׳לען דערמיט, וואָס ס׳האָט דעם ערשטען שטויס געגעבען דעם שכל זיינעם אין דעם ענין פונ׳ם בעטראַכטען דאָס יודישקייט, וואָס איז שפּעטער מיט דער צייט זיך געגאַנגען ביי איהם אַלץ ווייטער, ווייטער, ט—ץ איז געווען פאַר שלמה׳לען אַ נייע ענטדעקונג, ווי אַ ענדעקטע אינזעל,

אַ שטייגער, אין ים איקינוס. חסידים זענען טאַקי אויך יודען! אָבער דאָך איז דאָ אַ הילוק צווישען זיי און מתנגדים, צווישען וועלכע ער איז אויפגעוואַקסען ביז אַ הער אין זיין שטעדטיל, אין אַ מתנגיד שטעקט אַ פאַרפרוירענע נשמה, ביי איהם איז נאָר קאָפּ, האַרץ — אייז־קאַלט. זיין לערנען, זיין דאַווענען אין נאָר בכתוב, ווייל אַזוי שטעהט געשריבען. ער איז ווי אַ עהרליכער בעל־חוב, וואָס צאָהלט פינקטליך אויף אַ וועקסעל. על פּי דין בעדאַרף מען דאָס—נו, טהו איך מיין שולדיגקייט און פּטור. זיין גאָט איז אַ בייזער, ווי באַלד עפּיס ניט אַזוי, געפיגט ער זיך בעליידיגט, ווערד ברוגז, שטאַרק אָנגעצונדען און בעשטראָפט. דאָ, אויף דער וועלט, איז דער מתנגיד אַ קאַלטער, דערפאַר דאָרט אַ גיהנם האָט ער פלאַם־פייער, מלאכי־חבלה אָהן אַ צאָהל. מען ברענט, מען פּייניקט, מען טהוט־אָן כל־המיני יסורים אַ שרעק! אַקעגען־זשע דער חסיד, ווי שלמה׳לע האָט עס געזעהן אַ צינד דאָ, איז הייס. דער עיקר איז ביי איהם אין עבודת־הבורא — שמחה: ישמח ישראל בעושיו — אַ יוד בעדאַרף זיך פרעהען מיט זיין באַשעפער, מיט אַזאַ גאָט, מיט אַזאַ גוטען, דערבאַרעמדיגען פאָטער ווי ער איז. „בשעת דאַווענען טאָר מען קיין שום דאַגה נישט האָבען, אַפילו די דאַגה פאַר די עבירות, וואָס מען איז בעגאַנגען, אויך נישט“. אָט אַזוי זאָגט דער אר״י הקדוש. דאָ, אין שטיבעל, דאַוועגט זיך מיט חשק, עס געהט אַרויס אַ „הודו“, אַ „כגוונא“ אַ „ידיד נפש“ קנאַקענדיג, לעבעדיג.

ידיד נפש אב הרחמן:

ליבעהאַרציגער, דערבאַרמיגער פאָטער דו מיין!
בייג מיך, דיין קנעכט, צוטהון דעם ווילען דיין.
פאַר דיר אין מקום קדוש קניען, זאָל געשווינד
דיין קנעכט אַהין פלינק לויפען ווי אַ הינד.
זיין זיס זאָל איהם דיין ליבשאַפט מעהר אַ סך
פון האָניג און פון איטליכער געשמאַקער זאַך.
אָ, וועלט־בעשיינער, שענהייטסקוואַל אין איהר!
מיין זעל געהט אויס פאַר ליבשאַפט, לעכצט צו דיר.
אָ, גאָטעניו, אָ, הייל

איין לעכצענדיגע זעל!
דיין מילדען בליק איהר ווייזען וועסטו נאָר,
געזונד און שטאַרק און גליקליך ווערד זי גאָר.
באַרמהאַרציגער! אָ, שפּרודלען זאָל געלינד
ס'רחמנות דיינס אויף דיין געליבט וואויל קינד.
פון לאַנג שוין טאַקי לעכצט מיין זעל און שמאַכט
צוזעהן דערלעבען דיין גרויס־הערליכע מאַכט.
אָט דאָס איז טיעף פון האַרצען מיין בעגער,
דערבאַרם זיך זשע און נישט פערבאָרג זיך מעהר.
ענטפּלעק זיך, אָ, און שפּרייט, מיין ליבער
דיין פרידען, ווי אַ ביידעל אויף מיר אַריבער!
די וועלט די גאַנצע אומעטום,
וועט ליכטיג ווערען פון דיין רוהם.
און אַלע מיר דאָ וועלען
פון דיר גאָר אָנקוועלען.
טאָ גיכער־זשע דיין גנאָד! געקומען שוין די צייט,
פון אונז ווי פריהער מאַכען לייט.
דאָס דאַוונען אָבער — אָט דער ליכטיגער שטראַהל, האָט
אַ שיין געטהון אין שלמה'לעס נשמה נאָר אויף אַ ווײלע, אַזוי
שטאַרק בעטריבט איז זי געוועזן. די איבעריגע צייט איז שלמה'לע
געווען דערשלאָגען, תמ'עוואַטע, פערשלאָפען, עפּיס נאָר טאַקי
אַ גולם.

ס'איז אָבער געוועזן צייטען, ווען שלמה'לעס האַרץ איז
געוועזן וואַך, אַ הייסער שטראָם פלעגט איהם דורכלויפען איבער
דעם לייב און עס האָט איהם געפלאַמט דאָס פנים. אַ פעטע
רויטע באַק מיט אַ פערמאַכט בלינד אויג האָט זיך איהם געדאַכט
טראָגט זיך, שוועבענדיג אין דער לופט צו איהם אַקעגען. די
דאָזיגע מיט דעם אויג האָבען געקעהרט דער טאָכטער פונ'ם
בעל־הבית, וואו ער פלעגט נעכטיגען — אַ געזונדע, אַ דיקע, אַ
בעלייבטע, ברייטביינערדיגע בתולה. שלמה'לען וואָלט די בתולה,
ווי זי איז אינגאַנצען, לחלוטין נישט אָנגעגאַנגען. מילא איז זי
אויף איין אויג אַ בלינדע, וואָס מאַכט עס אויס? די צרה איז

אָבער אָט וואָס — מען וויל, ווי ער האָט זיך דערוואוסט, זי זאָל זיין פאַר איהם אַ כלה, און דאָס האָט איהם שוין טאַקי גוט געאַרט. עס פלעגט זיך איהם פאָרשטעלען איהר געשטאַלט, און פאַר גרויס פערדראָס איהם צעקאָכען — געה, האָב נאָך אַלע זאַ־כען גאָר חתונה פאַר צרות! און נאָך מיט וועמען? מיט אַ בלינ־דער מויד! עפיס נאָר ווי אויף צו להכעיס פלעגט איהם קו־מען דערנסטמאָל אויפ׳ן געדאַנק פראַדיל, די שענע, ליבע פראַדיל. אַ פערגלייך אַביסעל צװאָ ביגרת און פראַדיל!... מעשה־שטן פלעגט זיך איהם צעשפיעלען די געבליטען און דאָס בלוט איז איהם אַריין אין פנים.

ס׳איז אויך צייטענווייז אָנגעפאַלען אויף שלמה׳לען אַ בייג־קעניש נאָך דער היים, נאָך דעם שטעדטיל, נאָך אַלסדינג, וואָס אַ מאָל דאָרט אין די גוטע יאָהרען. ער זיצט איבער דער גמרא איינער אַליין אין בית־המדרש, ער בײנקט, איז פערטיפט אינ־װעניג אין זיך און פערטראַכט. דאָס גאַנצע שטעדטיל ק... מיט די הייזער, מיט די מענשען דאָרט און מיט דער גאַנצער נאַטור אַרום און אַרום קריכען אַרויס ווי טויטע פון די קברים און קומען איינע נאָך די אַנדערע צו איהם אין חלום. עס קומט די „קוזניע״ מיט אַ הידען, אַ בלאָזען און מיט זיילען פייער. עס קומט אַ אויסמישעניש — מענשען בעקאַנטע, עופות און בהמות, טראָחים דער פויער, די אינדיצקע, די קוואַצקע מיט הינדעלעך אויך אינמיטען. עס קומען זאַגען ווייץ און קאָרען, זיי שושקען זיך און טראָגען איהם אונטער, בוקענדיג זיך מיט די קעפליך, זיסע פעלד ריחות. עס קומען האָפערדיג דער אַלטער, בעיאַהר־טער וואַלד, בעגלייט פון אַ קאַפעליע שפיל־פויגעליך, און איז איהם מכבד מיט רויטע און שוואַרצע יאַגעדעס. אויך די זון, די גרויסע פרינצעסען, ווינקט צו איהם ליבליך אַראָב פונ׳ם בלויען הימעל, אונטערוואַרמענדיג, איינגעבענדיג איהם עפיס אַ חשק און ציהעט און ציהעט איהם, ציהעט ערגיץ אַהין, אין די שענע ערטער — אויף בערג און טהאָלען.

און בשעת אַזאַ ביינקעניש, טהוט זיך שלמה׳לע מיט אַ מאָל אַ כאַפ־אויף. לויפט צעקאַכט אַרויס פונ׳ם בית־המדרש און לאָזט

זיך געהן געשווינד מיט דעם וועג אַ היים, אַ היים. נאָר איינמי־טען וועג קומט איהם אַרויף אויפ׳ן געדאַנק די צרות אין דער היים. די מאַמע נעביך דאַרבט, אַרבייט איבער די קרעפּטען ווי ס׳איז אַרויסצובריינגען דאָס טרוקען שטיקעל ברויט. די קינדער־ליך דאַרען־קוואַרען, קומען נעביך אָב. די ווירקליכקייט איז גובר, די פאַנטאַזיע זיינע נעהמט אָב ביי איהם דעם קוראַזש. ער שטעלט זיך פּלוצים אָב, בעוואַשט זיך מיט טרעהרען און קעהרט זיך אום פאַמעליכען, אַראָבלאָזענדיג דעם קאָפּ, צוריק אין בית־המדרש אַריין.

נאָר איינמאָל, סליחות צייט, איז דאָס בייגקעניש זיינס געווען גרויס אַ שרעק, און די פאַנטאַזיע האָט זיך איהם צו־שפּילט. עס האָט זיך איהם פאָרגעשטעלט די דאָזיגע צייט מיט די אַלע ימים־טובים און דעם גאַנצען טהועכטס דענסטמאָל, ווי דער שטייגער איז תמיד געווען אין דער היים. עס האָט איהם זיך פאָרגעשטעלט די ימים־נוראים טעג מיט ישובניקעס, וואָס פאָהרען אַריין אין שטאָדט און מיט דעם גאַנצען טאַראַראַמען זיך דענסטמאָל; דער פרעהליכער יום־טוב, סכות, דאָס מאַכען און דאָס זיצען אין סוכה; אויך די שמחת־בית־השואבה־נעכט אין בית המדרש אין קלויז, ווי מען איז מכבד מיט אַ פּסוק פון אתה־הראית, פון שיר־המעלות, און נאָך איטליכען שיר־המעלות זינגען און טאַנצען גרויס און קליין, אַלע אינאיינעם. מען איז זיך מתיר אַפילו נעהמען דענסטמאָל אין מקום קדוש אַ קאַפּעלע משקה. היינט די הקפות מיט תורות און פאָהנען אַרום בימה. די עליות און לעקיך איטליכען — שמחת־תורה. פאָרשטעלענדיג זיך דאָס אַלסדינג האָט ער זיך שטאַרק פערביינקט, ווי קיינמאָל נישט אַזוי, און פאַר גרויס בייגקעניש איז ער אַ צעקאָכטער אַרויסגעשפּרונגען פון בית־המדרש, וואו עס האָט געהערשט אַ אומעטיגע שטילקייט ווי אין אַ לעדיג נישט בעוואוינט הויז, און די פיס זענען ווי פון זיך אַליין געלאָפען מיט אימפּעט אויפ׳ן וועג, וואָס פיהרט אַ היים. די פאַנטאַזיע זיינע האָט אַצינד גובר געווען די ווירקליכקייט, זי האָט איהם אויף איהרע אָדלער־פליגעל געטראָגען און געבראַכט אין הויז אַריין, צו רער מאַמען,

פערשוויצט, פערסאַפּעט, אין איין אָטהעם.

די מאַמע מיט דעם קינד האָבען ביים בעגעגעניש זיך אָנ-
געקוקט און בעוואַשען זיך מיט טרעהרען. דאָס זענען געוועזען בי-
טערע טרעהרען, וואָס אַ נויטבעדערפטיגע אָרעמע אלמנה און אַ
הייס-געליבט, פערוואָגעלט קינד פערגיסען ביידע ביים צוריק-
קעהרען זיינעם שוואַך, מיד, הונגעריג פונ׳ם פערוואָגלעניש, אָנ-
קומענדיג צו איהר הילף, זי די מאַמע, וויינט — אָך און וועה
איז דער מוטער, וואָס קען נישט האַלטען ביי איהר טיש איהר
קינד, און דאָס קינד וויינט — אָך און וועה איז דעם קינד, וואָס
קומט אויסרייסען דעם לעצטען ביסען ביי דער אָרמער מוטער!

בעהיט זאָל מען ווערען, רבונו של עולם, פון אזא עלענד, וואָס שלמה'לע האָט דערפיהלט ביים צוריקקומען אַהיים, צו זיך אין שטעדטיל. עלענד איז דאָך בכלל אַ ביטערע זאַך, נאָר עלענד צו עלענד איז נישט גלייך. ס'איז דאָ אַ עלענדער צושטאַנד, וואָס גלאַט ער אליין פאַר זיך געכומען, גאָר אָהן שום פערגלייך מיט דעם וואָס פריהער, איז געגוג ביטער. אָך און וועה איז נעביך דעם שלימזלדיגען, וואָס האָט קיינמאָל אין זיין לעבען קיין גוטע שעה נישט געהאַט; וואָס איז פון כל-ימיו עלענד ווי אַ שטיין, פרעמד אין דער וועלט. נאָר פון פרעמדקייט צו פאַרפרעמדקייט איז אַ גרויסער חילוק. חוץ דעם ביטערען טעם וואָס פרעמד-זיין האָט אין זיך, האָט דאָס פרעמד-ווערען נאָך אַ שאַרפערען טעם דערצו — אַ ביטערקייט אַ שרעקליכע, וואָס פאַרשאַרפט זיך אַלץ מעהר און דורך פאַרגלייכונג די שלעכטע אומשטענדען אינ'ם עלענד מיט די גוטע, וואָס אַמאָל, אין יענע גליקליכע יאָהרען. און אָט פון אַזאַ מין עלענדקייט איז שלמה'לעס געווען! איטליכע זאַך, איטליך בעגעגעניש האָט איהם דערמאָהנט אין דאָס וואָס פריהער. און אין פערגלייך דערמיט, וואָס אַציגד האָט איהם פערפינסטערט, פערביטערט דאָס לעבען.

אפילו גאַר אין גוטע אומשטענדען מאַכט זיך זעהר אָפט מיט מענשען, וואָס פערבייגעהענדיג, פאַר אַזאַ אָרט, וואו ער האָט אַמאָל געוואוינט, פערבראַכט די יאָהרען צווישען בעקאַנטע, אינאיינעם מיט די זייניגע, און דערזעהענדיג פאַר זיך דאָרט אַ גאַנצע פערענדערונג, עפּיס אַזוי אַז ער און אַלסדינג דאָרט קו־מען אויס איינע די אַנדערע ווילד־פרעמד — גיט עס איהם אַ ציפּ ביי דער נשמה, בעפאַלט עס איהם אַ מרה־שחורה און עס בלייבט ביי איהם, אויף ווייטער אויסצוּווייכען יענעם אָרט. אַט אַזעלכער קען כאָטש אַביסעל זיך פאַרזעצען אין שלמה׳לעס לאַגע, כאָטש אַביסעל פיהלען שלמה׳לעס האַרץ.

די פאַנטאַזיע שלמה׳לעס, וואָס האָט איהם געטראָגען פונ׳ם שטעדטיל ס—ץ, וואו ער האָט אַזוי שטאַרק נעביינקט אַ היים—איז באַלד ביי זיין קומען אַהינצו פערשווינדען געוואָרען ווי אַ רויך און עס האָט פאַר איהם זיך ענטפּלעקט די ביטערע ווירקליכקייט אין איהר שרעקליכער מאַכט. דאָס הויז, וואו עס האָט אַמאָל איהם זיך גוט געלעבט, האָט אויסגעזעהן פערוואָהרלאָזט, וויסט, דאָרט, וואו עס האָט ביים פאָטער׳ס לעבען געקאָכט, גערוישט פון מענשען; וואו עס פלעגט פאָרקומען פערזאַמלונגען, אַסיפות וועגען שטאָט־זאַכען; וואו אַ שבת, אַ יום־טוב האָט געלויכטען, בעזינגען אין איטליכס ווינקעלע! וואו עס האָט זיך געהערט דברי־תורה, געטליך־יודישע, האַרצריהרענדיגע זמירות — איז היינט שטיל, אומעטיג ווי אויף אַ בית־עולם. עס טרויערען די ווענד, עס וויינט איטליכס ווינקעלע, פעריתום׳ט איז דעם טאַטענס צימער, אַלסדינג דאָרט זעהט אויס עלענד. מען זעהט נישט קיין פוס פון פריה־ערדיגע איינגעהער, בעקאַנטע, גוטע פריינד, גוט־יום־טוב ביטער זענען ווי אויסגעטריקענט געוואָרען. עס זיפצט די מוטער, די אלמנה, עס דאַרבען די קליינע קינדער, יתומים׳ליך, און צווייטע, צושפּרייטע זענען די עלטערע, אויסגעגעבענע קינדער.

און אָט דאָס הויז, דאָס איינציגע שטיקעל ירושה, דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש פון די יתומים, נעביך, איז אויך נישט זיכער געווען עס זאָל בלייבען זייערס — ס׳איז געשטאַנען פער־קויפט צו ווערען עפענטליך פאַר׳ן פאָטערס חוב. ער, עליו־השלום,

האָט אין אַ שלעכטער צייט, נישט היינט געדאַכט, זיך געשטעלט, אויפגעהערט צאָהלען ראַטעס פאַר דער טאַקסע פון פלייש, וואָס ער האָט געהאַלטען. בייזע מיילער, וואָס פאַר רב חיים׳ס לעבען האָבען זיי געשטומט, געהאַט דרך-ארץ, זענען מיאוס אָנגעפאַלען אויף איהם דערפאַר נאָך זיין טויט. ווי דער שטייגער איז פון קליינע מענשליך, קאָכלעפעלעך אומעטום. וואָס קניען, בויגען זיך פאַר דעם שטאַרקערען, קריכען פאַר איהם ווי אַ וואָרם, לויבען, וינגען איהם מה-יפית כל-זמן ער איז דאָ, כל-זמן זיי פיהלען זיין מאַכט, און שטעלען זיך-אויף, פערדרייסען דעם קאָפּ, עפענען אַ מויל און בילען אַז ער ווערט אויס, שוין מעהר נישטאָ;

מען ווייסט, אמת, די נאַטור פון בילער. קיין סכנות אינ׳ם איז נישטאָ. דאָך וואָלט נישט געשאַדט ווייזען זיי אַ [illegible] — אַ זאַס! דאָס בילען גרילצט אין די אויערען, רייצט נערווען. טפו!

אַ ראש-השנה, נאָך וועלכען עס האָט שלמה׳לען פונדערווייטענס זיך אַזוי שטאַרק געבייִנקט, פאָרשטעלענדיג זיך ווי געוועזן ער איז אַ מאָל — האָט שלמה׳לע אין דער היים געהאַט געביך אַ פערשטערטען. געוועהנליך האָט דענסטמאָל אין דער היים זיך געקאָכט, אויף געוועזן דאָס גאַנצע הויז. חנא מליניצער, דער פון דער מיהל, פלעגט אויף אכסניא ימים-נוראים קומען פונ׳ם ישוב מיט דעם הויזגעזונד, גרויס און קליין, אָנגעזעצט אין אַ היבשען וואָגען מיט די בעבעכעס, מיט זעק קאַרטאָפעל, זעקליך גרויסע רויטע מעהרען אויף צימעס און מיט פריש-צאַפּעלדיגע העכט, פונ׳ם טייך, פאַר זיך פאַר רב חיים׳ס געזונד. די אַלטע שקאַפּע, די זקנה, פלעגט זיך מטריח זיין שלעפּען אַט דעם בייכיגען, פול אָנגעשטאָפּטען וואָגען, אָבשטעלענדיג זיך צו-ווייִלען אויפ׳ן וועג, אין אַריינגעפאָהרען אין שטאָדט איז זי האָפּענדיג, בגראַנדע. זי הייבט פיסליך, העצקעט זיך, לויפט, און צוציק, דער הונד, יאָגט זיך, פערדרייסענדיג דעם ווידעל, איהר פאָראויס מיט דער בשורה: מען פאָהרט, מען פאָהרט, מיר זענען שוין דאָ! אַזוי איז געוועזן אַמאָל, דאָס יאָהר אָבער איז חנא מליניצער אויף אכסניא נישט געקומען. אַ ברודער זיינער

האָט פונ׳ם ישוב זיך בעזעצט אין שטאָדט, אין אַ אייגען הויז, איז ער ביים ברודער איינגעשטאַנען.

שטאַרק האָט זיך געלאָזט פיהלען חנא-מליניצערס נישט קומען מיט דעם גאַנצען פעקיל זיינעם. אומעטיג, פערלאָזען האָט זיך געפיהלט איטליכער אין שטוב אָהן דעם טאַראַראַם פון די אָנגעפּאָחרענע ישובניקעס ערב-ראש-השנה. קיין לעבעדיג בעשע-פעניש, אַ הונד אַפילו, האָט מען דעם טאָג אין די אויגען נישט געזעהן. נאָר אויף הונד אָבער איז קיין קשיא נישט: ס׳איז גאַנץ נאַטירליך. שטאָדט הונד האָבען, כדרך-הטבע, אַ שאַרפען חוש-הריח, שמעקען-אָן וואו עס קאָכט זיך, וואו מען קען טהאָן אַ לעק, כאַפּען אַ מנה-יפה, הייסט צו-וואָס זאָלען זיי זיך יאָגען צו שרה די אלמנה׳ס הויז, אַז נישט מען פרעגעלט, נישט מען בראָט, נישט מען קאָכט דאָרט קיין יום-טוב פיש? אומזיסט ריהרט זיך נישט קיין שטאָדט הונד פונ׳ם אָרט, אַזוי איז שוין זיין נאַטור. ער ווייסט וואו איין וואו אויס, וואו אַ ביל, וואו אַ שווייגט, און פאַר זיין „לא-יחרץ״ בעקומען צום אָבלעקען אַ ביין.

שלמה׳לע זוכט אויס דעם אַלטען מחזור, אין וועלכען דער פאָטער, עליו-השלום, האָט יאָהרענלאַנג געדאַווענט און ביי געוויסע תפלות דאָרט פערגאָסען הייסע טרעהרען, פון וועלכע עס זענען געבליבען עד היום געלע פלעקען. ווי פון אַ גראַמעפאָן, היינטיגע צייטען, האָט פון די דאָזיגע פלעקען אַרויסגעשריגען שלמה׳לען אין די אויערען דעם טאַטענס וויינענדיג קול טיעף פונ׳ם האַרצען, בעזאָנדערס פון יענע וואָס אין „שמע קולנו״, עס הערט זיך איהם דעם פאָטער׳ס געוויין, אויפהויבענדיג די הענר מיט אַ געבעט צום אויבערשטען, ביי די ווערטער דאָרט: „אל תשליכנו מלפניך, זאָלסט נישט אָבוואַרפען אונז פון דיר, רבונו של עולם, ורוח קדשך אל תקח ממנו, און דיין הייליגען גייסט נישט אַוועק-נעהמען פון אונז״! און אָט דערביי טאַקי נאָך איינער, אַ גרע-סערער פלעק — ווידער אַ נעשריי, אַ ביטער געוויין: „אל תשליכנו לעת זקנה, זאָלסט נישט אַוועקוואַרפען אונז, אַ גאָטעניו, אין די עלטערע יאָהרען, ככלות כחנו אל תעזבנו, ביים אויסגעהן אונ-זערע כחות זאָלסט-דו אונז נישט פערלאָזען״! שלמה׳לע איז

צעקאַכט. עס קלינגט איהם די אויערען, עס ריהרט איהם-אויף דעם מוח. ער פערמאַכט דעם מחזור, לייגט איהם אַרונטער אונ-טערען אָרעם, און וואַרפענדיג אַ בליק אויף דער מאַסע, וואָס פערשטעלט מיטביידע הענד דאָס פנים חליפענדיג געבענטשט ליכט, זיך געלאָזט געהן אין שוהל אַריין.

שלמה׳לע געהט אַרויף אין בית-המדרש גלייך אויבענאָן, און ווי נאָר ער זעצט זיך אויפ׳ן פאָטער׳ס שטאָדט קומט אונטער איינער, אַ פעמפיק, און טרייבט איהם אַראָב. ריק זיך, בחור — זאָגט ער — ריק זיך, זיי מוחל, ווייטער, די שטאָדט איז מיינע, איך האָב זי געקויפט. שלמה׳לע בלייבט אַ ווײלע שטעהן פער-מישט ווי אַ דונער האָט איהם געטראָפען, און קומענדיג דערנאָך אַביסעל צו זיך זעהט ער ווי דער גראָבער יונג, וואָס איז נישט ווערט דעם טאַטענס נאָגעל, זיצט מיט גדלות אויף זיין שטאָדט, קוקט ביין, בלאָזענדיג פון זיך אַ שרעק. די בנים זיינע רינגלען אַרום דעם שטענדער, שטופען זיך, דרינגען מיט הענד און פיס און לאָזען איהם, שלמה׳לען, נישט איינשטעהן נעבען זיי אויף אַ שטיקעל אָרט. שלמה׳לע ווייסט נישט וואו זיך הינצוטהון, פאַר חרפה, פאַר בושה, וואַרפט זיך דאָס בלוט אין פנים אַריין. ער וואָגעלט זיך נעביך ווי אַ בלינדער שלעפער אַרום, אַהער-אַהין, כאַפט פון אַלע זייטען בייזע גרויסע קוקען, ווי עפּיס אויף אַ אַנשיקעניש, און ווערט לסוף פערוואָגעלט אונטער דער בימה, העט אַראָב, ביי דער טהיר.

געקומען איז שלמה׳לע פון שוהל אומעטיג, אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ. דער גוט-יום-טוב זיינער איז אויסגעקומען עפּיס תשעה-באָב׳דיג, שטיל אויף אַ פערדומפען קול. דער מאַמעס הארץ האָט געפיהלט דעם טעם פונ׳ם קינד׳ס ביטער געמיטה, גוט פערשטאַ-נען וואָס זיין צעטראָגענקייט בעדייט, ווי פינסטער און ביטער איהם נעביך האָט געמוזט זיין זעהן אַ פרעמדען, אויפ׳ן טאַטענס שטאָדט, פערוואָגעלט צו ווערען פון אַזאַ הייליג, ליב אָרט, און צושפּאַרען זיך ערגעץ נעבען וועמען ס׳איז ווי אַנ׳איינגעבע-טענער. יאָ, הייליג איז פאַר קינדער אַ פאָטער׳ס שטאָדט, דאָס אָרט, וואו עס האָבען געדאַווענט די עלטערען, פון וואַנען עס האָט

זיך געטראָגען זייער געבעט, האַרץ און זעעל צו גאָט ברוך-הוא אין הימעל אַ צייט מיט יאָהרען. וואָס אָבער האָט זי, וויסטע אלמנה, געקאָנט טהון, אַז די נויט האָט זי געצווינגען פערקויפען די שטאָדט פאַר רחמנות אויף איהרע קינדערלעך, זיי זאָלען נישט אַזוי דאַרען, כאָטש האָבען אַ חיי-שעה. שלמה׳לע פון זיין זייט האָט אויך געפיהלט דער מאָמעס האַרץ, פערשטאַנען אַז דאָס האָט זי פערקויפט פאַר נויט. נויט ברעכט אייזען. און ווי ער האָט זיך געמאַטערט גובר זיין די מרה-שחורה, בעווייזען אַ פרעהליכע מינע, נישט צופערשטערען אין שטוב דעם יום-טוב, האָט נישט געהאָלפען. פערקעהרט, ס׳איז אויסקומען נאָך ערגער — אַ פריקרע לאַקריץ-זיסע מיט עסיג-זיסע צורה, אַ ראַנגלען זיך פון אַ זון שטראַהל ווינטערצייט דורכצושלאָגען זיך פון צווישען מיותה-משונה קאָלירענדיגע וואָלקענס אויף אַ גרוי-פערכמאַרעטען הימעל:

אין געזעלשאַפט פון בעקאַנטע, פון פריהערדיגע חברים האָט שלמה׳לע זיך געפיהלט נישט פריי, גאָר נישט דאָס, וואָס אַ מאָל. זייער פערהאַלטען זיך צו איהם איז געווען עפּיס משונה — אַזוי ווייניגסטענס האָט זיך איהם געדאַכט — עפּיס נישט דאָס, נישט יענץ, נישט קיין דערוויטערונג און נישט קיין צוגעלאָזענקייט פונ׳ם גאַנצען האַרצען. זיי האָבען אויף איהם געקוקט ווי אויף אַ „נעבעכעל״, עפּיס ווי גערעדט: אַ רחמנות נעבעך! אַ יתום! אַ יתום טאָר נישט... און דאָס האָט שלמה׳לע נישט געקענט איבערטראָגען. אין דער פרעמד וואָלט עס איהם נישט אויסגעמאַכט, אָבער אין דער היים, צווישען אייגענע, האָט עס איהם שטאַרק בעליידיגט. ער איז דאָך פון דער נאַטור זייגער געווען שטאָלץ, ביי זיך אַ מיוחס. פון דער געפאַלענער „לאַגע״ איז „ער אליין“ ביי זיך נישט אַראָבגעפאַלען. אַדרבה, ווייל די לאַגע זיינע איז געפאַלען איז זיין אייגענער ווערטה אין איהם, זיין שטאָלץ ביי איהם נאָך מעהר געשטיגען. אַזוי געהט עס שוין אין דער וועלט — מיוחסים אָבגעקומענע, וואָס זענען פון דער פינקציע אַראָב, פעררייסען די נאָז נאָך שטאַרקער אַרויף.

אונהיימליך איז שלמה׳לען די היים, נישט צום האַרצען איז איהם דאָס שטעדטיל, אַלץ-מיט-אַנ׳אַנדער דאָרט, און ער

פערברייננט שעה׳ן-לאַנג אָבגעזונדערט, איינער אַליין, אויפ׳ן פרייען פעלד, אין אַלע ערטער, וואו ער פלעגט שפּאַצירען אַמאָל. דאָס וועטער איז גראָד געווען אַ שענעס, אַ בלויער, לויטערער הימעל, ווי עס גיט זיך אויך אַמאָל אין די וואַרעמע, געשענקטע טעג סוף זומער. ערטערווייז שטעהט נאָך פערברוינטע צייטיגע רעשקע, בעטענדיג זיך אין שייער אַריין. שטיקלעך אַרומגעכאַפּטע פון קלעטערענדיגע אויף זיי פּאַסאַליעס; קריביסען גרויסע. שווערע, צווישען זייערע ווייט פערקריכענדיגע ברייטע, שאַרסקע בלעטער; גרין-געלע אוגערקעס, קאַרטאָפּלעס, קרויט האַלטען זיך נאָך אין גערטנער. זשמוטעס ניס קוקען אַרויס, ווינקען פון זייערע געשמיידיגע, צווייג-האַפּטיגע בוימלעך, צונויפגעפּלאָכטענע אין געדיכטע ווערלדיך. בהמות, ציגען, צושפּרייט אין קליינע און גרויסע מחנות, פּיטערען זיך אויף העט-ווייט זיך ציהענדיגע, אָבגעשניטענע פעלדער, און פערד, אויף די פּאָדערשטע פיס געפּענטעטע, פּיטערען זיך, אונטערשפּרינגענדיג, הירזענדיג, אויף די לאָנקעס. ערגיץ-וואו פון אַ צווייגעל לאָזט זיך הערען אויף אַ קול׳כען דער דיזיג, און דער שטיגליץ מיט אַ קאָמפּאַניע משרתים צולאָזען זיך ערגיץ אויך אויף די העלזלעך אין זיסען שטייגער. עס שפּילט, עס לעבט — און אין דער לופט טראָגט זיך עפּיס אַ אומעט, עפּיס אַ פערטראַכטיגקייט, צוגעבענדיג דער נאַטור אַ בעזונדער מין חן, אַ ליבליכע, ביי דער נשמה ציהענדיגע שענקייט. דאָס איז דער געטליך-בעצויבערענדער, ערנסט-שענער, ביים האַרץ-אָנגענעהמענדיגער אומעט, וואָס ליעגט אינ׳ם אויסגעשפּרייטען שאָטען ווי אַ גאַזענער שלייער אויפ׳ן סאַמעט-גרינעם גראָז אין פעלד זומער פאַרנאַכט, ביים אָבשטאַרבען פונ׳ם טאָג. דאָס איז דער גוטער, דערבאַרמדיגער אומעט, וואָס טרייסט, רעדט צום האַרץ פונ׳ם ליידענדען נאָכ׳ן אויסגיסען ביז נאָכ׳ן אויסוויינען זיך. דאָס איז דער אומעט פון רוח-הקודש, וואָס רוהט אויף דער בתמימות־פּראָסטער דערצעהלונג „רות“, וואָס בעצויבערט, כאַפּט אָן ביים האַרצען, ביים לייענען נעמי דער אלמנה׳ס געשפּרעך מיט איהרע שנוהר, די אלמנות, געהעגדיג פון די פעלדער מואב׳ס אויפ׳ן וועג קיין בית-לחם. דער אומעט, אָט דער אומעט איז עס, וואָס

גיט־צו „רות״ אַ טעם גן־עדן, אַ זיס שמעקענדיגען ריח פון תבואה, פון פעלד בלומען, אייביג פריש, ליבליך אין אַלע צייטען. דאָס איז דער אומעט, וואָס קומט פון דער אין נעפעל פערטראַכטער, פערבאָרגענער, „שכינה״, און ציהט זיך ווי אַ סטרונע איבער דער גאַנצער נאַטור שטיל, אָהן ווערטער און לאָזט זיך פיהלען דעם פּאָעטס פערטראַכטע נשמה. דאָס איז די נשמה, די אייביגקייט, דער סוד פון שענקייט.

די נאַטור, אין וועלכער שלמה׳לע האָט געזעהען פריהער פּשוט אַ יפהפיה מיט דעם פוטץ, מיט אַ שען פּניט׳ל, זי האָט זיך אַצינד ענטפּלעקט ווי אַ שענע ערנסטע דאַמע מיט אַ פערטראַכט־אומעטיגער מינע, ווי איהם טאַקע צום האַרצען — אין דאָס האָט פערדאָפּעלט איהר שענקייט, געלינדערט זיינע שמערצען, געוועקט זיין גייסט, איינגעגעבען איהם אַ חשק צו טהון, צו אַרבייטען מיט אַלע זיינע קרעפטען, צו דערגרייכען אַ תכלית און אַ פּנים האָבען אין דער וועלט פון אַ מענשען.

ג׳

און צודערגרייכֿען אַ תּכֿלית אין לעבען האָט ביי שלמה־לען געהייסען נישט אַנדערש ווי גרינטעווען זיך אין די טיפע־נישען פונ׳ם „ים־התּלמוד״, אויסלערנען איהם, ווי ווייט מעגליך, מיט אַלע אויפטהוענישען פון זיינע מפרשים. און האָבען אַ פּנים פון אַ מענשען האָט ביי איהם געהייסען—אַ פּנים פון אַ יודען. און נאָך פון וואָס פאַר אַ יודען? פון אַ יודען אַ למדן. אַ בקי בע־האַוועגט אין גאַנץ ש״ס — אַ רב! גרעסערס און בעסערס און „תּכֿלית׳דיגער״ דערפון איז איהם נישט געקומען, און נישט געקענט גאָר קומען איהם אויף דעם מוח. אין זיין צייט און אין זיין אָרט, אין זיין ווינקעל, איז ביי יודען דאָך געווען „תּורה די בעסטע סחורה״. מיט די ווערטער האָט אַ מאַמע פער־וויגט איהר קינד, זינגענדיג איהם: „תּורה וועסט־דו לערנען, דרשות וועסט־דו זאָגען״, מיט אַ זיס־ריהענדיגער שטימע. פון פיער־פינף יאָהר אַ יונגעלע, נישט קענענדיג נאָך רעכֿט ריידען, האָט שוין געלערענט אין „חדר״, אָפּזיצענדיג דאָרט געוועהנטליך דעם גאַנצען טאָג. אַ שוואַכֿס, אַ איינגעשפּאַרטס האָט דער

בעהעלפער אויף די פלייצעס אַהינצו געטראָגען, און אָפּט עט־ליכע פּיצעלעך קינדער מיט אַמאָל ווי יונגע שעפּעלעך אויף זיך געטראָגען. אין אַ פריהמאָרגען אַמאָל פלעגט אינאיינעם מיט דעם מעקען פון די שטאָדט־בהמות, געטריבענע אין איין פעלד אַריין, זיך לאָזען הערען ווייט איבער די גאַסען אויף ביטער־שרייענדיגע קולות פון געפיהרטע און געטראָגענע, מיט הענטלעך און פיס׳עך צאַפּעלדיגע „צאן־קדשים״ — קינדערליך פונ׳ם זיס־געשמאַקען מאָרגענשלאָף אויפגעוועקטע, ערשט פון קינדער בע־טעלע פייכטענגע, אויסגעפריעטע, מיט בעקעלעך פעררויטעלטע אַרויסגענומענע. ביים אָנהויבען חומש האָט שוין אַ יונגעלע, גאָטס אַ קליין יודעלע, געהאַלטען אַ אויסגעלערנטע דרשה פאַר אַ עולם געסט אויף דער סעודה, וואָס גליקליכע טאַטע־מאַמע האָבען צו־ליעב־דעם געמאַכט. צו דער בר־מצוה ווידער אַ סעודה, ווידער אַ דרשה.

מיט די אַלע זאַכען איז דאָך געפּריוועט געוואָרען שלמה׳לע אַליין, איבערגעלעבט יונגעלוויז האָט ער דאָך דאָס אַלסדינגג גיט אַלע יודישע יונגלעך גלייך. די טעג און די קינדערשע יאָהרען זייערע זענען פערגאַנגען אין לערנען, אַלץ אין לערנען.

און אַ בחור, וואָס? — אַ בחור, אין בעל־הבתישען גראַד, האָט איידער אַ חתן־ווערענדיג געמוזט די ערשטע זאַך אויסהאַל־טען אַ עקזאַמען — מען האָט איהם, הייסט עס, פריהער פאַר די תנאים פערהערט, געפּריוועט אין לערנען, געשיקט צו איהם, אויב ער איז געזעסען ערגיץ אין אַנדער שטאָדט, רעכט גוטע פער־הערעס. צו דער חתונה למזל האָט דער חתן אַרויסגעוויזען זיינע לומדיש, זאָגענדיג פאַר׳ן עולם אַ שאַרפע, אַ מוח־ברעכעדיגע דרשה, און דערפאַר בעקומען מתנות — דאָס געוויסע „דרשה־געשאַנק״. אַ בחור, אַ עלוי האָט זיך געצאָהלט אין טאָג אַריין. האָט ער נישט קיין געלד — נישקשה, ער אַליין איז געלד! איז ער נישט אַזאַ מיוחס — אויך נישקשה, איז דאָ יחוס עצמו, איי־גענער יחוס!

שלמה׳לע האָט זיך גענוג אָנגעהערט דערצעהלענדיג, וואָס ס׳האָט געטראָפען בחורים, וואויל־לערנער, און דער מוסר־השכל

פון אַזוינע מעשיות איז תּמיד געווען, אַז אַ בחור׳ל דאַרף בעַ־
גערען לערנען, אין זינען האָבען־זאַכען, יוסטע בעלי־הבּתּים,
נגדים רייכע אַרענדאַרעס, יושבניקעס האָבען זעהר אָפט פּאַר זיי־
ערע טעכטער, פאַרשוינען, געזונטע, בעלייבטע, אויסגעזוכט חתנים
אין די ישיבות פון די אָרעמע בחורים דאָרט, גרויסע שאַרפע
לומדים, דאַרע, בלייכע, מיט אויסגעווייקטע פּנים׳ער פון׳ם שטענ־
דיגען זיצען איבּער דער גמרא. אָט די געוועזענע איידעמס,
„זיידענע בעלי־הביתליך“, ווי זיי האָבען געהייסען, פלעגען זיצען
אויף קעסט, אַמאָל אויך אייביג־צוגעזאָגטע קעסט, עסען, קינד־
לען ביים שווער אין הויז כּל־זמן עס האָט זיך געלאָזט. ביים
אַראָבגעהן לסוף פון קעסט פלעגען די ווייבער זייערע זיך איינ־
שפּאַנען אין יאָך, ווערען אשת-חיל׳ס — קרעמערענס, שענקערענס,
מאַרק־אידענעס וכדומה נאָך אַזוינע פּרנסות. די מאַנען פלעגען
זיך זיצען על־התּורה ועל־העבודה מיט אַ פּרייען, רוהיגען קאָפּ,
און די ווייבער, די בריות, האָבען זיי געשפּייזט, געשוכט, האָ־
פענענדיג דערפאַר, איבּער הונדערט יאָהר, אַ חלק, אָדער אַ
העלפט פון זייער עולם־הבּא, לויט אָבמאַכונג. דאָס ווייב, הייסט
עס, האָט געאַרבּייט, געזאָרגט פאַר עולם־הזה און דער מאַן פאַר
עולם־הבּא ביידע האָבען געאַרבּייט, איטליכער אין זיין זאַך, און
כּשר זיך פערדינט די ביידע וועלטען. ליתר בּטחון האָט אַזוינער
זיך געפלייסט, אַוועקוואַרפען ווייב און קינדער,
זיך געלאָזט ערגיץ אין דער פרעמד און געלערענט יומם ולילה
ווי אַ פּרוש אין קלויז דאָרט! אַ קאַטאָוועס עפּיס אַ פּרוש, און
נאָך אַזוינע ווילד־מורא׳דיגע פּרושים, וועלכע שלמה׳לע האָט גע־
זעהן ביי זיך אין שטאָדט טאַקע, אין בּית־המדרש! זיי האָבען
קיינמאָל נישט מפסיק געווען פון׳ם לערנען, נישט גערעדט קיין
דברי־חול, אַלץ אויפ׳ן וואונק — אי־אי! ע־ע־ע! פון קיין צורת
מטבע איז שוין קיין רייד נישט אַז זיי האָבען נישט געוואוסט,
נאָר אַפילו וויפיל דער בּית־המדרש־זייגער האַלט, אויך נישט
געוואוסט. האָבען עס אַמאָל געוואָלט וויסען, האָט איין האַנד
זייערע אַ ציה געטהון עמיצען ביים אַרבּעל און אַ פינגער פון
דער אַנדערע געטייטעלט אַקעגען דעם ציפערבלאַט, מאַכענדיג

מיט די ליפּען: נו־מע־אָו־הא? און כּבוד האָט מען זיי אָבגעגע־בען אָהן אַ שיעור!

אָט אַזוי האָט געהייסען דינען דעם בּורא, און פאַרדינען גרויס כּבוד אַמאָל, אין יענע גוטע צייטען!

רייכקייט אַליין איז נישט גענוג געווען פאַר אַ יודען אין יענער צייט צו געבּען איהם אַ נאָמען, מאַכען איהם בּעליבּט, מאַכען געשעצט בּיים עולם, האָבּענדיג דערצו אַ יודיש הארץ און תּורה, בּפרט נאָך אי קינדער און איידעמס לומדים, אָט דערמיט איז מען געוואָרען אַ שענע־מורנו, אַ פאַרנעהם, שטאַרק אָנגעזעהן בּיי אַלעמען. דערויף האָט דאָך שלמה׳לע געהאַט אַ בּעוויז דעם פאָטער זיינעם, עליו־השלום. נישט פאַר רייכקייט, וואָס איהם האָט אייגענטליך געפעהלט, נאָר פאַר זיין תּורה, פאַר זיין גוט הארץ און קאָפּ, וואָס ער האָט געהאַט, איז ער געווען אַ בּעל־דעה, אַ פיהרער, אַ חשוב אין שטאָדט.

און ווער שמועסט נאָך אַ רב? עפּיס אַ קלייניקייט אַ רב! ער איז דאָך געמוכט, געקרוינט, דער ערשטער, דער בּעסטער צווישען דעם גאַנצען עולם. ד ע ר ר ב, וועלכען שלמה׳לע האָט געזעהן פון קינדווייז־אָן פאַר זיך אין שטעדטיל, איז גע־ווען עפּיס אַ אַנדער מין מענש, גאָר פון אַ הויכע מדרגה. ווי אַלע, דאַכט־זיך, אַ בּשר־ודם מיט איינערליי בּעדערפעּנישען, און דאָך נישט ווי אַלע, נישט אַריינגעטהון אין הבלי־העולם גלייך ווי אַלע. טאַקי נאָר עפּיס אַ תּנא־קמא, אַ רבּי יוחנן, אַ רבּי יוסי, ווייסט אַלסדינגג. איז קלוג ווי די וועלט, שטענ־דיג איז ער פערטראַכט, פערטיעפט אין הויכע געדאַנקען. די אויגען זיינען אַ פאַר בּריליאַנטען, קוקען פריינדליך, ליבליך ווי אַ ריין־אומשולדיג קינד. די שכינה ממש רוהט אויף זיין ליכטיגען פנים. געהאַלטען האָט זיך דער רב תּמיד בּמעלה, ווי איהם און דער קהילה־יודען פאַסט, קיינמאָל נישט אַראָבּלאָ־זענדיג זיך, חלילה, צו אַזוינע מעשים, וואָס שמעקען מיט אַ פּערדינסטעל. נישט געגאַנגען איז ער אויף קערמעשליך, אויף סעודות, נישט געקראָכען אַהין, אין די הויכע פענסטער, נישט געחנפ׳ט גבירים, נישט געבּויגט זיך און בּטל געוואָרען פאַר

פיינע־בריות, נישט צו־פערשוועכען דורכדעם דעם כבוד פון דער תורה, אי זיין כבוד און אויך דעם כבוד פון דער יודישער קהילה זיינער. ביי עפיס אַ וויכטיגערע זאַך, וואָס איז נוגע דעם כלל איז מען נישקשה געקומען צו איהם, געפרעגט זיין עצה און געהערט זיינס אַ וואָרט.

וואָס פאַר אַ עולם־יודען אין יענע צייטען אַזאַ רב האָט ער בעדאַרפט, און אַזעלכען איז מעגליך געווען צווישען יודען דענסטמאָל טאַקי צו געפינען. דער עולם און דער רב האָבען בעדאַרפט און זענען ווערט געווען איינער דעם אַנדערען!

און דער בטבע שטאָלצער שלמה־לע, וואָס דער חורבן פון׳ם פאָטערס הויז איז איהם געווען ביטער ווי דער טויט, דאָס עלענד, ביי זיך אין שטעדטיל, און די געפאַלענקייט דאָ, וואו ער איז געהויבען געווען — שווער איבערצוטראָגען, ער דערפיהלט פלוצים אין זיך אַ אויפגעוואַכטע קראַפט. וואָס טרייבט איהם, גיט איהם אונטער חשק אָנצונעהמען מיטעל, צודערגרייכען אַ תכלית, אַז ער און די זייטיגע זאָלען אויפגערעכט ווערען. עס נעהמט איהם אָן יצר־הרע צו־פערשאַפען זיך אַ נאָמען און אויס־ווייזען דאָ, אין זיין שטעדטיל זיין גרויסקייט, אַז אַלע זאָלען וויסען, ווער שלמה רב חיים׳ס איז, און פאַר איהם גרויס דרך־ארץ האָבען, נאָר דערצו, צו אַזאַ תכלית, קען מען אָבער נישט אַנדערש קומען, ווי דורך אַריינטהון זיך אין דער גמרא מיט אַלע כלים. — און עס נעהמט איהם אָן אַ חשק, אַ יצר־הרע צום לערנען!

יאָ טאַקי אַ יצר־הרע — עס האָט אין איהם גערעדט טאַקי דער יצר־הרע! אָט אין דער הייסער מינוט, וואָס שלמה׳לע האָט זיך געמאַכט צום זאַטץ — תכלית, איז אין איהם פירגעגאַנגען אַ פאַרענדערונג צום ערנסטען. טראַכטענדיג, ווי צודערהויבען זיין דערנידעריגטע לאַגע בגשמיות, גאַנץ פראַקטיש, האָט ער דערמיט טאַקי דערנידעריגט זיין געהויבענעם גייסט, זיין נשמה. ס׳איז גאָר נישט דער פריהערדיגער קינדיש־ריינער שלמה׳לע מיט האַרץ און געפיהל און ליבשאַפט צו דעם, וואָס שען, וואָס גוט, אָהן שום פניות, נאָר גלאַט אַזוי זיך, ווייל ס׳איז שען און גוט — ווייל פשוט עס

געפֿעלט! אַצינד פֿערלירט עס ביי איהם דעם אייגענעם ווערט. דער עיקר אין אַ זאַך איז דער תּכלית, דאָס וואָס איז נוצליך. אין לערנען איז אויך דער עיקר דער תּכלית — דאָס רבנות, אַ שטייגער, עושר און כבוד, וואָס איהם גלוסט זיך אַצינד אַזוי שטאַרק, תורה איז טאַקי „די בעסטע סחורה"!

עלענד, דלות, דערנידערונג, שווערע, נישט אויסצודערהאַלטענדיגע קריינקונגען און פֿאַרדראָס האָבען עס אמת געווירקט, צומאַכען שלמה׳לען פּאַקטיש קלוג, ווי זעהר פֿול אַנדערע פּראַקטישע לייט ביי אונז, אין אַלע פֿעכער, סיי סוחרים, סיי געלערנטע, סיי וועלט־מענשען, סיי קלויזניקעס. מען קען זיי, אמת, נישט איבעל נעהמען פֿאַר דעם פֿעהלער, וואָס די פּראַקטיק געהט ביי זיי אַמאָל צו ווייט, וואָס דער מוט זיינער אַרבייט, קליגט זיך צו פֿיעל. מענשען ווילען דאָך לעבען, ווילען אַרויס פֿון דער קלעם, האָבען אַ מענשליך פּנים און וויסען פֿון אַ וועלט צוזאָגען. אַ רחמנות איז טאַקי, נאָר אַ פֿעהלער אָבער בלייבט אַ פֿעהלער!

ווערטה צו בעדויערען איז שלמה׳לע געווען אין יענער הייסער מינוט, ווען פֿון אַזעלכען ווי ער, מיט אַ וואַרים־פֿילענדיג האַרץ, מיט אַ קינדעש־בתמימות׳דיגע נשמה שפּרינגט פּלוצים אַרויס אַ קלוג־פּראַקטיש, פֿעראונטערעסירט יודעל! פֿערגליווערט בלייבט ער פּלוצים שטעהן אין־מיטען פֿעלד, וואו ער האָט שפּאַצירט, דער שטערען איז איהם פֿערקנייטשט, דאָס פּנים פֿערנעפּעלט פֿון פֿריש־אַרויפֿקומענע אויפ׳ן מוח געדאַנקען. די נשמה ליגט עפּיס ערגיץ אַנדערש, ווייט פֿון דאַנען, וואו פֿעלדער, וואו וועלדער, וואו חן, וואו שענקייט, גאָטס וואונדער דאָרט, וואָס ערשט נישט לאַנג איז עס איהם געווען אַזוי נאָהענט צום האַרצען! ער קלערט איצט פֿון תּכלית און בעדויערט שטאַרק, וואָס ביים פֿאָטערס לעבען האָט ער זיך אונטערגעפּוילט אינ׳ם לערנען, פֿערברייגענדיג די צייט מיט אַרומשפּאַצירען אָהן אַ שום נוצען, און אַרומפֿיהרען זיך ווייסט דער גוט יאָהר מיט וועמען. וואָלט ער קלוגער געווען, אָנשטאָט שפּאַצירגענגליך געזעסען אין בית־המדרש און געלערנט — בע־הע, וואו ער וואָלט אַצינד־

אָנגעשפּאַרט! ער וואָלט ווייט אַריינגעפאָהרען אין ש״ס, און וואָס דער עיקר איז — ער וואָלט געווען נעהנטער צום תּכלית, שוין בעשטאַנען העכער פון זיינע חברים און וואָלט אַראָגעקוקט אויף זיי, אויף אַלע אין שטעדטיל מיט גדלות. פון היינט אָן, קלערט ער ביי זיך, בעדאַרף מען שוין קליגער זיין... די שענע נאַטור, די געליבטע זיינע, ביז אַהער זיין טרייסט זיין לעבען, בלייבט פון איהם אַצינד פערשטויסען, ווי ער וויל זיך מיט איהר שיידען, איהר חן — אַ פאַלשער פּוטץ, איהר שענקייט — אָהן אַ ממשות. ער קלערט, קלערט און טהוט זיך פלוצים אַ לאָז — אַוועק, אַוועק...

צי וועט די פאַרענדערונג אין דיר אַ דויער האָבען? צי ווייסט דו נאָך וואָס דו יאָגסט זיך דערגרייכען? דאָס איז אַ פראַגע. דערווייל איז — אַך, אַ גאָטס רחמנות, שלמה׳לע, אויף דיר!

ד.

איינע פון די שטעדט אין ליטאָ, וואָס דער אויבערשטער האָט געבענשט מיט אַ ישיבה, איז די געוויסע שטאָדט ס — ק. קיין אַנדער זאַך, מיט וואָס זי זאָל זיך אויסצייכענען און וואָס זאָל איהר געבען אין דער וועלט אַ נאָמען האָט זי נישט. חוץ דער ישיבה, וואָס איז בעקאַנט ווייט אַרום און אַרום, אין די יודישע מקומות. זאָגען אַ שטייגער, אַז די ישיבה ברייגגט דער שטאָדט איין, גיט ס — ק פרנסה, ווי „זייערער" אַ אוניווערזיטעט. פון וועלכען די שטאָדט, וואו אַזוינע געפונט זיך, האָט גרויס שפע — חלילה! דאָס וועט זיין נישט אמת. פערקעהרט, די ישיבה ברייגגט דער שטאָדט נאָך אויס. די פראָפעסערס איהרע זענען געמיינע לייט, נויטבעדערפטיגע מלמדים, מעגען זיי זיך היי־סען „ראשי־ישיבות", די סטודענטען דאָרט — אָרעמע בחורים, אָהן אַ גראָשען ביי דער נשמה. זיי קומען מייגסטענס צוגעהן אַהינצו צופוס, ליידיג און בלויז. קוים אַראָבוואַרפענדיג פון זיך דאָס פעקעל — אַ צוויי אַלטע, אויסגעלאַטעטע העמדער מיט אַ פאָר אויסגעטרעטענע פערמאַרעזשעטע זאָקען, געבראַכטע פון דער היים,

וואַרפען זיי זיך אָן אויף דער שטאָדט מיט זייערע בעדערפּנישען. און שטאָדט, ווי געפּאַלען זי איז און בעפּאַלען פון אייגענע אָרעמע-לייט, טראָגט אויף זיך אַזעלכע פון דער פרעמד, אויסהאַלטענדיג זיי מיט וואָס נאָר מעגליך. דער אָרעמסטער יוד איז גרייט, אויב ער האָט נאָר, מיט דעם ביסען זיך צוטיילען צוליעב דער תורה!

די ישיבה ס — ק'ער בעשטעהט פון איין גרויסען צימער, אויסגעשטעלט מיט טיש און ביינק, אינגאַנצען ווי אַ בית־המדרש. פונ'ם צימער, ביי דער זייט, עפענט זיך אַ טהיר אין אַ קליין צימערעל, עפּיס ווי אַ מין קאַנצעלאַריע אַזוינע, וואו עס פלעגט זיצען דער גרינדער פון דער ישיבה רבי ג... נאָך זיין טויט איז זי געבליבען ליידיג, נאָר וואָס אַמאָל דער איידעם זיינער, אַ יוד אַ סוחר, צו וועלכען די פיהרונג איז איבערגעגאַנגען בירושה, קוקט אַמאָל אַריין אַהינצו, ווען ער קומט כמעט אַלע פריהמאָרגען אין דער ישיבה דאַוונען. איינגעטהיילט זענען די ישיבה־בחורים אין צוויי כתות. אַ קלענערע און אַ העכערע. וואָס לערנען ביי צוויי בעזונדערע מלמדים, איטליכע כתה ביי איהר בעזונדערען טיש. פון דער עלטערער כתה דער מלמד ער איז דער הויכט ראש-ישיבה, און פון דער קלענערער איז אַ אונטער־ראש־ישיבה, ער זאָגט אַלע אין דערפריה נאָכ'ן דאַוונען אַ שיעור גמרא מיט תוספות און מפרשים, על-פי פשט, זיצענדיג ביי זיין טיש, אַרומגערינגעלט פון זיינע תלמידים, און בשעת מעשה טאַקי טהוט ער אַ פריוו דעם, יענעם פון זיינע צוהערער, צי האָבען זיי געמאַכט דאָס „לייענען", וואָס ער האָט נעכטען אויף היינט פערגעבען און צי פערשטעהט דער, יענער, וואָס מען רעדט דאָ צו איהם. איז ער נישט צופריעדען מיט איינעם, מוסר'ט ער איהם אויס און איז איהם מכבד אַמאָל מיט אַ פּאַטש. נאַ! זאָגט ער, זאָלסט וויסען, אַז אַהער קומט מען לערנען. געוועהנטליך קומען־אָן צו איהם, צו זיין טיש די נייע, פריש־אָנגעקומענע בחורים. דער גרעסערער ראש-ישיבה זאָגט זיין שיעור אַרום האַלבען טאָג, ווייזענדיג גרויסע חריפות — עס פליהען פון איהם צו די תלמידים, פון די תלמידים ווידער צו איהם קלאָטץ קשיות,

ברעכענדיג אַ מוח. עס דונערט מיט הילכענדיגע, שטאַרקע קולות, עס בליצט מיט פייערדיגע שפּיצליך, פינגער, גראָבע, און הענד אַרבייטען מיט אַ דרעה ביי איטליכען רעכטען קוועטש, ביי יע־דען שכל׳דיגען אויסדרינגעניש. נאָך דעם שיעור זענען די על־טערע בחורים פרייע מענשען. ווער עס וויל מעג זיך אויסלערנען דעם שיעור וואו איהם איז נויטיג. די קלענערע אָבער זענען שוין נישט אַזוי פריי... זיי גרייטען-צו דאָס לייענען מיינסטענס אין דער ישיבה, און דער רבי זייערער קומט עפּטערס אַריין אַכטונג געבען וואָס זיי טהוען. קומט ער אָן גראָד, ווען חברה, מיעד-ווערענדיג פון קנייטשען די גמרא, טהוט אַביסעל אַ שטיף, זאָגט ער זיי מוסר, אויפוויזענדיג פון יענע און יענע מוסר־ספרים ווי גרויס די עבירה פון בטול תורה איז, און צולייגענ־דיג אויך זיינס, אַז יודישע קינדער האָבען נישט קיין רעכט צו־שטיפען. וואָס איז אויף זיי, אַזוי די שמחה?... נאָר אָבער אין חכמה ואין מוסר אַקעגען יונגע בחורים׳לעך, וואָס זענען נעביך בשר-ודם, פלייש און בלוט, און ווי פּערוויסט דאָס לעבען זייערס איז, גלוסט זיך פּאַרט ביי עפּיס אַ געלעגענהייט כאָטש אַ ווײילע טהון אַ לעב, כאָטש אַביסעל עטהמען פריי, און די בעסטע גע־לעגענהייט פאַר הברה-לייט צו אַרבייטען מעשים איז דער אָנהויב זמן, איידער די „שיעורים״ אין דער ישיבה הויבען זיך אָן און די מורא פאַר דעם רבי׳נס השגחה אויף זיי איז דענסטמאָל נישטאָ.

ס׳איז די ערשטע וואָך נאָך סכות — דער אָנהויב „זמן״ ביי קליין און גרויס פון יודישע קינדער אומעטום. אין דער ס—ק׳ער ישיבה ווימעלט פון נייע, פרישׁ אָנגעקומענע בחורים, אויך פון אַלטע צוריקגעקומענע, וואָס זענען אַוועק אַ היים אויף יום-טוב, און פון בחורים אַלטגעזעסענע, וואָס ריהרען זיך נישט פונ׳ם אָרט און דאָ איז זייער שטענדיגע היים. אַצינד איז אין דער ישיבה דער גרויסער יריד, ס׳איז אַ פאָדערונג אויף „ט ע ג״ — יעדער בחור, הייסט עס, זוכט ר א ש י ת ח כ מ ה זיך בעשטעלען אַ בע־שטימטען טאָג אין וואָך אויף צועסען ביי יעדען פון די בעלי־הבתים. ס׳איז אַ לויפעניש, אַ זוכעניש, אַ ראַנגלעניש אַ טומלעניש

וועגען די בעשטעלונגען, און נישט אלעמען דינט דאָס מזל אָנ-צוטרעפען די ערטער, וואו מען קען בעקומען טעג, און נאָך אַזויפיל, וויפיל אין דער וואָך זענען טעג דאָ. אַז וואויל איז דעם בחור, וואָס האָט זיינע זיבען טעג אין וואָך! גליקליך איז אויך דער, וואָס ס'איז ווייניגער מיט אַ פּאָר טעג זיין וואָך! און אַז-אָך-און-וועה איז יענעם שלימזל, וואָס כמעט תמיד איז אָהן טעג זיין וואָך!...

פעסט, משטיינס-געזאָגט, אויפ'ן יריד, ווי די געוויסע סוחרים, קאַפּיטאַליסטען, שטעהען די אַלטגעזעסענע ישיבה-בהורים. מיט „טעג", מיט נאָך אַנדערע הכנסות, ישיבה-בחור'שע פערדינסטליך, זענען זיי, הייסט עס, מעהר-וועהניגער פערזאָרגט, קענען אין זיי-נען האָבען אַנדערע, פריש-אָנגעקומענע, אָבגעבען זיי זייער צייט, זייער טרחא, פיהרען זיי אויף אַ וועג מיט זייערע טובות און אַמאָל טאָקי ביד-רמה, מיט דער האַנד — אין באַק, אין ריקען, ווי עס לאָזט זיך, זאָלען זיי וויסען ווער עלטער איז!

ראשית, הייסט עס ביי חברה-לייט, בעדאַרף מען די נייע בחורים ווי ניי-געבוירענע אַ נאָמען געבען. זאָלען זיי פון איצט-אָן פערגעסען ווי זיי האָבען אַמאָל געהייסען אין דער היים. פערגעסען זאָלען זיי זייערע חפציות און אַלע פריהערדיגע גענג זייערע דאָרט. דערצו איז אַ מיטעל דער שנעל, וואָס דער מלאך גיט דעם קינד אין דער נאָז ביים געבוירען-ווערען און פון אַלטגעזעסענע מתעסקים'ס אַ שנעל שטעלען זיך אין די אויגען טרעהרען, אַזוי שטאַרק איז ער. איטליכער פון די נייאָנגעקומע-נע הויבט-אָן בכּן צוהייסען אויף דעם נאָמען פון זיין שטאָדט: לעכעוויצער, קאַידענאָווער, סטאָראָבאָנער, סלאָנימער, בעקומענדיג נאָך דערצו אויך אַ צונעמעניש, ווי אַ שטייגער: פּיפּעק, לעמעשקע, צעפּיל, טרעמפּאַטש, וכדומה. איטליכער ווי איהם פּאַסט, און ווי ער פערדינט זיך ביי חברה-לייט, כּלל-טהוער.

מילא אַ נאָמען. דאָס איז פון די קלייניקייטען. מען גיט עס אומזיסט. אָבער „טעג", נאַראייען אַ פריץ טעג צועסען — דאָס איז שוין אַ עסק. מיט ברויט האַנדעלט מען שוין אויף דער בערזע. עס שמעקט שוין מיט אַ פערדינסטעל. — „הערסטו, בחור-

זאָגט חברה — עסען קענסטו, „טעג״ ווילסטו און אַ פּריץ ביסטו, ווייז-זשע די מטבע וועט מען דיר אָנווייזען „טעג״! אָדער עס ווערט געמאַכט אַזאַ קאָמבינאַציע, אַזאַ דרעהדיל: „דער באָברויס-קער טראַכט אַוועקצולאָזען זיך אין דער-מירער ישיבה, עס פעהלט איהם דערצו עטליכע גראָשען. געהן וועט ער, עס פערשטעהט זיך, צופוס, גיב-זשע איהם, בחור, פערוויינטע-נשמה, ווי דו הייסט היינט, גיב איהם צושטייער אויף הוצאות, אונז מעקלעריי, וועט ער דיר איבערגעבען זיינע טעג. שבת. זיי וויסען, האָט ער שוין פערקויפט״! — עס ווערען אויך אָבגעמאַכט חילופים — מען בייט-אויס צווישען זיך די בעלי-הבתים, אָבשאַצענדיג זייער ווערטה לויט די טעג, גוטע צי שלעכטע, וואָס מען עסט ביי זיי. פאַר אַ גוטען בעל-הבית גיט מען אַוועק אַנדערע צוויי, נאָך מיט אַ „ברוך-שפטרני״ אויך דערצו.

עס איז דאָ עסקים מיט „ב יי נ ק״ — אויף צו שלאָפען. עסקים מיט קויפען און איבערגעבען חזקות אויף טיש און אויף ביינק. וואָס מעהר אַ באַנק איז נעהנטער צום אויבען אַלץ מעהר ווערטה. ביים אויבען איז פּרימא, דאָ צו ליגען בעדאַרף מען האָבען זכות-אבות, און אויפ׳ן אויבען — דאָ איז פּשוט דער גן-עדן. נישט אַזוי גרינג אָבער קומט עס אָן אויפצוהויבען זיך אויף אַזאַ הויכער מדרגה!

עס ווערט נישט געמאַכט קיין עסקים אויף דעם יריד נאָר מיט אַ פּאָר פון די ישיבה-בחור׳שע פּרנסות, נעמליך: מיט דעם „מ נ י ן״ און מיט דעם „ב יי ט ע ל״, מ נ י ן הייסט — עטליכע, אָדער טאַקי גאַנצע צעהן בחורים, ווי עס קומט אויס, געהן דאַווענען פריה און פאַרנאַכט צו עמיצען אין הויז אויף דער צייט נאָר, ווען ער איז אַ אבל, זיצט שבעה, אָדער אַ גאַנץ יאָהר, פאַר אַ געוויסע בעלוינונג, וואָס זיי בעקומען. „ב יי ט ע ל״ הייסט — צו-זאַמען מיט׳ן אונטער ראש ישיבה געהן צוויי טעג אין וואָך, דאָנערשטאָג און פרייטאָג, איבער די הייזער, צונויפנעהמען אין בייטעל אַריין די נדבות אויף דער ישיבה, וועלכע מען גיט דאָרט, ווי אַ חוק, אַלע וואָך, און דערפאַר בעקומט דער בחור, חוץ דעם כבוד פונ׳ם אַרומגעהן מיט אַ רבי׳ן איבער די הייזער, טאַקי ח״י

גראָשען איוך. אויף די ביידע שענע בכבוד׳יגע פרנסות האָבען דאָס רעכט נאָר עכטע, אויסגעריבענע אַלטגעזעסענע, אָדער די בעסטע, גאָר די וואוילע ישיבה-בחורים. ניי-אָנגעקומענע, פריצען, ווערען דערצו נישט צוגעלאָזט.

פאַר דעם ניי-אָנגעקומענעם נפש איז די ישיבה עפּיס אַ נייע וועלט — אַ „יענע וועלט״! ער ליידט נעביך חבוט הקבר — קלעפּ פון הינטען, פון פאָרענט, אַ ציפּ, אַ ריס פון אַלע זייטען. ער ליידט פון מלאכי-חבלה — חברה-לייט, קונדסים, וואָס מאַכען איהם אַ „ברוך הבא״ מיט ווערטליך, שפּילען איהם אָב אַ „קבלת-פּנים״ פריהער כלומר׳שט מיט גוטע ריידעליך, כלומר׳שט מיט רחמנות, דערנאָך געהט עס איבער אין חוזק-מאַכען, פון חוזק — אין אַ שטפּ, פון אַ שטופּ — אין אַ קלאַפּ, אַ זעץ, אַלץ הינטענ-אַרום, הינטענאַרום ביז עס דערגרייכט לסוף צו פאָנפּעס און פליהענדיגע איהם פון הינטען נאַסע שמאַטעס. ער פיהלט דעם טעם פון גיהנם. האָט נישט קיין רוה, נישט קיין „טעג״, נישט קיין נאַכט — נישט קיין עסען, נישט קיין נאַכטלעגער, צעברעכט זיך די ביינער אויף אַ האַרטער באַנק, געהט אַראָב פונ׳ם לייב, רייבט זיך, וואַרגערט זיך און ליידט זיך אָן גענוג גלגולים ביז ער רייבט זיך אויס, „לייטערט״ זיך אויס, ווערט אַ רחמנות, אַ „שפּירט״, געקניפּט און געבונדען מיט׳ן פּעקעל חברה-לייט, איין קניפּעל, איין נשמה מיט זיי. די יסורים און די צייט פונ׳ם אויסלייטערען זיך איז נישט ביי אַלע ניי-אָנגעקומענע נפשות גלייך. אָבגעפיינטע, ביי זיך געהויבענע מענשלעך זיי האָבען זיי-ער עהרליך אויסקומעניש מיט דער פולער מאָס. זייער פּיין איז גרעסער און דויערט לענגער ווי ביי יענע, וואָס מאַכען זיך נישט ווויסענדיג, און שלינגען די בעליידיגונגען שטיל, שווייגענדיג אַראָב. שטאָלצע, מיוחסים, האָט חברה פיינט. אַ זעלנער, זאָגט מען, שמעק פולווער מיט אַלע גלייך!

געוועהנטליך ירידעוועט זיך אָנהויב זמן אין דער ישיבה אַמשטאַרקסטען אָוונט-צייט, דענסטמאָל ווען די נייע און אַלטע בחורים קומען זיך צונויף דאָרט פונ׳ם לויפעניש, יאָגעניש זיי-ערען דעם גאַנצען טאָג, איטליכער פאַרטהון אין זיינע געשעפטען.

עס שטעהען דאָרט פעקליך-ווייז בחורים איינמאָל אין אַזאַ אָווענט, האָבען צוטהון און שמועסען צווישען זיך. אַ טייל גיבען-איבער איינע די אַנדערע ווי זיי האַלטען מיט די „טעג״. איינער האָט אַ האָפנונג צו האָבען, אם-ירצה-השם, אַלע טעג, דעם פעהלט נאָך לעת-עתה צוויי טעג, יענעם דריי דערפאַר האָט איהם גאָט צו-געשיקט אַ פרייטאָג מיט אַ שבת, וואָס מען מעג איהם מקנא זיין. ער קאָכט פיש, רייבט חריין פרייטאָג אין קיך, און די קעכנע, זעהר אַ גוטע, אַ וואוילע יודענע, גיט איהם מיט-זיך אַ פריש-גע-באַקענע בולקע. ווידער אַ טייל שמועסען וועגען דער „מסכתא״, וואָס מען וועט דאָס יאָהר לערנען, זענען צופרידען און יענע וואָלטען געוואָלט אַ אַנדערע. נאָך אַ טייל האַמפערען זיך, מיטשען איינער דעם אַנדערען מיט די פינגער, שרייענדיג מיט אַ גמרא-ניגון. חברה-לייט פירען דאָס רעדעל, מישען זיך אומעטום אַריין, זאָגען זייערע מיינונגען, גיבען אַרויס פסקים און טהון וואָס זיי ווילען. אין אַ ווינקעלע דאָרט אין דער טונקעלניש, ליגט אויס-געצויגען, ווי אַ מלך, איינער אויף די באַנק און טראַכט זיך אַפנים אַזוי איינצושלאָפען.

—„פיפעק״! — לאָזט זיך הערען עמיצענס אַ געשריי, וואָס קומט צו און שטופט יענעם אַראָפּ פון דער באַנק — פיפעק אַראָב, אַראָב! אויף דעם אָרט האָב איך אַ חזקה.

—אַ געשריי אַביסעל! אויף די ציין, אויף די ציין, „גער-געלע״! דעם מאָרזירעס אָרט איז עס דאָך.

—איך האָב עס ביי איהם אָבגעהאַנדעלט. אַ מיטוואָך, מיי-נעם אַ טאָג, איהם אָבגעטרעטען האָב דערפאַר איך!

—וואו מאָזירער, דער מאָזירער וואו?

—דער מאָזירער? — מישט זיך אַריין עמיצער פון דער זייט — ער נעכטיגט וואו ער „טאָגט״. וואו ער עסט שבת.

—פיפעק!

—גערגעלע!

עס פליהען פעטש. פון איין צד אַ פּאַטש, פונ׳ם אַנדערען אַ פּאַטש. עס מישען זיך באַלד אַריין חברה-לייט, די רעכטע רעדעלפיהרער. זיי מאַכען אַ פשרה — אַ קניפּ דעם, אַ פלעם יענעם.

ביידען געהערט נישט די באַנק, פון דיין אָבמאַך, גערגעלע, מיט דעם מאַזירער, זאָגט חברה, ווייסען מיר נישט, גיט-זשע איהם, דברה, וויפּי, אין איהם געהט אריין!

פי! מאַכט איינער פון די בחורים מיט אַ ערנסטער מינע, שטאַרק פערקרימענדיג זיך.

—קוקט אָן דעם ק—ער, דעם יחסן, דעם שענעם נפש!— האָט זיך צושריגען דער עלטסער פון די רעדעלפיהרער, דער „פינסקער", אַ בחור אַ קורצער, מיט אַ מויל אויף שרויפען און געלע שיטערע ברייטע ציין לאָפּעטעס—עס געפעלט איהם נישט, דעם יחסן! אַ קאַטאָוועס אַזאַ „תכשיט'ל", ערשט אָנגעקומען, פונ'ם איי ערשט ארויסגעקראָכען און זאָגט שוין דעות, שוין זיך אריינגעכאַפּט אין דעם „מנין"!... וואָרט נאָר וואָרט „תכשיט", עס וועט דיר דאָס באָקים אויספאַלען!... היי, חברה גיט איהם נאָר דעם „תכשיט", דעם ק—ער, אַ קאַפּולירער אָנצוהערעניש.

—ודי לחכימא ברמיזה, פאַר אַ חכם שלמה מק"ק... וועט גענוג זיין אויפ'ן ווינק—טהוט אַ זאָג מיט אַ גלייכווערטיל, דער צווייטער פון די רעדעלפירער, דער „קעלצקער", אַ בחור אַ דאַרער, מיט דעם צונעמעניש „האָרט". פון דער נאַטור אַ גוטער, אָבער זעהר אַ פערשייטער, דורכגעטריבען-קלוג, און טאַקי ווי ער רעדט פליהט פון איהם מיט אַ געריוש אַ פייכטע שמאַטע.

החכם שלמה (שלמה'לע רב היים'ס איז עס, הייגט דער ק—ער, דער „תכשיט" ביים צונעהמעניש) האָט בעצייטענס זיך אַ כאַפּ געטהון אין דער זייט. באַלד געעפענט די טהיר און ארויס שטאָלץ. נישט צוזאָגען אַ וואָרט.

ה.

אלה ברכב, די אין קאַרעטעס, ואלה בסוסים, און יענע אויף פערד רייטענדיג ווי פּריצים — און שלמה׳לע רב חיים׳ס, האַלבגעהענדיג צופוס, האַלב אונטערפאַהרענדיג, האָט מיט זכות אבות זיך פערשלעפּט קיין ס — ק, דאָרט אין דער ישיבה אַריין.

יאָ, מיט זכות אבות, מיט גרויסע זכות אבות טאַקי! גאַנץ פּשוט, זוכען אַ פיהר, אַ פראָסט וועגעלע אַפילו און בעצאָהלען — האָט דאָך שלמה׳לע ביי זיין לייב נישט געהאַט נאָר עטליכע האַרטע דרייערס, צודערהאַלטען די נשמה אויפ׳ן וועג אין די ערשטע צייט אין ס — ק ביז גאָט ברוך-הוא וועט איהם דאָרט צושיקען „טעג״. אַרויפכאַפּען-זשע אַזוי זיך אויף דער קעלניע, אָדער ערגיץ הינטער אַ בעל-עגלה׳ישער יאַזדע, ווי אַ פאַרשוינדעל, גאַנץ יודעשליך, כמנהג פּוילין ורייסין — עט! דאַרויף וואָלט מען ביז משיח וועט קומען זיך נישט געקענט דערוואַרטען. דאָס שטעד-טיל ק..., ווי איטליכען איז בעקאַנט, ליגט העט אין אַ אָפּגעלע-גענעם ווינקעל. ווייט פונ׳ם טראַקט, מען זעהט נישט קיין פּאָטשט, מען הערט נישט קיין גלעקעל, סיידען אַמאָל גלינג-גלאַנג פונ׳ם

אסעסאָרס אָנפּאָהרענדיגע בריטשקע מיט אַ גלאָק. בכלל איז עס נישט קיין נאַרעש שטעדטיל, אַ שטילס, אַ רוהיגס, אַ „געזעצטס״ — זיצט על התורה ועל העבודה! על התורה — אין קלויז, אין בית-המדרש, פאַרברייננענדיג דאָרט די צייט גאַנץ געמיטהליך אין לערנען, אין שמועסען, פיל בעסער אפשר ווי אַנדערע אין די קלויבען, להבדיל. ועל העבודה מיינט מען שענקליך, קרעמליך, קלייטליך — געשעפט הייסט עס. נישט פליהען, קעהרען וועלטען, הו-האַ, טראַסקען מיט דער בייטש אין די ווייטע מקומות: מאָס-קווע, לייפּציג, קראָקוי, לעמבערג, חלילה! נאָר שענקליך, קלייט-ליך פאַר אייגענע, פאַר בעלי-הבתים שטעדטעלדיגע, אָדער פאַר בעלי-גוף'ן, פויערים פון די אַרומעדיגע דערפער, וואָס קומען גע-וועהנטליך זונטאָג צעפאָהרען אויף אָקסען אין שטעדטיל מיט זעק-ליך קאַרטאָפעל, בעריקעס. הייפּטליך קרויט, אויך מיט אַ געפּעג-טעטען האָהן, שוין אַ אויסגערויכערטער, אַלטער תּרח. הערבסט-צייט, אַרום חנוכּה אַ-שטייגער, ברייגגען זיי אַריינצופיהרען געגז. שעפּסענע פעלכלעך, אויסגעאַרבייטע שמייסלעך וכדומה. טהוען אַ טרונק בראָנפען אין די שענקען, מאַכען איינמאָל אַ כּוסה, עט-ליכע מאָל אַ כּוסה, פערבייסען מיט אַלטגעבאַקענע בייגעל און לאָזען זיך אויפגערייכט, אַ ביסעל פאַר'כּוסה'ט, צווישען די קראָ-מען, איינצוקויפען דאָרט, דער זאַלץ, יענער סמאָלע, שוועבעליך, טיטון-מאַכאָרקע; איינער אַ רויטע פאַטשיילכען מיט גרויסע קוויי-טען פאַר זיין ווייבראַ, און דער אַנדערער אַ פאַמסענע סטענגע, איינצופלעכטען אין צאָפּ, פאַר זיין טאָכטערלאַ — קורץ און גוט, אַ שטעדטיל, הייסט עס, וואָס פיהרט אַ אינוועניגסטען האַנדעל, אַליין מיט זיך, צווישען זיך, שטיל, פאַמעלעכין, גלאַט אַזוי זיך, אַז קיין האָהן זאָל נישט קרעהען!... אויסגענומען נאָר, עס פאַר-שטעהט זיך, די עטליכע זומערדיגע ירידלעך, וואָס דער האַנדעל אין זיי איז שוין אַ ביסעל ברייטליך רעש'דיגער. דענסטמאָל טהוען זיך אַ ווייז עפּיס נייע מיני פּנימער, יאַלדען קליינשדטעטילדיגע, אין דער זייט קאָפּ און אַ הינטען פּעררוקטע היטלען, קאַרטוזען, קאַטערוכעס פון משונה ווילדע פאַסאָנען. עס לאָזען זיך זעהען הענד, טאַפּענדיגע דאָס-יענץ אין די פּיהרליך, אויגעליך קליגעטשקע

און נעזער פערדרעהענדיגע, דאָס־יענץ בלומרשט צונישט־מאַכענדיגע; אויך טשאָפּרינעס, קוטשמעס. נייע. סקריפּענדיגע ליאַפּטעס, שמעקענדיגע, געדיכט־אָנגעשמירטע טשאָבעטעס פון דאָרפּס־פּויערים מיט ווייבערס מכוראַסען, מיט שנירלעך פּאַטשערקעס בעהאָנגענע נאַקעטע העלזער אין גראָב־לייווענטע, אויסגענעהטע העמדער, זיצענדיג דאָס־רוב, נישט צוריהרען זיך פונ׳ם אָרט, צווישען קרענצליך ציבעלעס, קערבלעך אייער און אַ יונג־געבוירען, אויף צַלע פיער געבונדען, נאָך דער ברוסט לעכצענד, שטאַרק פערשמאַכט קעלבעל, אין אַ פּול־געפּאַקטען וואָגען, צו וועלכען עס שטעהט צוגעבונדען פאַר די הערנער אַ פעריסטעקיה, די געווינערען נעביך, וואָס איז אַרויסגעפיהרט צום פערקויפען: זי — אויף צומעזקען זיך ערגיץ און דאָס קינד איהר׳ס — אויף דער שחיטה נעביך. פון אונטערען באַרג טהוען ראַפּטאָם אַ לויף, אַ יאָג אַרויף, פּעררייסענדיג די ווידלען, בריקענדיג מיט די הינטערשטע פיס און אונטערהויבענדיג דעם הינטען, אַ „מאַבון” פערד מיט אַ געשריי, אַ געפילדער, אַ קנאַלען מיט בייטשען פון שקצים, שמייסערס ביי די זייטען, און שטעלען זיך אויס אויפ׳ן פערדמאַרק. עס טהוט זיך, עס ווימעלט אַרום זיי. ליוועגראַנטען, מבינים אַזוינע, קוקען די פערד אין די ציין, שאַטצען, דינגען זיך, האַמפּערען זיך, פּאַטשענדיג דעם־יענעם פערד איבער׳ן ריקען, אַ פּאָהרגעבענדיג מיט דער האַנד איהם איבער׳ן הינטען. — דאָרט דרעהט זיך אַרום, שטאַרק פערפלאָמט, פּערטראָגען גרישקאָ דער צעגיינער מיט זיין פערד, אַ הויכגעוויקסיגעס מיט אַ פּעט־קיילעכדיג בייכעל, אַ ברוינגלאַנצענדיגע פעל און פייער־ברענענדיגע אויגען. לייזער־בער, דער שטאָדט־וואַסער פיהרער, דערזעהענדיג די סחורה ווערט פערצאַפּעלט, בעקומט שיער נישט די נכפה. אַי — לאַכט ער — אַי אַ פערד, אַ פערד! אוי, קבצן, קבצן! זאָל זיך דיר לייזער־בער קבצן נישט גליסטען, אַזוינס איז נישט פאַר דיין קעשענע. נאָר האַ, ווי זאָגט עפּיס די גמרה דאָרט, פּריוועז מעג מען זיך, ניין — ניין, און אפשר טאַקי יאָ?... היי, גרישקאָ! זאָג נאָר ברודער! מה יקר? אַ וואָרט אַהין, אַ וואָרט אַהער, דער שפּיץ אין — אַ גוט

מענשעל, גרישקא דער צעגיינער!׳ ער זעצט זיך־אויף רייטענדיג, פאָהרט זיך דורך פאַר איהם פלינק הין־און צוריק. דאָס פערד לויפט, דריגעט מיט די פיס, שטעלט זיך דיבאָם, טאַקי נאָר אַ מחבל. מען דינגט זיך, מען בעט זיך אײנער צום אַנדערען מיט תחנונים, מען שווערט זיך מיט טויטע קללות, מען פּאַטשט זיך אין די הענד, מען שטעקט אײנער דעם אַנדערען כמעט אונטער דער נאָז מיט אַ עק־פּאָלע—נאַ, אַרויף נאָך אַ קערביל! זאָל זיין צו אַ גלייכען חשבון נאָך אַ קערבעל! אַי. אַ עקשן! אַ עק אַ סוף, נו צוגעשלאָג ן, אָבגעמאַכט זאָל זיין מיט מזל! בעשפּריצט מיט בראָנפען, לייזער־בער נעהמט די מציאה און געהט אַהיים מלא שמחה.

די זומערדיגע זון דערווייל באַקט, רופט אַרויס אויף די פערהיצטע פּנימער דעם גוטען שוויס, מען נעהמט זיך צום טרינק. קיין טראָפּען וואַסער אין די אויסגעזיגטע פעסליך! עס טומעלט טאַראַראַמט זיך אומעטום, דאָ אַ צונויפלויפעניש ווי אויף אַ בייז וואונדער. אויף אַ דעכעל פון אַ באַלאַגאַן מיט אַרויסגעשטעלטע משונה־ווילדע געשטאַלטען, פון אַ מענשענפרעסער, שרעקליכע־בעפליגעלטע חיות, מכשפות, שוואַרציאָהרען. שטעהט אַ קאָמעדיאַנט אין ברייטע תחתונים מיט פליטערליך פון אַלערליי קאָלירען. ער טרובעט, רופט צו זיך אינוועניג, זעהען די שפּיל — מאַריאָ־נעטקעס־שפּיל. ער קוליעט, קויקעלט זיך, זאָגט ווערטליך פאַר אַ געזעמעל שקצים, שיקסעס, קינד־און קייט, וואָס גאַפען, שטור־פען־זיך און האַלטען זיך ביי די זייטען לאַכענדיג, דאָרט, ביי יענעם עק מאַרק הערט זיך אַ געשריי, אַ געשלעג — מען שלאָגט, מען פּאַטשט אַ צעגיינער! הערט אַ מעשה: לייזער־בער קומט זיך אין אַ פּאָר שעה אַרום צום פערד און הויבט עס נישט אָן צודערקענען. וואו פערד, וואָס פערד, עפּיס גאָר אַ רוח — אַ רוח אין דעם מזור, אין דעם צעגיינער אַריין!... וואו ביינעל, ווען ביינעל, ס׳איז אַ אַלטס, אַ דאַרס, הויט און ביין. אָט וואָס אַ צעגיינער קען! ער האָט דאָס פערד אונטער׳ן פעל אָנגעבלאָזען, ווי מען בלאָזט־אָן אַ פענחער, אויך צוגעפיילט איהם די ציין און איינגעגעבען איהם אַזאַ מין קרייטעכץ אַזעלכס — טשעמע־ריצע אין בראָנפען, האָט עס זיך דערהיצט בעקומען אַ געשטאַלט,

געהייבען פיס — אַ שפּירט אַ ברען!... און גאָר אין דער־מיט מאַרק זאַמלען זיך צונויף אַ רעדעל מענשען אַרום אַ פריש־אָנגע־קומענעם פּאַרשוין מיט אַ קאַטערינקע, ביי זיך אַ גאַנצער יש, אַ מוזיקער, גיט קאָנצערט! ער דרעהט־דרעהט די קאַטערינקע און עס קאַטערינקעט זיך, טראָגען זיך העט־ווייט לידער. אַ מאַלפּע־לע אין אַ קליידעל טאַנצט אויף הינטערשטע פיסלעך. אַ קליין מיידעלע אין הייזליך שפּרינגט, מאַכט מיט דער רייף, און אַ שטום איינגעל, אַ בלייכס, ברעכט זיך, געהט מיט׳ן קאָפּ אַראָב, מיט די פיס אַרויף. דער עולם צאַפּעלט, שטאַרבט פאַר גרויס וואונדער — אוי, געוואַלד אַזעלכע קונצען מען האָט אַזוינס נאָך נישט געזעהען, אַזוינס נישט געהערט!

די צייט דערווייל שטעהט נישט, געהט. אַ שעה נאָך אַ שעה ביז עס הויבען ביסליכווייז אָן זיך צושפּרייטען די פאַר־נאַכטיגע שאָטענס. דער מאַרק זאָגט שירה! ערגיץ אין אַ וואָגען, פון אַ זאַק אַרויס, גרילצט אַ געבונדענער חזיר. ער איז הונגע־ריג, מיד צוליגען אַ גאַנצען טאָג אָהן עסען. איהם ענטפערט אָב פונדערווייטענס אַ קיה, וואָס איהר האָט זיך אויך צוגעגעסען שטעהען אַזוי לאַנג צוגעבונדען פאַר די הערנער. העהנער גע־פּענטעטע, וואַרפען זיך אין די וואָגענס, קרעהען שטארק אין כעס — אַזאַ צייט אָבגעוועון צושיידט פון זייערע ווייבער! און זיי אַלע האַלט־אונטער אַ קאָהר פון אויסגעשטרעקט־ליגענדיגע קעלבליך מיט אַ מעקען אויף דינע, גראָבליכע און גראָבע קולות, לויט דעם עלטער פון יעדען קעלבעל בעזונדער. די זון פאַר־געהט אין איהר רוה אַריין. און דער עולם הויבט זיך אָן צו־פּאָהרען. — אויס יריד!.. אויפ׳ן מאַרק דרעהען זיך אַרום הינד, נישטערען, זוכען וואָס עס איז אין מויל אַריין. שטעדטילדיגע קיה, פּרעסערענס, תמיד הונגעריקע. כאַפּען, שפּאַצירענדיג דאָרט, שיריים: אַ הויפען שטרוי, אַ לעק היי. און בחורים׳ליך, מיט שטעקליך, אַרויסגעשיקטע פון דער היים בכיון צו זוכן מציאות, שאַרען אין מיסט, טאָמער האָט עמיצער עפּיס פערלוירען ווע־לען זיי עס אוי׳פהייבען. אויף די פּריפּעטשיקעס אין די הייזער ברענט אַ פייערעל. עס קאָכט זיך וועטשערע. מאַנטבילען אין די

שוהלען דאַוונען מנחה. עס פאַלט־צו די נאַכט — שאַ רוהיג, שטיל!
צו אַ טרוקען שטיקעל אָרט ערגיץ אין די סטעפּעס ביסט־דו געגליכען שטעדטיל ק...! אַ גאַנץ יאָהר איז עס וויסט, עלענד, טויט, קומט די רעגענסצייט ווערד עס בעלעבט. עס שטעהט דאָרט אַ קאַליזשע. עס פערקלייבען זיך אַהין און קוואַקען זשאַבעס! טריקענט די קאַליזשע אויס — איז שטיל, טויט ווי פריהער!...
אָט אַזאַ שטעדטיל איז ק... געווען אַמאָל, אין שלמה'לעס צייטען. צי הייגט איז עס אויך אַזוי? ווייסט דער גוטער יאָהר עס. נאָר ווי די מעשה דאָרט איז, דערוויילע, אַז מען האַלט אין פאָהרען פאַרביי, האָט דאָס אמת'ע יודישע שטעדטיל מיט זיינע מעשים טובים ביי יודישע קינדער זיך עס פערדינט, אַראָבצו־נעהמען זיך אַביסעל אין דער זייט מאַכען איהם אַ „מלא”, אַ „הזכרה” פון זיין כבוד־וועגען. זאָל דער עולם יודען הערען — און וויסען!...
אַצינד, רבותי, צו שלמה רב חיים'ס אויף זיין וועג קיין ס — ק.
מילא קיין שטענדיגע בוידען, יאַזדעס הייסט עס, ווי ערגיץ־וואו, אין כמעלניק אַ שטייגער, איז אין ק..., ווי געזאָגט, נישט געווען בנמצא. אַ שטעדטיל אַ אָבגעלעגענס, די מענשען כמעט אַלע היימזיצערס. צו דער פרנסה האָט מען קיין סך נישט בעדאַרפט. אַ קרופּניק, אַ רעטיכעל, אַ ציבעלע גאַנץ גענוג. איינמאָל נאָר געדיינקט דאָס שטעדטיל אַ יאַזדע מיט פיער פערד, אָדלער, לייבען, ווי ביי לייטען — דאָס איז געווען משה אלעזר'ס יאַזדע. ער אַליין — אַזוי דערצעהלען זקנים, אַלטגעזעסענע — איז אַ צייט לאַנג אַוועקגעוועזן אַ מדרש־זאָגער, אַ שטיקעל מגיד אין דעם שניידערשען שוהלכען, איז איהם, משה אלעזר'ן, דער־נאָך געפעלען פון אַ בעל־דרשה'ער בעסער אַ בעל־העגלה צו־ווערען. ער האָט אָבער גאָר נישט געמאַכט. ווי פריהער טאַקי אַ קבצן געבליבען, און די פערד זיינע זענען געפּגר'ט פון הונגער.
אָט אַזוי דערצעהלען אַלטגעזעסענע.—אין אַ צייט שפּעטער אָבער האָט דאָס שטעדטיל אין אַ גויטפאַל זיך בעדינט אָט מיט דעם, אַמאָל מיט יענעם, ווי ס'איז אויסגעקומען. איינער פון

די צווי, מענדיל מלכּיאָן פלעגט זיין אַ שליח, געהען וואָהין מען האָט איהם געשיקט מייל֞ענווייז צו־פוס. היטן קעלט, בלאָ־טעס שנייען — ער איז געגאַנגען, נישט געהערט קיין וועלט. כלה־מתנות ווער האָט אָבגעטראָגען ווייט ערגיץ אין דער פרעמדע? ער! דעם התן צוריק אַ שטריימעל פונ׳ם מחותן ווער האָט גע־בראַכט? מענדיל! אַ בהמה, אַ יאַלעווקע אויף ברייע צום פריץ אין ברויז ווער האָט אָבגעפיהרט? מלכּיאָן! אינגאַנצען איז מענ־דיל מלכּיאָן געווען אַ דאַר־אויסגעדייוועדט יודעל, געהאַט אַ טויט־בלאַסע הויט אָהן אַ שום קאָליר, בלאַסע האָר און רויטע אויגען — אַ חידוש נפלא, וואָס טרעפט זיך אַמאָל ביי אַנדערע בעשעפענישען, און הייסען עס ביי די געלערענטע מיט דעם נאָמען אַלבינאָס, קאַרקעלאַק (Albinos, Karkelak). נאָר וועגען איהם אין אַ אַנדער אָרט, דער צווייטער, אַ בעפערדעלטער, אַ יוד הייסט עס מיט אַ פערד און וועגעלע, איז געווען מיכעל חנה־דאָבעס. מיט אַ פליכעוואַטען קאָפּ און אַ לייטעשע געלע־ברייטע באָרד. מיט איהם פלעגען זיך בענוצען אין געוויסע צייטען, אונטער אונזערע, אָדער „זייערע״ ימים טובים אַ שטייגער, די קרעמער־שיקען איהם אין דער גרויסער שטאָדט איינקויפען דאָרט פאַר איטליכען אַביסעל סחורה, מיני צעלניק, בשמים: לאַקריצע קו־בעבע, קאַנדעלצוקער וכדומה, לויט דעם צעטעל, וואָס מען האָט איהם מיטגעגעבען. חנוכה־צייט פלעגט דער שטאָדט־שוחט און חזן מיט דעם שמש אַרומפאָהרען מיט איהם איבער די אַרומ־דיגע ישובניקעס און צונויפנעהמען ביי זיי זעקליך קאַרטאָפעל, מעהרען און שאר ירקות, וואָס האָט געהייסען חנוכה־געלד, מיט איהם פלעגט זיך אָפט בעדינען אויך רב חיים, עליו השלום אויף אָבצושיקען דורך איהם אַהין „וואו־געהעריג״ די ראַטע פאַר דער פלייש־טאַקסע און אַמאָל אויך נויטיגע פאַפירען — פראָשע־נעס, ברייעף, אַז מען האָט בעדאַרפט. מיט דער פאָטשט האָט מען עס נישט געקענט, ווייל פון איהר איז דאָרט אין שטעדטיל קיין זכר נישט געווען. בריוולך האָבען שטאָדט־לייט געוועהנט־ליך ערגיץ נישט געשיקט און אויך פון ערגיץ נישט דערהאַל־טען. אַמעריקע איז אין יענער צייט געווען ווי דער גיהנם און

גן־עדן אַ אַגדתא, אַ מדרש־פליאה. מען האָט זיך אַלץ גע׳חקר׳ענט, געוואָלט דערגעהען מיט׳ן שכל ווי אַזוי מענשען געהען דאָרט אויף יענער זייט ערד, פאַרקעהרט פון אונז און פאַלען נישט אַראָב!!

אָט מיט דעם מיכל חנה־דאָבעס איז שלמה׳לען זכות אבות בייגעשטאַנען, ווי עס וועט געזאָגט ווערען ווייטער, אַרויפכאַפּען זיך צו איהם אין וואָגען און אונטע[illegible]ן קיין ס—ק!

ו.

נאָך יענעם סוכות, ווען שלמה׳לע האָט זיך געקליבען אין ס—קער ישיבה, איז פירגעגאַנגען אין דער פאָגאָדע זעהר פיל פאַרענדערונגען — אַ טאָג וואַרם, שען, אַ בלויער לויטערער הימעל, און אַ טאָג קאַלט, נאַס, וואָלקענדיג, אָט — אָט גיסט אַ רעגען, און עס וועט ווערען אַ דערטרינקעניש, אַ בלאָטע ביז דעם האַלז. שלמה׳לע וואָס אַריינגעהמענדיג דענסטמאָל זיך אין קאָפּ תכלית; וואָס אין מוח פּיקט איהם פּיקט אַלץ תכלית און תכלית רייסט זיך מיט לייב און לעבען, אַהין אין דער ישיבה אַריין — און געוואַלד, רבונו של עולם, ווי אָבער קומט די קאַץ איבער׳ן וואַסער?! דאָס שטעדטיל איז דאָך ווי יריחו פערשלאָסען אין יוצא ואין בא, מען זעהט נישט קיין משוגענעם הונד. דער עולם פערזעהט זיך שוין בעצייטענס מיט שפּייז, שטעלט באָרשטש, שאַטקעוועט, האַקט, איין קרויט. מען קריכט אַריין אין אַלטע וואַרמע לייבליך, איין צוהאַקטע, פערלאַטעטע וואַטאָווע קאַפּטענס און האַלט אין פערקריכען ווי אַ בער ווינטער אין דער בערלאָ־גע. פון פאָהרען איז אַפילו קיין געדאַנק נישט. וואָס־זשע טהוט

מען? לאָזען זיך גהען צופוס? — איז שלמה׳לען דער וועג קיין ס—ק נישט רעכט בעקאַנט. דערצו נאָך איז אַ מורא, עס זאָל איהם נישט בעפאַלען אַ שלאַקס־רעגען, אָדער אַ נאַסער שנעע און עס זאָל איינגאַנצען אויס־וועג ווערען. לאָזען־זשע זיך איינרעדען און וואַרטען, אפשר וועט זיך ווער אונטערכאַפּען? דאַכט זיך איהם אַ שרעק, ער קען חלילה פערזאָמען, מען וועט די ישיבה אויסכאַפּען, און געוואַלד וואָס איז עס פאַר אַ תכלית, וואָס וועט זיין דער תכלית?!

גאַנץ פריה איינמאָל, אַז די זון האָט ווי איינער מיט אַ אונטערגעבונדען־פערשוואָלען פנים, לא עליכם, אַרויסגעקוקט, קרימענדיג זיך, פון צווישען צערי׳סענע, קלאָטשקאָוואַטע גרויע שטיקער וואָלקענס; אַז דאָס גאַנצע הויזגעזינד איז נאָך געלעגען אין די בעטען אונטער די וואַרמע קאָלדרעס, איז שלמה׳לע שאַ־שטיל אַרויס פון שטוב און זיך געלאָזט אויף גאָט׳ס בעראָטה גהען אונטער דער שטאָדט, אויפ׳ן וועג קיין ס—ק. דאָס פעקעלע זיינס אונטער׳ן אָרעם, איז בעשטאַנען פון אַ תפילין־זעקיל מיט קלייניגקייטען פון דער הלבשה, משטיינס־געזאָגט. דער וועג איז געווען שמוציג, גריבערדיג. די שיך, אָנגעהמעהנדיג זיך מיט וואַסער, האָבען געפייפט, מיאוס פערדריפּעט די קאַפּאָטע ביז העט אַרויף היטעל. נאָר דער תכלית האָט פאַר זיינע אויגען געשוועבט, ווי דער עמוד־אש איהם געפיהרט אַלץ ווייטער ווייטער, ביז די כחות זענען איהם אויסגעגאַנגען און ער האָט קוים־קוים געפלאָנטערט מיט די פיס.

אָט דאָ הויבט זיך אָן אַרויסווייזען בעשיינפערליך פאַר איהם זכות־אבות — עס ריקט זיך אָן איהם פון הינטען עפּיס ווי אַ פיהר; עס לאָזט זיך הערען אַ פלוכען, אַ שעלטען, אַ שמייסען מיט דער בייטש. ער טהוט אַ קוק און דערזעהט עפּיס אַ געשטאַלט פון אַ מענשען — אַ יוד מיט אַ הויכאויפגעשטעלטען קאָלנער, אַרומגעוויקעלט מיט אַ אויסגעדריפּעלטער, ווי אַ טשאָלענט־שמאַטע אויסגעריבענע פעטשיילע פון אַ אשה. דאַכט זיך אויך אַגעשטאַלט פון אַ פערד, ווי אַ שוואַרץ־יאָהר אויסגעשמירט אין בלאָטע. און אַ קול אַ פערדומפּט׳ס ווי פון אַ

פּאָס רופט צו איהם: „שייגעץ איינער! ווי קומסטו אַהער, רב חיים׳ס זוהן״? — „אוי, רב מיכל״! — טהוט אַ געשריי נישט מיט זיין קול שלמה׳לע, אויסשטרעקענדיג די הענד, און בלייבט ווי דערוואָרגען אָהן ווערטער... און צום צווייטען מאָל לאָזט דאָס קול צו איהם זיך הערען: „היידאַ בחור, אַרויף אויפ׳ן וואָגען״! — יאָ, דאָס איז געווען טאַקי מיכל חנה־דאָבעס מיט זיין פערד און וועגעלע. אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט און עס לאָזט זיך אויס, ווי מיכל זאָגט, אַז אויף זיין מזל, אויף שלמה׳לעס, הייסט, עס, איז נעכטען אין אָוועַנד, פערשלאָפּט געוואָרען דער ק—ער נגיד, אַ יוד פון אַ פּאָר „זעקליך״ און אפשר טאַקי דריי. עס האָט איהם אַ פּנים פערשאָדט דאָס לייגען זיך מיט אַ פולען בויך אין בעט אַריין באַלד נאָכ׳ן עסען. אונזער נחום׳צע דער רופא איז געקומען מיט דעם קליפּערגעצייג, איהם געשטעלט באַנקעס, געזאָגט, נישקשה, עס וועט איבערגעהן, מען ברויכט איהם מאַכען אַ... און ער, דער נגיד, שרייעט: ניין! נאָכ׳ן פעלדשער שיקט, נאָך מיין הערשעלען, ער איז אַ מומחה! נישט אַנדערש, ווילט זיך איהם, ווי הערשעלע, אונזער געוועזענער שטאָדט רופא אַמאָל. — און אָט דאָס פאָהרט עס אַצינד, אין אַזאַ וועטער, קיין ס—ק מיכל חנה־דאָבעס, און ס׳איז ביי איהם שטאַרק אָנגעלייגט, שווערט ער זיך מיט שבועות, פאַרוואָהר זאָל איהם גאָט אַזוי העלפען ווי אָנגעלייגט ס׳איז איהם, וואָס ס׳האָט זיך גראָד אַזוי בעדאַרפט מאַכען, יענער זאָל קראַנק ווערען, און איהם, מיכל׳ן, זאָל בעשעהרט זיין, אונטערצופיהרען דערווייל אַהין אין דער ישיבה אַריין, רב חיים׳ס עליו השלום, אַ זוהן, אַ בחור׳ל. סטייטש, ס׳טייטש, רב חיים, פששש! מיכל, זאָגט ער. האָט אַזוי־פיל האָר אין קאָפּ נישט, וויפיל ער האָט איבערגעפּאַרדינט פון רב חיים׳ן עליו השלום, ביי זיין לעבען! מיכל איז ביי איהם שטאַרק חשוב געווען, געוואוסט האָט מיכל פיל שטעדט׳ישע זאַכען, ווי טאַקסע, אַרענדע, דאָס יענץ און דעסגלייכען. און מניה־וביה טאַקי טאַפּט ער אַרויס פון דער בוזעם־קעשענע אַ בריף. זעהסטו, זאָגט ער, דאָס פיהר איך פון איינעם צו צוויי ברידער, יונגעלייטליך, שרייבערליך, גאַנצע מאַכערס,

אין מאַגיסטראַט, אין די סאָנדען דאָרט, אַרום קהל'שע זאַכען. נאַ! קענסט איבערלייענען מיר, אַז דו ווילסט עס, נישקשה. עס שאַדט נישט גלאַט אַזוי זיך, צו וויסען. דער בריעף איז געווען צונויפגעלייגט, נאָר אַזוי פערמאַכט, נישט פער'חסמ'עט, אויבען אָבער אויף איהם איז געשטאַנען בחדר״ג און בחדר״ג איז געווען אַמאָל ביי יודען שטאַרקער ווי טהיזענט חתימות פון טריפוואַקס מיט'ן אָדלער. שלמה'לע, עס פערשטעהט זיך, וויל נישט לייענען — און דער בריעף איז אַריין צוריק אין מיכל'ס קעשענע.

זכות-אבות האָבען, ווי עס ווייזט זיך דאָ ווייטער אַרויס, פאַר שלמה'לען זיך געמיהט, נישט וועגען דעם אָנקומען זיינעם, בשלום קיין ס—ק אַליין, נאָר אויך וועגען בעקומען „טעג״, וועגען געפינען לייטזעליגקייט און חן און נאָך אַנדערע גליקען דאָרט. ס'איז דאָ אַפילו אַ סברא צו גלייבען, אַז דרינען האָט איהם אַביסעל געהאָלפען די סגולה פון איינעם אַ בעל-שם. די מעשה דערפון איז אַזוי געווען: מיט אַ קורצע צייט צוריק, בשעת שלמה'לע האָט זיך אויפגעהאַלטען אין ק—ער בית-המדרש, איז אַראָבגעפאַלען אַהינצו אין שטעדטיל איינער פון די געוועהנטליך אַרומפאָהרענדיגע בעלי-שמות — אַ יוד נאָך אין די מיטעלע יאָהרען, אַ הדרת-פנים, אַ בלייכס, מיט אַ רבניש בייכעל און אַ קוק פון אַ פערטראָגענעם אין די עולמות העליונים. געגאַנגען אָנגעטהון איז ער אין אַ זיידענע קאַפּאָטע אויף אין דערוואַכען, אַריינגעשטעקט די הענד טיף אין ביידע קעשענעס הינטען, וואָס איז אַרויסגעקומען מחילה זעהר בולט. און דאָס גיינגעל זיינס אַזוי, הין-און-הער ווי אַ קאַטשקע, האָט געהאַט דעם זיבענטען חן. געהאַט האָט ער יריעות פאַרמעטענע, לאַנגע, געראָלטע ווי מגילות מיט אויסגעמאָהלטע גלגלים און משונה'דיגע קבלה'שע צייכענס, פון וואַנען ער פלעגט אַרויסזאָגען איטליכען זיינס ווי פון אַ ספר גורלות, געהייסען האָט עס, אַז אַ בריה צו „זיי״ איז ער, זיינס אַ קמיע ווירקט. כונ'ם מיידעל אין יענעם שטעדטיל דעם גלגול אַרויסגעטריבען, ווי דער וועלט איז בעקאַנט, דאָס האָט ער, טאַקי ער! פאַרברייענענדיג ווי אַ כלי-קודש, עפּטערס די צייט אין בית-המדרש איז ער אויפגעטראָגען געוואָרען מיט שלמה'לען, און איהם

געבדו־בט אַמאָל ווי אַ שטיקעל משמש. שלמה׳לע האָט איהם געפאָלגט, איהם געקוקט אין מויל אַריין מיט גרויס אָבשיי. אַזוי האָט זיך עס געצויגען אַ פּאָר וואָכען. פאַר דעם אָבפאָהרען האָט דער בעל-שם זיך געלאָזט דערקענען צו שלמה׳לען מיט אַ מתנה — געגעבען איהם אַ סגולה נושא-חן צו זיין אין מענשענס אויגען, און אויך געהייסען איהם דערצו, זאָגען תמיד דאָס קאַפּיטעל כ״ אין תהלים. — אָט — אָ-דאָס האָט שלמה׳לע געגאַשט פון׳ם בעל-שם פאַר זיין טרחה מיט איהם. און מען וואָלט אפשר געמעגט גלויבען, אַז דאָס איז איהם אַצינד בייגעשטאַנען דעם בעל-שם׳ס סגולה. נאָר, עט! גיכער טאַקי לעגט זיך אויפ׳ן שכל זכות-אבות עס מוז דאָך פאָרט זיין אַלץ מיט אַ גאַנג, על־פי דרך-הטבע!

I.

פערפיהרט האָט מיכל חנה-דאָבעס שלמה׳לען, ווי דער שטייגער איז, אויף ק — ער אכסניא, און דאָרט — איז בעשיינפערליך שלמה׳לען בייגעשטאַנען זכות־אבות. דער בעל-אכסניא און זיין פרוי,ביידע גוטע, כשר׳ע נשמות, האָבען זעהר גוט געקענט רב חיים ק — ער, פאַר אַ געהויבענעם, לייטעשען מענשען, און דעריבער איז, אין זיין זכות טאַקי,ביידען איינגעפאַלען געבען דעם זהן זיינעם, דעם יתום, צוויי טעג: פרייטאָג און שבת!... פעהלען, הייסט עס, שלמה׳לען נאָך פינף טעג — העלפען דערצו ווידער טאַקי זכות-אבות! יעמצ יונגעלייט, צוויי ברידער, שרייבערליך, פון וועלכע ס׳איז דערמאָהנט געוואָרען פריהער, פלעגען זעהר אָפט אַריינשמעקען אין דער אכסניא, צו־זעהן זיך דאָרט מיט אורחים פון די שטעדטילדיגע מאָכערס. דערוויסענדיג זיך דאָ פון רב חיים׳ס בחור׳ל האָבען זיי איהם גאַנץ פריינדליך אַרויסגעוויזען בריישוויליגקייט, איהם בייצושטעהן אין זיינע נויטען מיט וואָס נאָר מעגליך, איינמאָל טאַקי צוליב זיין פאָטער, ער, עליו השלום, האָט עס ביי זיי כשר פערדינט; והשנית, ווילען זיי דער־

פילען די בקשה פון דעם און דעם געוויסען שטאָדט-מענשען וועגען איהם טאַקי, צווישען נאָך אַנדערע ענינים אין דעם בריף זיינעם דורך מיכל-חנה-דאָבעס, וואָס ער האָט זיי ערשט נישט לאַנג עס אָבגעגעבען. דער שפּיץ פון דער הבטחה איז געווען — מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, צוויי טעג ביי צוויי זייערע בעקאַנטע. אין שטאָדט אַנגעזעהענע מענשען. אייגער גאָר אַ נאָהענטער זייע-רער. אויך אַ נאָכטלעגער, אַ אָרט אויף נעכטיגען. שלאָפען הייסט עס, ביי זייערען אַ גוטען ברודער. מילא איז גוט. אַי, איז דאָך די קשיא - „וכי תאמרו מה נאכל”? — איז דער תירוץ: נישקשה, גאָט איז אַ טאַטע! בעדאַרף זיך שלמה׳לע דערמאָהנען גראָד אין יענטען—זיינעם אַ קרוב׳ס אַ קרובה, הייסט עס שטיקלעך מחותנים. דערפרעגט ער זיך צו איהר און טרעפט זי זיצען אין מאַרק ביי אַ טישעל מיט געבעקס און נאַשערייען — עפּעס מיני בּאַרלעך, ארץ-ישראל-עפּעלעך אַזוינע וכדומה. נעהמט זי איהם אויף, דאָרט טאַקי, נעבען טישעל מיט די מולטערס, ווי אַ אייגענעם מיט אויס-פרעגען זיך אויף איטליכען פון דער משפּחה בעזונדער, מיט אַ גדולה, אַ פרייד און מיט אַ אויסריידען פאַר איהם איהר שווער-ביטער הארץ, מיט אַ רחמנות-פּנים און לסוף מיט אַ זיס-פריינדליך שמייכעלע: קיין טאָג, בחור׳ל, קען איך דיר נישט געבען, אַז שטענדיג ווי דו זעהסט, היגע איך דאָ ביי די מולטער, אין דער היץ אין דער קעלט, זומער און ווינטער. טאָמער ווייסטו וואָס? קוים-קוים וואָס מען דערנעהרט זיך, וואָס מען זיפּעט. נאָר וואָס דען? אַלע מיטוואָך קום צו אהער, צו מיר, וועל איך דיר געבען אַ ברויטעל וועסטו האָבען צועסען דעם טאָג. און איך וועל זאָט זיין מיט דער מצוה. דו הערסט? — אַלע מיטוואָך!... ביי מיינעם אַ בעקער, אָט ביי דעם, וואָס איך נעהם דאָס גע-בעקס, וועל איך פּריוועון אַ שמעק טהון. ער אַליין איז אַ יוד, אַ אָרימאַן, אַרבייט מיט שווייס פאַר צוויי, און טיילט זיך מיט דעם ביסען מיט אָרמע לומדים, קלויזניקעס, ישיבה-בחורים, איטליכען טאָג מיט אַ אַנדערען. איז אויב נאָר איז ביי איהם דאָ איין טאָג אַ פרייער, אָך, מעגסטו זיכער אויף איהם רעכענען. קוי-דאַפּאַטעס וועסטו ביי איהם נישט עסען, ער האָט נישט, אָבער

ברויט מיט קרופניק יאָ. ער וועט נאָך מיט גרויס הנאה דיך אונטערטרייבען, אַלץ עס, עס! — איז וואָס-זשע זאָג איך? יאָ, געדיינק-זשע, אַלע מיטוואָך! דערוויל טאַקי נאַ אַ ברויטעל אפשר, וועה איז מיר, ביסטו הונגעריג, נעהם נאַרעלע, נישקשה, שעהם זיך נישט!...

עס האָט נישט לאַנג געדויערט איז שלמה׳לע געווען פערזאָרט מיט אַלע טעג. טאַקי ווי מען זאָגט: טאָג — לרבות הלילות, אויך נעכט, און דאָס איז זעהר אַ גרויסע וויכטיגע זאַך, וואָס לאו כל הישיבה בחורים זענען זוכה דערצו. וואַלגערען זיך דאָרט אויף טיש און אויף ביינק מיט קולאַק צוקאָפּענס, נישט האָבען קיין רוה ביי נאַכט פון אָנליידען זיך, אָנעסען זיך אַמאָל אַ טאָג מיט צרות; נישט אויסשלאָפען זיך גענוג די נעכט נאָך גענוג שווערע תעניתים, זעהר אָפט הונגעריגע טעג, און כאַפּען נאָך אַ פייכט, נאַס קישעלע אין קאָפּ. אויך אַ אונטערגעלאָזטע „פּאָנפּע״ אונטער דער נאָז פון בחורים שטיפערס, קונדסים — דאָס איז אַזאַ אָבקומעניש, וואָס ערגערס דערפון האָט אויך דער גיהנם נישט. היינט ווי גליקליך איז דעריבער שלמה׳לע געווען נישט געפּריוועט צו ווערען דערמיט, וואָס ער האָט געהאַט אַ אָרט צו נעכטיגען, גערוהט און געשלאָפען ווי אַ פריץ.

ווי אַ פריץ מיינט מען פונדעסטוועגען נישט אַ הויז אַ פּאַלאַץ, אַ שלאָפצימער מיט טייער בעטגעוואַנד און נאָך אַנדערע שענע גוטע זאַכענישען דערצו, ניין! דאָס הויז, וואו שלמה׳לע האָט געהאַט נאַכטלעגער, איז געווען דוקא אַ קליינס פון אַ דריי צימער מיט אַ ברייטער „לעזשאַנקע״, אַ באַנק-אויבען הייסט עס, ווינטער וואַרם, מחיה דערויף צושלאָפען, און געשטאַנען איז עס פּעררייקט, דוקא אין אַ הינטערגעסעל, וואָס נישט צו-צוטרעטען אַהין בשעת אַ בלאָטע. נאָר ווי רוהיג, נחת׳דיג איז געווען דאָרט אינוועניג, ווי פרידליך צווישען זיך האָט געלעבט דאָס גוטע-ליבהאַרצדיגע, קליינע הויזגעזינד! דער בעל דבית פּנ׳ם הויז אַ הערצליך גוטער אָרענטליכער, וואָס וועט זיין-גלייכען צו געפינען, אַ מענש אָהן אַ גאַל און פון גאָט געבענשט מיט אַ לאַנגער נאָז, וואָס דערפאַר האָט ער אין שטאָדט געהייסען „ש... דער נאָז״

נישט צו קריינקען איהם דערמיט חלילה, נאָר גלאַט אויס ליב־שאַפט — אַלע האָבען איהם ליב געהאַט און ער אַלעמען. ש... איז בטבע געווען אַ ריהרעוודיגער. דער שטייגער גאַנג זיינער אין גאַס פלעגט זיין גיך־געשווינד, ווי ער לויפט אין איין אָטהעם עמיצען נאָך. איינער אַ לק, אַזוי דערצעהלט מען, קומענדיג אַמאָל איהם אַקעגען כאַפּט איהם אָן ביים נאָז מיט אַ זאָג: רב ש... איהר יאָגט זיך מודאי נאָך אייער נאָז? נאַט אייך זי!

דאָס הויז ש—ס איז געווען אָבגעטיילט מיט אַ בעזונדער קאָרידאָר און מיט אַ ווענטיל פון נאָך אַזאַ הויז, ביידע טאַקי אונטער איין דאַך. יענץ הויז איז בעשטאַנען פון צוויי היבשע צימער, אין וועלכע עס האָבען געוואוינט ווייבער — ש... ס אַ שוועסטער מיט קרובות, אין דער צווייטער — אַ שכנה, פון וועלכע עס וועט נאָך אויסקומען פיל צו ריידען שפּעטער. דערוויילע מוז געזאָגט ווערען, אַז אין דעם הויז איז געווען, אַ יאָהר־מנין מיט אַ ספר־תורה פאַר אייגענע געצעהלטע מענשען, צווישען וועלכע עס זענען אַריין פאַר אַ בעלוינונג יעדען חודש עטליכע געהויבע־נע בחורים פון דער ישיבה, אַריסטאָקראַטיע, קען מען זאָגען, די סמעטענע פון זיי. ווי באַלד די גאַנצע זאַך האָט זיך געווענדט אין ש... האָט ער צווישען די בחורים אַריינגעדרעהט אויך שלמה׳־לען. אַזאַ עליה, טיטעל הייסט עס, אַזאַ שענע בכב׳דיגע פּרנסה פאַר אַ ניי־אָנגעקומענעם נפש האָבען די אַלטגעזעסענע, אויסגע־ריבענע ישיבה־בחורים נישט געקאָנט פערדייען — און דעריבער טאַקי האָט דער עלטסטער פון די רעדעלפיהרער, דער „פינסקער" ביי דער ערשטער בעסטער געלעגענהייט זיך אַזוי צושריגען, אויסגעלאָזט דעם כעס אויף שלמה׳לען, און דעריבער האָט „חאַרט", דער צווייטער פון די רעדעלפיהרער, דער „קלעצקער", מכבד געווען שלמה׳לען מיט אַ פייכטע שמאַטע!...

ח

ברצות ד׳ — זאָגט דער פסוק — אַז דער אויבערשטער בעוויליגט דרכי איש, די וועגען פון אַ מענשען, גם אויביו, איז אויך זיינע פיינד, ישלים אתו, מאַכט ער פרידליך מיט איהם נישט דוקא פלעה, הינד, ווי די חכמים זאָגען, ווערען שלום מיט דעם בעגליקטען, זיי בעפאַלען איהם נישט, בייסען איהם נישט, נאָר אויב אַפילו, אָדער בעסער צו זאָגען — אַ פשיטא שוין מענשען. דעם אָרימאַן — איז דאָ אַ ווערטעל — האָבען אַלע ברידער פיינט, און פיל זענען דעם רייכענס פריינד. געהט עמ׳צען פון טויער און טהיר קריכט מען פאַר איהם אויף אַלע פיער, שלמה׳לע, וואָס דאָס מזל האָט איהם געשפיעלט צו בעקומען טעג מיט נעכט אויף עסען און שלאָפען, האָט אויך מיט דער צייט בעקומען חן און לייטזעליגקייט, אין די אויגען פון אַלע ישיבה-בחורים, אַפילו די אַלטגעזעסענע דאָרט האָבען זיך געלאָזט איבערבעטען און איהם אין חברה אַריינגענומען. „חאָרט״, אַ ווייס-חברה׳ניק, אַ מזיק אויף נאַסע שמאַטעס צו-וואַרפען, ״פאָנפעס״ אונטערצולאָזען, איינער אין דער וועלט, האָט זיך קאָמפּאָנייעט מיט שלמה׳לען — לערנען

ווי אַ חבר מיט איהם צוזאַמען, האָט עס געהייסען. „חאָרט״ איז, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, געווען בטבע אַ דימענט, אַ גאָל-דענער כאַראַקטער מיט הייסע טיף אין-זיך פערבאָרגענע געפיהלען פון רחמנות, פון ליעבשאַפט, וואָס פלעגען אָפט אַרויסשפּרודלען אין אַ פערעל-ציטערדיגע טרעהר אויף די אויגען, און אַ שטיל-אומעטיגען קרעכץ אויף די ליפּען — אַ גאַנץ וואויל בחור׳ל נאָר אַנ׳אָרעמס, אַ עלענדעס נעביך. אָט פון די דאָזיגע גליקען, פון עסען און טרינקען אין געזעלשאַפט, האָט זיך שלמה׳לען נישט געלערענט. עס האָט איהם פערפיהרט אין דער זייט וועג פון דער תורה, וואוהין ער האָט פריהער געוואָלט און האָט בעדאַרפט קומען, אמת טאַקי, אַזוינע גליהען משטיינס געזאָגט, אויף אַלע שונאים געזאָגט געוואָרען, דאָך אָבער זענען „טעג״ — אַפילו אין קיך, אין גלות ביי אַ בייזער קיך-יודענע, פּאָרט בעסער ווי פּת במלח, ברויט מיט זאַלץ, אַ שיטערער קרופּניק בעסער ווי מים במשורה, וואַסער אַביסעל, שלאָפען אויף אַ וואַרימער „לעזשאַנקע״ פיל בעסער ווי ועל הארץ תישן, ווי אויף דער הוילער ערד שלאָפען, און ליידען אַמאָל דאָס יענץ, צו-וואָס אַ זאַטער זינדיגער מענש האָט חשק, איז אַלץ בעסער ווי איידער, אַ ביטער לעבען פון אַ הונגעריגען, אַ נויטבעדערפטיגען.

פון שלמה׳לעס לעבען אין ס—ק, וואָס האָט זיך געצוי-גען איינאיינעם אַ פּאָר יאָהר לערך מיט אַ הפסקה און דערמיט, לוינט זיך צו פערהאַלטען מעהר-וויינינגער אַביסעל נאָר אויף גע-וויסע שטעלען. די איבעריגע זענען עט! נישט געלעבט נאָר עפּיס אַ שפּראָצען ווי אַ געוועקסען — אַ אָטהמען אַ מאַכען מיט די זייטען, מיט די אויגען און אַ קאָכען, אַ פערדייען פונ׳ם מאָגען, אַ לעבען גלאַט אַזוי זיך אָהן אַ שוט בעוואוסט-זיין, וואָס לאָזט נאָך זיך נישט איבער קיין זכר פון אָרט און צייט, נישט אָנחויבענדיג גאָר צו ליגען אינ׳ם געדעכטעניש.

שלמה׳לע געדיינקט יענע ווינטערדיגע פאַרנאַכטען אין דער ישיבה. די זון האָט, נאָך איהר מרה שחורה׳דיגער קורצער רייזע, זיך געזעצט אין אַלערליי קאָליערען-שפּילענדיגע, איהר אויפ׳ן וועג זיך גראָבליך אויסציהענדיגע וואָלקענס. די לעצטע שטראַהלען

איהרע רייסען זיך אַריין אינעווייניג אין דער ישיבה דורך די דיק-פערפרוירענע פענסטער און פלאַטערען אַ קעגען אויף דער וואַנד מיט דעם גאַנצען אָבגעסטעמפּעלטען אָבגלאַנץ פון צוויי-פערטילדיגע און פון פראָסט מיט עפּיס מיני געצאַצקעטע, פער-מאָהלטע שויבען. אין דרויסען ברענט, סמאַליעט דער פראָסט. אינעווענינ אין שטוב איז קאַלט-טונקעל. די פונאַנדערגעגאַנגענע בחורים הויבען ערשט אָן איינציגוויינ זיך צענויפקומען. איטליכער רייבענדיג די הענד און מאַכענדיג אַ-אַ! אין אויבען הייצט זיך. צוויי בחורים — פון די פערבליבענע, איינער עפּיס אַ שלימזול, גאָר אָהן אַ „טאָג״, און דער אַנדערער פונ׳ם „טאָג״ האָט מיט זיך גע-בראַכט אויף וועטשערע עטליכע קאַרטאָפעל, זיצען אויף די קניה ביים אָפענעם טהירעל, אַקעגען דעם פייער, אַכטונג געבענדיג איטליכער צו זיין זידענדיגען טעפּעל, וואו עס יאָגט זיך אַ גרויס נאָך אַ גרויס, אַרויף-אַראָב מיט אַ רוגזא, אַ טיאָכקען; טיאָך, טיאָך, טיאָך! דאָס פייער קנאַקט, בעלויכט זייערע פנים׳ער און פון די, וואָס אַרום זיי. אַ שטאַרק זיך-צעפלאַקערענדיגע שייט-האָלץ שטעקט אַרויס פונ׳ם אויבען דעם עולם לאַנגע פלאַם-פייערדיגע צינגלעך, אויסשיסענדיג האַפּעדיג, האַרט ביים טהירעל, מיט גליהענדע קויהלען, און אויסבלאָזענדיג לסוף פיפ-פ-פ אַ תקיעה גדולה! עס ווערט וואַרעם, דער עולם האָט הנאה. פערברייננגט די צייט מיט מעשיות, מיט זאָגענישען, מיט גלייכווערטלעך, די בחורים פון די טעפּלעך נעחמען זיך צום עסען — שטעהט אויף, יודען! — ווערט אַ געזאָגעריי — קריאת-שמע יודען, אין אַ גוטער שעה! די כהנים געהן אַריין עסען תרומה, זופּען זייער קרופּניק!... און די בחורים זופּען, אַרבייטען געשמאַק, בעגלייטען איטליכעס לעפּעל פונ׳ם טעפּעל צום מויל מיט אַ שיר פון די לעפּצען, אָנמאַכענדיג אויף די צוקוקער אַ וואַלפישען אַפּעטיט. מען קראַצט זיך, מען בע-לעקט זיך פאַר גרויס חשק, מיטוואָך געוועהנטליך זיצט דאָ שלמה׳לע אויך, אין דערמיט, און עסט תרומה פון ברויטעל, וואָס יענטע די מאַרק-זיצערין פלעגט איהם דעם טאָג געבען, ער עסט עס זעהר ערנסט, בכונה, עפּיס מיט אַ „לשם יחוד״, היטענדיג זיך, ווי אַ שמורה׳ניק, עס זאָל חלילה נישט אַראָבפאַלען קיין ברעקעל—

אָט דאָס ברויטעל איז באמת טייער, עס דאַרף בעווייזגט זיין כמנחה על מחבת ווי אין פוטער אַ געפּרעגעלטער פּאַנקוכען, טהייערער פונ׳ם בעסטען „טאָג״, בעטראַכטענדיג זיך, מיט וואָס פאַר אַ הייסע ליעבשאַפט צו גאָט און צו זיין תורה, דאָס דאָזיגע ברויטעל איז געגעבען געוואָרען. אַ פּאָר טויבען. אַ קרבן פון אַ אָרימאַן, איז ביי גאָט אָנגענומען ווי דאָס פעטע רינד פון בשן—דאָס לעצטע האָט דער אָרימאַן געביך איהם אַוועקגעגעבען!...

ט.

און צום לערנען איז אַפּעטיט ביים עולם בחורים דוקא ניט אַזאַ גרויסער געווען. דער מאור־התורה האָט פון שיעורים, פון די בלעטליך גמרא, ניט אַזוי העל אַרויסגעלויכטן, אַזוי גע־וואַרעמט ווי פון די טרוקענע שייט־העלצליך, פלאַמענדיגע אין אויבען. עס האָט געראויכערט, געשפריצט, געבלעזעלט, ווי נאַ־סע האָלאָוועשקעס, פון אייז־קאַלט חריפות און וואַסערדיגען פלפול. דער למוד איז ניט געווען און טאַקי גאָר פון לכתחילה נישט געגאַנגען מיט אַ פּלאַן פון אונטען אַרויף שטופּענווייז, בהדרגה. די בחורים, נישט זיי זענען געווען אַ גוטער אויסגע־אַרבייטער מאַטעריאַל, צוגעפּאַסט צו דער זאַך, וואָס מען האָט געלעהרענט, נישט זיי האָבען זיך געריימט צווישען זיך איינער מיט דעם אַנדערען. ס׳איז געווען אַ אויסמישעניש פון פערשי־דענע שטאַנדען און האַראַקטערען, אין מענשליכקייט, אין פער־שטעהן וואָס גוט, וואָס שלעכט—אַ ערב־רב פון חדרים, תלמוד־תורות, ישיבות און קלויזען. קיינער פון זיי האָט קיין געדאַנק געהאַט נישט פונ׳ם תנ״ך און אויך נישט אַפילו פונ׳ם חומש,

פון וועלכן מען האָט אַמאָל העכסטענס געלערנט די ערשטע פרשה פון יעדער סדרה. היינט ווי אַזוי־זשע, פרעגט זיך. איז אַ מעגליכקייט געווען שטעלן אַ אויבערשטען עטאַזש — די מינד־ליכע תורה שבעל פה, תלמוד הייסט עס, אַז דער אונטערשטער עטאַזש — די שריפטליכע תורה, תורה שבכתב, הייסט עס, הויבט זיך נישט אָן און האָט זיך גאָר נישט אָנגעהויבען צו זיין? און אָט דערפון האָט זיך גענומען פיל זעהר נישט קיין גוטע זאַכען: דרעהדליך, פאַלשע פשטליך, מאַטערניש, קאָפּברעכעניש, קווע־טשעניש, נישט־פערשטעהעניש און פערלירעניש דערנאָך איינגאַנ־צען דעם חשק צום לערנען, אַרויפוואַרפענדיג זעהר אָפט די שולד אומזיסט־אומנישט אויף דער אומשולדיגער גמרא, אַז זי פערדרעהט אַ מוח, שווער צו פערשטעהן וואָס זי וויל! ביי אַזאַ צווייגאָרענדיגען דת, נעמליך: פון דער שריפטליכער און מינד־ליכער תורה, ווי די יודישע איז, וואָס דיביידע זענען צווישען זיך געקניפּט און געבונדען. אייגע אָהן דער אַנדערער שווער צו פערשטעהן, בעדאַרף מען זיין, אויב נישט משוגע, אַ ווילדער שוטה צו בעהויפּטען, אַז דער גאַנג לערנען אין אונזערע צייטען איז אַ גלייכער, און דער חדר, ווי ער איז איצט און געוועזן אין שלמה׳לעס צייטען — איז דאָס יודישע פאָלקס־שול, — ניין! שוין בלויז דער נאָמען „חדר" ווייזט ווי פונקט פערקעהרט ער איז פון די פאָלקס־שולען גאָר אין די פריהערדיגע דורות. די פאָלקס־שולען דענסמאָל ביי זיי האָבען געהייסען בתי־ספר, לעהר־הייזער. הגם ווי די בתי־ספר זענען איינגעריכטעט געווען, איז דייטליך מיט אַלע איינצעלהייטען אין תלמוד נישט אָנגעוויזען, נאָר פון זעהר פיל צעוואָרפענע שטעלען דאָרט, ווי אויך פון דער פּראָגראַמע זייערער, איז זעהר גרינג זיך עס פאָרצושטעלען. די פּראָגראַמע זאָגט: בן־חמש שנים למקרא, פון פינף יאָהר־אָן זאָל דאָס קינד לערנען פסוק, די הייליגע שריפט ביז דעם על־טער פון צעהן יאָהר, און לויט די פּסוקים, זיין אַ בקי אין זיי מיט די אַלע דקדוקים. בן־עשר שנים למשנה, פון צעהן יאָהר אָן זאָל ער לערנען משניות, ביז׳ן פופצעהנטען יאָהר, פינף יאָהר הייסט עס. בן־חמש עשרה לגמרא, ערשט דערנאָך פון׳ם פופצעהנטען

ביז דעם צוואַנציגסטען יאָהר זאָל ער זיך בעשעפטיגען מיט דעם לערנען גמרא. הייסט עס אַ פּנים אַזוי: די צייט פונ'ם לערנען בכלל איז געווען אַ פּיפּצעהניעהריגע, צו פינף יאָהר אויף איט־ליכען קורס. די שולען זענען געווען צווייערליי 1) אָנפאַנגס שולען פאַר קינדער — תּינוקות של בית רבן, דרדקי. די דאָזיגע שולען האָבען געהייסען בתּי ספר, די מלמדים — סופרים, ספריא, ווייל זיי האָבען געלעהרענט דאָרט תּורה שבכּתב, די הייליגע שריפט אין „ספרים", און 2) הויכשולען פאַר תּלמידי חכמים, צורבי מרבנן. אַזוינע שולען האָבען געהייסען ישיבות, בתּי מדרש. די מלמדים — ראשי ישיבות, חכמים, חכימיא. געלערענט דאָרט האָט מען תּורה שבעל פּה, משנה און גמרא, די מינדליכע תּורה, און דוקא אויסוועהניג, קוקענדיג דעם רבין אין מויל אריין, נאָכזאָגענדיג אַלץ אין זיין נאָמען, מיט זיין לשון, און אויך אין דעם נאָמען פון אַנדערע חכמים.

לויט אזאַ פּראָגראַמע און אַזוינע לעהר־הייזער האָט גע־מוזט געפאָדערט ווערען א) אַז די תּלמידים זאָלען איינגעטיילט זיין, כּפי דעם גראַד קענטעניש און דעם יאָהר פונ'ם לערנען זייערס, אין כּתות, אָדער קלאַסען אין איין שול־הויז, און אויב עס איז נישט מעגליך איז אין בעזונדערע שול־הייזער; ב) אַז מחיוב צו גרינדען אַזוינע לעהר־הייזער, פאָלקס־שולען, איז די געמיינדע, איטליכע שטאָדט, הייסט עס — זי האָט געזעצט מלמדים, וועלכע האָבען געטויגט צו זייער זאַך. נישט יעדער, ווער עס וויל ווערט אַ מלמד, נאָר אַזעלכער, וואָס ער איז אַ „בעל יראה, מהיר לקרות ולדקדק", אַ גאָטספאָרכטיגער, אַ געשיקטער, אַ וואויל־לעהרנער. אַכטונג צו געבען אויף די מלמדים און די לעהר־הייזער האָט די געמיינדע געהאַט דערויף אַ סופר דמתא, אַ שטאָדט מלמד, אַ אַרט אינספּעקטאָר, אָדער אַ אויבערלעהרער, וואָס האָט געלעהרנט, געעפענט די קורסען פאַר מלמדים. ג) גע־האַלט דעם מלמד און דעם בעהעלפער זיינעם, ריש דוכנא, וואָס די שטאָדט האָט צוגעזעצט צום מלמד, אין פאַל אַז ביי איהם אין שול איז נעווען מעהר פון פינף און צוואַנציג תּלמידים, ווי אויך דעם סופר דמתא, איז גענומען געוואָרען מקופּת הקהל,

פּון קהל׳ס געלד. אָט דאָס איז אין קורצען די געשיכטע פון די פאָלקס־שולען, לעהר־הייזער, ביי אונזערע עלטערען אַמאָל אין יענע צייטען פאַר יודישע קינדער. אָרים און רייך אַלע גלייך. פונ׳ם נאָמען „חדר״, וואָס הייסט אייגענטליך „קאַמער״, „צימער״, וואו היינט קנעלט, זיצענדיג אין ענגשאַפט, מ׳שטיינס־געזאָגט אַ מלמד — איז אינ׳ם גאַנצען תלמוד אַפילו קיין זכר נישטאָ. „חדר״ — אַ קעמעריל אויף קנעלען, גלאַט אַזוי זיך אָהן אַ פּלאַן, ווי אונטער׳ן פריפּעטשעקיל פאַר היהנער אויף קוואָקען, איז באַלד ביים אָנהויב זיינעם געווען אַ ירידה, אַ צוריקפאַל צום ערגסטען. עס האָט זיך געמוזט אָנהויבען שפּעטער ביים צוזייעט־צושפּרייעט זיין אין גלות, ווען די ליכטיגע זון פונ׳ם יודישקייט האָט זיך פערטונקעלט פון פינסטערע וואָלקענס; ווען דער בונד פון יודישע אַחדות האָט אָנגעהויבען שוואַך צו ווערען; ווען די ערציהונג איז מכמה טעמים אַרויס פונ׳ם רבים, פון דער געמיינדעס הענד, אין די הענד פון יחידים. דענסטמאָל האָבען בעהעלפערס, (ריש־דוכנאָ, חזניא) אָנגעהויבען ווערען ספריא, מקרי־דרדקי מלמדים, מקרי דרדקי. ספריא ווערען חכימיא, גמרא־מלמדים. אין דער אַלטער יודישער פּראָגראַמע ווערט אַ תהו־ובהו, פון בתי־ספר, לעהר־הייזער ווערט אַ „קעמעריל״, אַ חדר. מלמדות ווערט אַ געשעפט, איטליכער מלמד מיט זיין חדר. אויס השגחה, אויס קאָנטראָל, קיין סופר דמתא, אַ אויבערלעהרער איז נישטאָ. רייכע, פערמעגליכע בעלי־הבתים, הויבען־אָן צונויפשטעלען, מאַכען אַ חדר בעזונדער פאַר זיך, און אָרימע — יתומים, עלענדע, ווערען אָבגעזונדערט אין תלמוד־תורות, פּונקט ווי אָרימע קראַנקע אין הקדשים —ביידע מיט אַ ווירדיגען, הייליגען נאָמען און מיט אַ אומווירדיגען, מיאוס־פערשוועכטען תוכן, ביידע פערוואָהרלאָזט, פערשטויסען, אַזוי אַז זיי זענען געוואָרען צום געשפּעט אָון צו חרפּה ביים עולם. אַ תלמוד־תורה׳ניק, האָט מען געוואוסט, מוז ווערען אַ טויגעניכטס, און אַ קראַנקער אין הקדש מוז שטאַרבען. די האָפנונג פאַר זיי איז פערלוירן, קיין לייט פון זיי וועט שוין נישט ווערען. ערשט היינט, אין דער לעצטער צייט, האָט מען זיך אָנגעהויבען אַרומקוקען. אַ היבשע

טהייל תּלמוד־תּורות, איבערהויפּט אין די גרויסע שטעדט, שטעהט שוין, ברוך־השם, אויף אַ גוטער מדרגה, מיט אַ סדר־הלמוד, אַ פּלאַן, ווי נאָר מעגליך איז, אָבער דער פלעק — די אָפּטהיילונגען אָרימע קינדער פון רייכע, איז נאָך אַלץ טאַקי געבליבען. אַ טהייל מלמדים ווידער, אַרומקוקענדיג זיך היינט, ווי ס׳איז נישט אויסצושטעהן ביי זיי פון דער קאָנקורענץ; ווי פיינליך דאָס לערנען איז מיט פערשידענע כּתּות, דערצו נאָך דער גרויסער חסרון פון זייערע אייגענע קליינע קענטעניסען פאַר אַ גרעסערע כּתּה; ווי שווער די מלחמה איז אַ קעגען די פאָדערונגען פון דער צייט; און ווי מיאוס ס׳איז נישט יוצא צו זיין, נישט פאַר גאָט, נישט פאַר לייט, נישט פאַר׳ן פאָלק ישראל — אויך זיי, די מלמדים אַזוינע, פּאַלען אַצינד אויף אַ שׂכל, צו מאַכען פון עטליכע חדרים, וואָס יעדער פאַר זיך איז אַ פערמישטער, ערבוביא־חדר, איין לעהר־הויז בשותּפות, גוט איינגעריכטעט ווי ווייט מעגליך, און צו לערנען מיט אַ פּלאַן, איטליכער מלמד מיט זיין כּתּה, אין זיין חדר, קלאַס הייסט עס, צו־וואָס ער טויג. סימנים פון לעהר־הייזער הויבען, אמת, זיך אָן צו בעווייזען, אָבער מיט שוועריגקייטען, מיט שטערענישען פון אינוועניג און פון דרויסען. דאָך בעדאַרף אונזער עולם דערצו זיך צוקוקען, און זיך נעהמען מיט זיינע מיטעל, אונטער זיין השגחה, איינאָרדענען ווידער יודישע פאָלקס־שולען מיט תּורה און חכמה, אַלגעמיינע, פאַר אָרים און רייך אַלע גלייך, האָבענדיג פאַר די אויגען דעם דאָזיגען אייזערנעם כּלל, אַז איטליכע נאַציע, איטליכע צייט, איטליכס לאַנד האָט צו איהרע בעדערפענישען, צו איהרע פּרנסות גוט־צוגעפּאַסטע פאָלקס־שולען.

און די ישיבה מיט די ישיבה־בחורים אינגאַנצען ווי זיי זיינען, מ׳שטיינס־געזאָגט, האָבען ווי אַ גרויסער מיט גרינגראָז בעדעקטער זומפּף ביסליכווייז, ביסליכווייז טיף אין זיך אַריינ־געצויגען שלמה׳לען ביז צום פערלירען דעם קאָפּ, דעם ווילען, דעם חשק צום לערנען און דער תכלית זיינעם. פונ׳ם קומען אין פערבינדונג מיט דעם גאַנצען פעקעל חברה־לייט ווערט ביי איהם אין האַרצען געבוירען פרישצאַפּעלדיגע תאוות—פערשוועג־דען מיט זיי אינאיינעם די צייט מעשה־יונגעל אין אַפּטע אונ־טערהאַלטונגען, פלוידערייען, גערײדערייען וכדומה יונגעלשע זאַכען אַזוינע, צו וועלכע ער האָט זיך מיט לייב און לעבען איבערגעגעבען.

געזעלשאַפט איבערהויפּט, אַ כלל מענשען הייסט עס—האָט ווי אַ מטבע צוויי זייטען. איין זייט איהרע ווירקט אויף דעם פּרט, אויפ׳ן יחיד נישט צום בעסטען דערמיט, וואָס זי איז אויסען אויף זיין פערזענליכקייט—בערויבענדיג איהם די זעלבסט־שטענדיגקייט זיינע. זי נעהמט ביי איהם־צו דעם יושר, דאָס

געוויסען, מאַכט פון זיין צונג אַ לעדערנעם דישעל און ברייננט איהם דערצו, מבטל צו זיין זיין ווילען פאַר יענעמס ווילען, אין דער איינבילדונג פון עפּעס אַ טובה, עפּעס אַ הנאה, וואָס איהם דאַכט זיך דורכדעם צוהאָבען. די תאוה פון חניפה פון, צביעות וואַקסט אויס אַזוי גרויס, אַז ביי איהם ווערט רעכט, צו מאַכען פון־זיך אַ שמאַטע, צובאַסעווען דער כנופיא און צו־פאַרקויפען דעם פאַרשטאַנד פאַר אַ טאָפּ לינזען, וואָס איהם חלומ׳ט זיך דערפאַר. אַנדערש איז דער מענש פאַר זיך אַליין, אַנדערש איז ער כמעט תמיד אין געזעלשאַפט. דאָרט איז ער נאַטירליך, ווי ער איז, ווי גאָט האָט איהם בעשאַפען, און דאָ איז ער אַ צווייפּנימדיגער, פאַרשטעלט און פאַרמאַסקירט. די שלעכטע זייט פון דער געזעלשאַפט איז, קען מען זאָגען, דעם יצר־הרע׳ס. אָט דאָ זיצט ער עס זיך אין זיין פערבאָרגעניש, ווירקט ווי אַ פאַרפיהרער אויף דעם מענשען, איינגעבענדיג איהם שאַרפע רייצענדע מיני תאות אין גרויסע פּאָרציעס עס זאָל איהם ריהרען, בריהען, צוקאָכען דאָס בלוט, און עס זאָל זיך איהם גלוסטען־גלוסטען האַנדלען, ריידען פון זיין הנאה וועגען, לויט איהם דאַכט זיך אין דער הייסער שעה. מעשה־שטן נעהמט איהם אָפּ דאָס מויל, דער שכל, ער בעצויבערט איהם פאַרבלענדט איהם, נישט צוקוקען אין דער זייט פון זיין געג־נער. פונ׳ם יצר־טוב, וואָס שרייבט איהם פאַר זיינע מיטעל וואַ־סערדיגע, אָהן טעם, אָהן ריח, פון „באַבסקי אַלט־פעטערישע־מוסר־קוואַלען אויף אָפּצוקיהלען איהם און שטילען זיינע געבליטען, דער אמת אָבער קומט אַרויס פון זיי ביידע אינ׳איינעם. תאות פון כל־המינים פון דער וועלט, דאָס זיינען די בעוועגונגסקראַפט אין דעם מענשען. די טרייבפעדער, די פרוזשינע צו אַלע זיינע אונטערנעהמונגען. אַ מענש אָהן תאות אָהן אַ יצר־הרע, איז אַ שיף אָהן רודער, אַ גולם, אַ נבלה. דער יצר־הרע היצט, היפּעט און גיט אונטער דעם חשק, און דער יצר־טוב איז דער רעגולאַטאָר, ברעכט און שטעלט דעם צופיעל היצי־גען חשק אין דעם ריכטיגען גראַד, אין דער געהעריגער מאָס. נישט קיין מלאך, נישט להבדיל קיין בהמה איז דער

מענש, דעם זינדיגען מענשענ׳ס גרויסקייט בעשטעהט אין תאות און ברעכען די תאות!

נאָר דאָס אַלץ איז גערעדט געוואָרען ביי אַ דערוואַקסע־נעם מענשען, אַ גרויסען וואָס דאָס לעבען האָט איהם אויסגע־אַרבייט, אָפּגעהאַרטעוועט אין דער מלחמה מיט אַלערהאַנד אומ־שטענדען און אַלערליי אָנשיקעניש. אָבער ווי קען עס אַזוי־שטרענג געמאָלט זיין ביי אַ זעלכען ווי שלמה׳לע אינגאַנצען נאָך אַ הייסבלוטיג יונגעל. וואָס שטעהט עם כל־הנערים, מיט ווייסע־חברהניקעס ביי דער שוועל פונ׳ם לעבען און האַלט ערשט ביי „מה טובו״... אַז ער זאָל שוין זיין אַ כובש את יצרו, ברעכען דעם יצר־הרע פון הבלי העולם, וואָס מאַכען איהם פאַרגעניגען, האָבענדיג אין זינען נאָר די גמרא און תכלית, זאַכען.

נאָך גאָר אין־אָנהויב, האָט דאָס אַריינטרעטען שלמה׳לעס אין דער ישיבה אָבגעהאַקט די פליגעל פון דער פריהער פליה־ענדער פאַנטאַזיע זיינער, דערזעהענדיג פאַר זיך דאָרט דעם ערב רב פון נאָהענט און ווייט צונויפגעלאָפענע בחורים, פאַר־וואָהרלאָזטע, פאַרשידענע אין זייער אויפפיהרונג און אין דעם שטייגער לערנען, נישט מיט קיין סדר, נישט מיט קיין פּלאַן. ער איז געקומען אַ הער אין דער דעה צודערגרייכען דאָ אַ הוי־כען גראַד אינ׳ם לעבען;

אין דער האָפנונג צוגעפונען דאָ נייע, גוטע חברים, צווישען וועלכע ער וועט זיך נישט פיהלען אַזוי געפאַלען, פאַריתומ׳ט ווי צווישען די זייניגע ביי זיך אין שטעדטיל. עס האָט איהם זיך פאַרגעשטעלט גרויס נחת, פיל פרייד און פריינד־שאַפט מיט בחורים-מתמידים, וואוילע, בעגערענדיגע לערנען. זיי וועלען איהם אויפנעהמען ברידערליך, לעקען די פינגער פון זיין קענען פסוק, קלאָהר ווי אַ וואַסער, און ער זיי וועט ליעב האָבען פונ׳ם גאַנצען האַרצען. שלמה׳לעס נשמה בטבע איז דער עיקר איהרער בעשטאַנען פון ליעבע און פריינדשאַפט. זי האָט ווי דאָס פייער צום קנויטעל זיך געצויגען און ... דאַרפט אין עמיצען זיך צו־צוקלעבען. קוים זיך צוגעקלעבט ... זי געוואָ־

רען אַ טייל פון יענעם, האָט געדרענט, געשיינט, דאַכט זיך געלעבט מיט זיין לעבען. נאָך אַזאַ עלענד, נאָך אַזאַ פאַרפרעמד־קייט אין דער היים איז ביי שלמה׳לען אָנקומענדיג מיט אַזאַ געבראָכען האַרץ, שוין רעכט געווען דערנאָך אָנצוכאַפּען זיך אין די ישיבה־בחורים וועלכע ס׳איז, נישט איבערצוקלייבען.

אָבער אומזיסט די מיה—זיי האָבען פאַר איהם זיך געהיט, אַזוי ווי פאַר פייער. פאַר וואָס? פשוט ווייל רויע האָלץ וויל זיך ניט אָנגעהמען! אָט דאָס איז ביי אונז מענשען די שנאה פון אַ עם־הארץ צו אַ למדן... שלמה׳לעס גוטע מעלות זיינען ביי זיי געווען פאַררעכענט פאַר חסרונות. עס האָט זיך זיי געדאַכט, אַז ער נעהמט זיך איבער דערמיט, ער איז אַ אָפּגעפּייפט מענ־שעל, אַ שענע מורנו און קוקט אויף זיי אַראָפּ מיט גדלות. אַ חוץ דעם נאָך האָט זיי געשטאָכען זיין גליק—וואָס דער אויבערשטער האָט איהם באַגליקט מיט „טעג", צוגעשיקט איהם אַ באַכטלעגער, אַ מנין, אָהן קיינעמ׳ס הילף. אַנ׳אויפגעקומענעם איז מען אַזוי טאַקע מקנא, נאָר אין האַרצען האָט מען איהם פיינט, מען רעדט־אָפּ פון איהם צווישען זיך אַלדאָס־בייז. בעזאָנדע־רענ׳ס פיינט האָט שלמה׳לען געהאַט דער רעכטער רעדעל־פי־רער, דער „פינסקער" בחור, מיט די געל גרין ברייטע ציין ווי די לאָפּעטעס. איהם האָט זיך אין שלמה׳לען געדאַכט עפּעס ווי פריקרע, עפּעס נישט געפּאַסט צו, עסק זיינעם. אין שלמה׳לעס געגענוואַרט האָט ער זיך געפיהלט, ווי דער פעסט־זיצענדער טשוואָק אין וואַנד, וואָס ריקט זיך, קריכט, נישט ווילענדיג, פאַמעליכען אַרויס פון זיין שטעלע, קומענדיג אין בעריהרונג מיט אַ מאַגניט. אָט אַזוי האָט עס געהאַלטען תחילת צווישען שלמה׳לען מיט דעם פעקיל חברה־לייט. נאָר די צייט טהוט זיך איהר׳ס, מאַכט אַלע איבערקעהרענישען אין דער וועלט.

9.

שלמה׳לעס פערליהרען אַלץ וואָס ווייטער די אַכטונג זיינע צו דער באַהרונג, צו דעם שטייגער לערנען אין דער ישיבה; אויף דאָס שטאַרקע לעכצען זיינס נאָך פריינדשאַפט, דאָס זוכען חברים און צוגעלאָזענקייט פון זיין זייט; ווידער־זשע די אַלץ שוואַכער־שוואַכער, אויסגעוועפּט געוואָרענע שנאה ביי חברה פון דער אַנדערער זייט — האָט מיט דער צייט צונויפגעפיהרט, דער־נעהנט די דערווייטערטע. חברה נעמט אַריין שלמה׳לען צו זיך! „חאָרט" כאַפּט זיך אָן, ווערט מיט איהם חבר. איינער צום אַנ־דערען ווערען זיי צוגעקאָכט, נפש־אחת, ביידע אַרבייטען מעשים צוזאַמען. ביידע געהן שלינג־און־שלאַנג צוזאַמען און ביידע טהוען דעם רצון פון׳ם „בחורץ" דעם גרעסטען אין דער כנופיא! שלמה׳לע ווערט ביי חברה אַ חשוב, מען לויבט איהם אין טאָג אַריין: ס׳איז נאָך אַזאַ חברה־מאַן גאָר נישטאָ, אַ שטיל וואַסעריל, דאַכט זיך, און גראָבט טיף! עס געהט אַזוי ווייט שלמה׳־לעס חשיבות, ביז ער דערגעהט העט־העט אַזש צו דעם „בייטעל", צום קהל׳שען בייטעל! דאָס הייסט, דאָנערשטאָג און פרייטאָג

לאָזט זיך געהן צונויפנעהמען נדבות אינעם לײַנוועטענעם בײַ־טעל דער רבי מיט שלמה׳לען איבער די הײַזער. נישט אומזיסט חלילה, נאָר פאַר ח״י גראָשען, אַ קאַסע געלד בײַ ישיבה־בחורים! הײַסט עס אַפּנים, שלמה׳לע פאַרדינט, ברוך־השם, חברה לאָזט איהם־צו אַ פאַרדינסטעל. הײַנט ווײַטער: אויף די „זיצונגען״ בײַ דעם וואַרימען אויבען און פאַר׳ן פײַערעל בײַ די זידענדיגע טעפּלעך קרופּניק, בײַ געבאַקטע און געקאָכטע קאַרטאָפּלעס די ווינטערדיגע פאַרנאַכטען — פאַרנעהמט שלמה׳לע דאָס שענסטע אָרט. ער רעדט אַליין, רעדט ער, און האָרכט זיך־צו צו חברה־לשון: צו די מײַנונגען, מעשיות און שמועסען דאָרט. עס פאַלען המצאהלעך, גלײַכווערטלעך איבער בעלי־הבית׳טעס, קיך־אידענעס, דינסטמיידלעך, איבער דער אכילה און קוגלען, נאָך וועלכע זיי זענען אַזוי שטאַרק להוט, אויך איבער די שיעורים און דעם לימוד וואָס זיי נעהמען עס אין מויל נישט, איבער לומדים, ראשי־ישיבות, משולחים, משגיחים, מאַכענדיג פון זיי אַלע אַשפה. קורץ און גוט, שלמה׳לעס לעבעדיגע נאַטור, נאָך פרײַנדשאַפט לעכצענדיגע נשמה לאָזט זיך וואָס ווײַטער־ווײַטער אַרײַנציהען פון׳ם יצר־הרע אין חברה. ער פיהלט זיך שוין נישט עלענד צווישען זײַנע נײַע חברים און ווערט ווי זיי אַ עכטער „פּאַטראָן״! פּאַטראָן — דאָס האָט געהייסען פּטור פון פיל זאַכען אין דרך־ארץ אין יודישקייט. שלמה׳לע ווערט פּטור פון׳ם פלײַסיגען לערנען, אויך פון׳ם תנ״ך, וועלכען ער האָט אַזוי געקענט נאָך פון דער יוגענד; פּטור אויך פון׳ם דאַוונען, וואו ס׳איז דאָ אַזויפיל הערצליכקייט, אַזויפיל טרייסט, הימעלשע ליבליכקייט, אַזעלכע גייסטיגע בענקונגען, פייערדיגע פערבינדליכקייט מיט קודשא־ברוך־הוא און זײַן שכינה, ווי ער האָט עס דרינען פריהער געפונען בשעת׳ן אויפהאַלטען זיך אינ׳ם שטעדטיל ט—ץ, דאָס ערשטע מאָל צווישען חסידים. ער ווערט פּטור פון נאָך און נאָך זאַכען, נישט מאַכענדיג זיך דערויס אַזאַ ווענען. מיט אַזויפיל קניפּלעך, נישט מיט אַזויפיל קניפלעך ציצית, מיט מעהר פעדעם מיט ווייניגער פעדעם — עט! איז עס בײַ אַ פּאַטראָן, אַבי ציצית. יאָ געוואוסט, נישט געוואוסט וואָס מען דאַוונט —

מילא נו, בע, נישקשה! עס געהט ווי אַ מזמור, גיך־געשווינד, נישטאָ קיין צייט. אַ טאַפּ דעם של־יד, אַ קוש די פינגער און — פותח את ידך! אַ בויג דעם קאָפּ און — ברכו! מיט אַלע פינף פינגער די האַנד אויף די אויגען און אֶחָד! אַ שפרונג, אַ העצקע און — קדוש, קדוש! אַ קלאַפּ אין האַרצען און — אשמנו! אַ שפּיי־אויס — און פטור. חאַסיה גיטע, גיט פאַר אַ גראָשען צעקאָכטען אַרבעס! האַסיה גיטע — דאָס איז געווען אַ הויכע בעטאָגטע יודענע, זעהר אַ גוטע, וואָס פלעגט אַלע אין דער פריה נאָך דעם דאַוונען קומען אין דער ישיבה, שטעלענדיג זיך ביי דער טהיר, מיט אַ הייסען, אין אַ שמאַטע איינגעוויקעלטען טאָפּ, ווי אַ טייג צוקאָכטען אַרבעס, אויף וועלכען די אָרעמע בחורים פלעגען זיך מיט אַ הייס־הונגער וואַרפען ווי די בינען אויף האָניג.

אַ חוץ די אַלע אויבענדערמאָהנטע תאוות שלמה׳לעס, וואָס מיט חברה, איז די תאוה פון „נעכטיגען" געווען אויף דער קוואַרטיר ביי איהם, אויך זעהר גרויס. עס האָט פאַר איהם, אין די גרויסע פרעסט כמעט זומערדיג־געקליידעטען, געוואַרט אַ מחיה־וואַרעמע „לעזשאַנקע", דערויף צושלאָפען דאָרט. דערצו נאָך פלעגט זיך איהם גלוסטען זעהר שטאַרק הערען די שמועסען און די שענע מעשיות פון די בני בית, וואָס אויסטהוענדיג זיך, איטליכער פון זיינע טאָג־געשעפטען אין שטאָדט, פלעגען זיך צולאָזען אַביסעל תענוג אין אַ שמועס איבער דעם, איבער יענעם פאַר׳ן שלאָף, מיט אַ ממרא, אַ פזמון און קונדייסקע שטיקלעך צווישען זיך. ווי אַ יוד אין אַ תענית גלוסט צו דערלעבען נאַכט און נעהמען אין מויל אַריין עסען, אַזוי האָט שלמה׳לע זיך געצויגען צו דער וועטשערע אויף זיין „טאָג", אָבעסען דאָרט און געהן אַהין, אין זיין רוה אַריין. תחילת הלילה, ווען די ישיבה־בחורים האָבען געוועהנטליך זיך אויסגעזעצט אַרום די לאַנגע טישען, אויף וועלכע עס האָבען געברענט טונקעל מיט אַ רויטליך פייערעל דינע, זיך שמעלצענדיגע חלב׳נע ליכטלעך — האָט שלמה׳לע און „חאָרט" זיין חבר פון יוצא־וועגען זיך געשאָקעלט איבער דער גמרא קידושין (מען האָט דענסטמאָל אין

דער ישיבה געלערענט קידושין) מעהר גערעדט ווי געלערענט, אונטערזינגענדיג מיט דעם גמרא־ניגון און דרעהענדיג מיט׳ן גראָבען פינגער, פערטיפט אין אַ שמועס און כלומרשט אין דעם מאָרגענדיגען „לייענען״ אַזוי: „אין ארוסה בת ישראל אוכלת״— אַ ארוסה, זאָגט־נאָך „חאָרט״, אַ ארוסה, אַ בת ישראל אוכלת עסט— ניין, עסט נישט! וואָס זאָגסט דו, גוי איינער? אין, שטעהט פרי־ער, אין אוכלת בתרומה.—אהא! טהוט זיך חאָרט אַ כאַפּ, אַ בת ישראל אוכלת עסט נישט... אַ ביסעל ווייטליך אַפילו דער „אין״.— ווי מיינסט־דו, „חאָרטיקעל״, נאָך ווייט צו ווערשערע?... זאָג־זשע, זאָג עד שתכנס לחופה ביז זי וועט, מיין איך, אַריינגעהן אויף דער לעזשאַנקע שלאָפען, מיין איך... נאָך אַמאָל: אוכלת בתרומה, מיין איך, אין אוכלת, עסט נישט—אַי, וויל איך עסען, ווילט זיך מיר אָבעסען... און אויסגלייכען, ווילט זיך, די ביינער״!

אָט אַזוי האָבען די חברים האַלב ווי געלערענט, האַלב געשמועסט—און באַלד טאַקי טפררו! אויס שאָקלען זיך. אויס־געשמאָלצען, אויסגעגאַנגען זענען די ליכטלעך, פערמאַכט ווערען די גמרות, און—אַ גוטע נאַכט, הישיבה־בחורים נכנסים געהן אַריין אויף די „טעג״ לאכול ווערשערע!...

דאָס הויפּט־אָרט אָבער דעם יצר־הרע׳ס, וואו ער האָט, ווי אַ געניטער יעגער אין פערבאָרגעניש, „געלויגט פון זיין האַרבריג״ אויף שלמה׳לען, אַריינצוציהען איהם אין זיין נעץ, איז געווען— הערט אַ מעשה—אין דעם הויז, וואו שלמה׳לע, אַ אָרים־בחור פונ׳ם שטעטעל, האָט געשטאַנען, מינין האָט דאָרט געדאַוונט!

דאָס הויז אינגאַנצען, אַ אַלטס, אַ נידעריגס, איז בעשטאַנען פון אַ פּאָר־הייזעל און צוויי היבשע ליכטיגע צימער, פונאַנדער־געטיילט דורך אַ בשותפות׳דיגען גרויסען אויוועז, צו קאָכען און באַקען אין איהם, און געהאַט געגוג אָרט פאַר צווייען צו שלאָפען אויבען אויף איהם. איין צימער פון דיביידע, ביסעל אַ גרעסערס, האָט פערנומען אַ פאַמיליע פון פיער פּאַרשוין, לויטער ווייבער— אַ מוטער מיט צוויי טעכטער. איינע אַ יונג ווייבעל, די צווייטע אַ אַלט מיידעל און אַ שנוהר, נאָך אין די יונגע יאָהרען. אָט דאָ האָט עס דער מנין געדאַוונט. נאָך ווענען? דאָס מאַכט איבער־

הויפט קיינעם פון בעשטעלטע דאַוונערס נישטאויס. מען צאָהלט — נו, זאָל זיין געדאַוועט. וואָס פאַר אַ דאגה זיי האָבען? מען צאָהלט פאַר אַ קדיש — זאָגט מען. מען וויל אַ פרק משניות — לערענט מען. אפשר פערלאַנגט מען נאָר תהלים — אָך, אויך סחורה! משונה האָט אין פלונק אויסגעזעהען נאָר דאָס, עפּיס ווי געדאַוועט נאָר אין אַ ווייבערשער שול — אַ שטוב מיט ווייבער! און וואו, רבונו של עולם, זענען עס די מאַנען? אָט דאָס גראָד האָט זיך יאָ געוואָרפען אין די אויגען, און די ערשטע צייט נישט געלאָזט שלמה׳לען רוהען, דעם גאַנצען דאַוונען אַלץ געטראַכט, געטראַכט, אויסגעשפּיגען, געמאַכט אַ פרום פּנים׳ל — און ווייטער טאַקי גע-טראַכט. מיט דער צייט אָבער האָט עס איהם זיך אַרויסגעוויזען גאַנץ פשוט: די מוטער האָט נישט קיין מאַן — איז אַ אלמנה. דאָס יונגע ווייבעל, איהר טאָכטער, האָט אַ מאַן, נאָר ער האָט זי אַוועקגעוואָרפען — זי איז נעבעך אַ עגונה. די שנוהר, איהר זוהנס ווייב, האָט-און-האָט-נישט קיין מאַן, ער דרעהט זיך אַרום, צי ער קנעלט ערגיץ-וואו אין וואָהלין, אין די ווייטע מקומות דאָרט — איז כמו אַזוי ווי אַ עגונה, און דאָס מיידעל איהרס נישט קיין געראָטענע נעבעך, פונקט ווי די אַלע ווייבער דאָ זענען חנ׳עוודיגע, פון אַ שען אויסזעהן פיין געשטאַלט, אַזוי איז עס באַבקעוואַטע, צעקראַכען, אָהן אַ געשטאַלט — אַ מויד, אַ בגורות אָהן אַ מאַן. די שנוהר אין דער דאָזיגער פאַמיליע האָט אָנגע-הערט שואל דעם נאָז אַ שוועסטער, בכן זענען ביידע פאַמיליעס געווען נאָהענטע מחותנים, און טאַקי געלעבט צווישען זיך פריינד-ליך ווי אייגענע און ווי גוטע שכנים. שלמה׳לע, ווי אַ בעשטענ-דיגער „נעכטויער" אויף שואל׳ס „לעזשאַנקע" איז ממילא אויך געווען אַ שטיקעל מחותן מיט דער ווייבערשער פאַמיליע, וואו ער האָט ליב געהאַט צו פערברייננגען אַ מאָל די צייט און אַריינ-צולאָזען זיך אין אַ ווייטען, פערשטעלטען שמועס מיט זיי, און אָנהערען זיך מעשיות איבער דאָס, איבער יענץ, איבער ביטערע געמיטער און שווערע הערצער, אַממיינסטענס האָט איהם אינטע-רעסירט די אלמנה. דאָס איז געווען אַ בעלייבטע, אַ בעטאָגטע, נאָך גאָר קיין מעשה נישט פון אַ יודענע, מיט אַ קלוגען קאָפּ

פון אַ ערנסט אויסזעהן ווי אַ מאַנסביל — אַ מירעלע אפרת! אין ליטא זענען דאָ, ווי ס'איז בעקאַנט, פיל ווייבער בריות, אשות-חיל, פרנסה-געבערענס, פיהרען געשעפטען, האַנדלען, זיצען אין קראָמען, און די מאַנען זיצען אין קלויז און לערנען. נאָר אַזוינע זי די אלמנה איז אויך דאָרט אַ זעלטענהייט. זי איז אַ מאָל, אין איהר צייט געווען, קען מען זאָגען, אַ לאַנד-סוחר'טע, אויסגעוויען אַ וועלט, אָנגעשפּאַרט אויף די גרויסע ירידים, ווי אַ שטייגער: זעלווער, באָריסעווער, פּאַלטאַווער, אויך חאַרקאָווער יריד אַפילו וכדומה. זי האָט איבערגעהאַנדעלט מיט דעם, מיט יענעם פון די בעריהמטע סוחרים מאַנופאַקטוריסטען, אַ מבינ'טע געווען אויף בעלניק, אויף וועבעל, אויף מאָסקווער און דעם דייטש'ע שניט-סחורה. אויף איהר'ס אַ וואָרט האָט מען געשטעלט, האָט זי געזאָגט איז געזאָגט, געזאָגט: קויפט — איז געקויפט! טאָמער ניין! — איז ניין! פּריווען אפשר אונטערקויפען זי, ווי געוועהנליך צווישען סוחרים — חס-ושלום!... דערצעהלען פלעגט זי עס אַמאָל ביי אַ געלעגענהייט שטיל-געלאַסען, אויף אַ הייזעריקליכער שטים, אין אַ רוהיגען-גלייכמעסיגען טאָן, אַזוי אַז איהרע ווערטער האָבען זיך געשאָטען ווי פּערעל, נישט מיאוס-ווערענדיג שעה'ענלאַנג זי צוהערען. געוועהנטליך אָבער פלעגט זי זיצען שווייגענדיג אין איהר ווינקעלע, אַרויינקוקען אין איהרע ספרים — אין טייטש-חומש, אין קב-הישר, מנורת-המאור, מיט אַ פּאָר אַלטע שפּאַקולען, אָנגעריקט אויף דער שפּיץ נאָז, און צייטענווייז פלעגט זי, אָברייסענדיג די אויגען פונ'ם ספר, אַריבערקוקען איבער די שפּאַקולען גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין, פערטראַכט, ערנסט, און דער שטאַרער בליק איהרער האָט מעהר ווי גערעדט געלאָזט הערען, וואָס געהט פיר טיעף אין איהר נשמה, דאָס פערטראַכטקייט איהר'ס פלעגט אָנשטעקענד איבערגעהן אויף שלמה'לען. עס האָט איהם זיך געדאַכט, אין דעם „אויגענבליק" לעבט זי איבער איהרע פּאַסירונגען אַלץ-מיטאַנאַנדער, און פערטראַכטערהייט זיך געלאָזט אין די ווייטע ערטער, אין די רוישענדיגע האַנדעלפלעצער נאָך איהר, ווער לערנען, וואָס לערנען. וואו ישיבה? אַהער-אַהין — אויפ'ן הימעל אַ יריד!...

יג.

דאָס אָבער איז נאָך ניט אינגאַנצען, ס'איז נאָך דאָ עפּיס אויך אַ צימער פּאַר אַ שכֿנה — אַ שענע יודענע אין די מיטעלע יאָהרען, אויך איינע אַליין, אָהן אַ מאַן, ניט אַ אשה, וואָס דער מאַן איז אַוועק למדינת הים, זי געמאַכֿט פּאַר אַ עגונה; אויך ניט אַ אשה, וואָס דער מאַן קנעלט ערגיץ אין וואָהלין. חלילה! ער איז דוקא דאָ, אין שטאָדט, ער האָט זי דוקא ליב און איז, דאַנקען־גאָט ניט קיין מלמד, וואָס־זשע דען? ער איז אַ „מעגש"— אַ משרת הייסט עס ביים ס—קער גביר! נישקשה, ניט אַזאַ בושה. אַ סך בעל הבתים, וואָס האָבען דאַכֿט זיך הייזער, וואָלטען זיך געמעגט ווינשען זיין „מענשן", אַזאַ שטעלע פון אַ משרת. עפּיס אַ קאַטאָוועס אַזאַ גביר, אַזאַ פּאַרנעהם מיט אַזאַ נאָמען, וואָס הערט זיך ווייט אַרום און אַרום!—און אָט דאָ, ביי דער דאָזי־גער שכֿנה אין קאָרב פון שפּייז, איז עס דעם יצר־הרע'ס בע־העלטעניש, דאָס בעסטע אָרט צוליגען אויף שלמה'לען, אַריינצו־נאַרען איהם צו זיך!... די מעשה פּאָדערט צוליב פיל וויכֿטיגע זאַכֿען אַ ביסעל אַרומגערעדט צו־ווערען.

מען זאָל זאָגען היינט אַ שטיינער—אַ גביר, אַ פּאַרנעם, מיט וועלכען עס קלינגט די וועלט, קען מען גאָר אנדערש ניט מיינען ווי אַ גרויסער באַנקיר, וועלט בריהמטער פאַבריקאַנט, אַ מיליאָנער, וואָס פאַרמאָגט שרפ״ט מאָל שרפ״ט אלפים. דאָס הויז זיינס איז אַ פּאַלאַץ מיט אַ מחנה בעדינטע, אַ שווייצאַר מיט גילדענע קנעפּלעך און טרעסטען ביי דער טהיר, קיין אָרימאַן, נישט נאָר ער איז ניט זוכה אַריבערצוטרעטען די שוועל אַהין, עס קומט איהם אַפילו גאָר שוין ניט אַרויף אויפ׳ן געדאַנק שמעקען אַהינצו, אַנוועגדענדיג אויף איהם און זיין גלייכען דעם פסוק, בשעת מעשה אַ מאַכגעבענדיג מיט דער האַנד—אַל תבטחו בנדיבים, קוקט ניט אַרויס אויף די דאָזיגע לייט! אין קאַרגשאַפט, פונדעסטוועגען, קען מען זיי בשום אופן ניט חושד זיין, אדרבה, פאַרקעהרט, ווער נאָך אַזוי ווי זיי וואַרפט אויף וואָס און וואו אַפילו מען בעדאַרף ניט פולע הויפענס מיט געלד. בעלי־צדקות זענען זיי גרויסע. דער עיקר אָבער איז אויף כלל־זאַכען—אַ שפּיטאָל אַ שטייגער, עטליכע בעטליך דאָרט, אַ צוים אַרום בית־עולם, אַ קלייזעל, אַ בעדעל להבדיל וכדומה, עס זאָל איבעררעש׳ן. ווערען בעוואוסט, דערגעהן וואוהין מען בעדאַרף, צדקה אויף כלל־זאַכען האָט אַפילו מעלות—ס׳איז מסוגל צו אַ נאָמען, צו אַ טיטעל, מען ליגט אין מויל פון אַ רבים, אַפילו ביי אַזעלכע, וואָס זיי איז דערפון ניט קאַלט ניט וואַרעם. מיט יחידים אָבער טהון חסד—אונטערהאַלטען אַ געפאַלענעם, אַ נויטבעדערפטיגען, אַ מטופל מיט קינדער, איז אַ אַרויסגעוואָרפענע זאַך. קען מען דען—זאָגען זיי, האַלטענדיג זיך ביי אַזאַ פרינציפ—קען מען דען איטליכען קבצן בעזונדער פאַרזאָרגען, אויף איטליכען בטלן רחמנות האָבען? מיט דעם רחמנות וועט מען איהם, אדרבא, נאָך מעהר פערדאַרבען, זאָל ער ניט זיין קיין טויגעניכטס, קיין מיוחס ביי זיך; זאָל ער ניט קינדלען אויף יענעמס קאָפּ! אפילו צו אַזעלכע, וואָס האָבען אַוועקגעלייגט דאָס געזונט, טאַקי אין זייער געשעפט, איז אויך ביי זיי דער אייגענער פרינציפ—זאָלען אַזוינע קבצנים, אַזוינע מענשליך ניט זיין קיין עזות־פנים׳ער!

און וואָס אַזוינס צו גאָט, צו זייער פאָלק! דערפון איז

דאַכט זיך איבעריג צורייידען. גאָט בעדאַרף דאַנקען פאַר דעם מענטליק, וואָס אַזעלכע גרויסע ווי זיי, טהוען איהם אָן, צודער־מאָהנען אַ מאָל פון יוצא וועגען זיין נאָמען. דאָס פאָלק מעג זיך איבערנעהמען, זיך בעריהמען, פויקען אין די בלעטער, וואָס אַזעלכע־געהויבענע לייט, קאָזערען, טויזען, שמעקען צו איהם אַ מאָל, שטעהן אין געוויסע צייטען אין זיינע ד׳ אמות!...

וואָלט אַ יוד פון אפשר אַ ק״ן, רי״ש אלפים אַדומים; אַ יוד אָהן אַ שום טיטעל, אָהן אַ זילבערנעם מעדאַל אַפילו, ניט קיין באַנקיר, ניט קיין פליהער, ניט קיין מאַכער, ניט קיין הועלטענקעהרער; אַ יוד, וואָס דער האַנדעל זיינער איז בעשטאַנען פון חלב אַ שטייגער וכדומה אַזוינע אַרטיקלען, און נישט ווייטער דאַכט זיך געגאַנגען ווי ביז קרעמנטשוק; אַ יוד, וואָס די נעשעפטסלייט זיינע, יודען מיט בערד און פאות און לאַנגע קאַפּאָטעס, האָבען געהייסען „מענשען״, „משולחים״, „נאמנים״— וואָלט אַזעלכער, פרעגט זיך, גאָר כדאי געווען היינטיגע צייטען, מען זאָל פון איהם ריידען?—געוויס ניט!... אַזאַ ענטפער וואָלט אויסגעקומען הערען לויט יענע פאָרשער, וואָס בעהויפּטען, אַז אַלסדינג אונזערס פון פאַרצייטענס ביז אַצינד איז בסך־הכל אַ גאָרנישט מיט אַ נישט, און ווען מען זאָל זיך ניט גע־ווען חס־ושלום כאַפּען היינט, בעצייטענס אָנהויבען מיט יודען „אלף־בית״ פון־דאָס־ביי, ריידען מיט זיי דבורים, פשוט מיט׳ן לשון „ברחל בתך הקטנה״ קוקט ניט אַהינטער, רב יוד, געהט, רוקט זיך, זייט מוחל, ווייטער־ווייטער, אייער דאָברע־מזל ליגט דאָרט אין־פאָראויס — ווען נישט דאָס, הע־הע וואָלטען זיי ניט ווערטה געווען, וואָס זיי לעבען גאָר אויף דער וועלט!

דאָ אָבער ביי אונז איז ניט קיין מאָדנער מאַגאַזין מיט ניי־מאָדנע חקירה־ספרים פאַר היינטיגען געהויבענעם עולם, נאָר אַ אַנטיקוואַריש קלייטעל פאַר דעם אַלטפעטע, אין יודישען עולם; אַ מין מוזעאום מיט אַלטוואַרג פונ׳ם אַמאָלדיגען לעבען, ווי אונזערע עלטערען האָבען געלעבט, געהאַנדעלט צווישען זיך, און געפירט־זיך אין דער היים ביי זיך. זייער בליק אויף מענשען און מענשליכקייט, זייער יראת־שמים און זייער גאַנג אין

צדקה־ואַלעַן, און צווישען די אַלע אַנטיקען דאָרט פאַרנעהמט מיט רעכט דעם ס--קער גביר, רב יונה, זעהר אַ שען אָרט.

קוקט איהם אָן אינגאַנצען מיט זיין הויז, מיט זיין פּיה־רונג. בעטראַכט איהם און מאָלט איהם!

אַ הויז אַ הילצערנעם, איינגאָרענדיגעס, מיט אַ גאַניקעל אויף עטליכע טרעפּליך די הויך ביי דעם אַריינגאַנג, און אַ שורה מיטעל־הויכע פענסטער, גלעזערנע אויגען, איהם פון ביי־דע זייטען קוקט אַרויס, אין אַ גרויסען, אַרומגעצוימטען הויף. און אַזוי טאַקי, מיט דעם נאָמען „רב יונה׳ס הויף“, הייסט אין דער שטאָדט די וואוינונג זיינע. אין איין זייט הויף שטעהט זיך אויסגעבויט זעהר אַ שענע שול, אַ בית־מדרש הייסט עס. דאָרט דאַווענט אַ גרויסער עולם—די פון דער משפחה און אויך זייטיגע יודען. דאָרט זיצט אויך יונג און אַלט און לערענט טאָג ווי נאַכט. אַזוי איז עס געוועזן בחייו, און אין זיין זוהנס צייט שפּעטער — אַ מנין יודען לומדים, זקנים און יונגע לייט, זענען אויף שכירות געזעסען שטענדיג און געלערענט. שכירות האָט אויך בעקומען אַ ראש־ישיבה פאַר דעם זאָגען דאָרט אַלע פריה מאָרגען נאָכ׳ן דאַוונען אַ שיור גמרא מיט מפרשים פאַר׳ן עולם לומדים.

פרייטאָג־צו נאַכט בעקומט דער הויף עפּיס גאָר אַ ניי אויס־זעהן, אַ יום־טוב׳דיג פּנים, אַ גרויסער אַ לאַנגער עמוד־אש פון פיל ברענענדיגע ליכט אין שול, אין הויז, שטראַהלט אַרויס דורך די פענסטער און בעלויכט, צושפּרייטענדיג זיך איבער׳ן הויף, אין איטליכע ווינקעלע. עס פיהלט זיך עפּיס ווי די גו־טע מלאכים, דעם אויבערשטענס דינער, געשיקטע פון הקדוש־ברוך־הוא אין הימעל, שוועבען אַרום דאָרט, אַבוואַרטענדיג דעם גביר מיט זיינע קינדער ביים אַרויסגעהן פון שול, צובעגלייטען זיי אַהיים. דאָרט אין שטוב, אין אַ ליכטיגער גרויסע סאַליע שטעהן פאַר דעם הויזגעזינד און נאָך פאַר צעהנדליגער אורחים, אָרימע לייט, שענע יודען, שבת׳דיג געדעקטע טישען מיט אַל־דעם־גוטען — מיט בענש־ליכט אין דריי, אין זיבען־רערעדיגע זילבערנע לייכטער, מיט טהייערע קרעדענצען פון פאַרפיר. ווײן

פינקעלט, פערעלט־זיך אין געשליפענע,, בייכעגע, לאַנגהאַלזיגע פלעשליך, אָבשיינענדיג זיך מיט אַלערליי רעגענבויגענדיגע קאָלירען אין קריסטאָלענע קידוש־גלעזלעך. פאַר יעדען פון די שפייזענדע בעזונדער ליגט אויף אַ שניי־ווייסען טישטוך אַ פּאָר פריש־שמעקענדיגע, ווי יונגע היתנדעליך, ערשט פונ׳ם איי, פּי־לענקע, געלענקע קוילעטשליך — לחם־משנה, אָנקוקענדיג דאָס אַלסדינג קומט־צו, דאַכט זיך, אַ נייע נשמה — די נשמה יתרה, מען פיהלט, אָט איז שבת, אָט קומט די ליבע כלה, אָט געהט מען איהר אַקעגען, מקבל פנים זיין אין שול מיט אַ „בואי בשלום״, זינגענדיג דעם „לכה־דודי״ הויך אויף אַ קול מיט אַ ברען!

אויף אַזאַ אופן איז דער גביר יוצא געווען פאַר גאָט, און פאַר זיין תורה. ער איז אָבער, ווי אַנ׳איינוואוינער און ווי אַ יוד, אַ זוהן פון זיין פאָלק, אויך יוצא געווען אַקעגען דער שטאָדט און דעם כלל־ישראל. ער איז דרינען בעטייליגט גע־ווען. גאַנץ געוויס, מיט זיינעם אַ גרויסען חלק. די צדקה זיינע פאַר׳ן כלל האָט, פונדעסטוועגען, ניט מוציא געווען דעם פרט, ווי מען איז מוציא ביי אונז יענעם אַ שטייגער פון ברכה־מאַ־כען אויף ויין וכדומה. דאָס הייסט, מיט די נדבות פאַר׳ן רבים האָט ער ניט אָפּגעפּטרט יענע נויטבעדערפטיגע יחידים, זיי האָ־בען געגומען ביי איהם די מטבע איטליכער בעזונדער, קבצנים פון אַלערליי מינים, דלפנים אַזוינע און אַזוינע, מיט טאָרבעס, אָהן טאָרבעס, נשרפים, עגונות, שלעפערס מיט געשריפטסען פון רבנים, אָהן געשריפטסען — אַלץ איינס, יעדער האָט בעקומען זעהר פיין זיין גראָשען. ווער רעדט פאַר אייגענע, פאַר שטעדטישע ובלא יודעים, שטילע, „מתן בסתר״ הייסט עס, מיט עסען און טרינקען, גאַסטפריינדליך אויף אברהם־אבינו׳ס שטייגער.

אָט איז אַ בילד, ליבע יודען, אַ אַנטיקוואַריש בילד! היינ־טיגע צייטען אַ זעלטענהייט... קוקט עס, זייט מוחל, אָן!

דאָרט אינ״ם הויף, גלייך אַקעגען דעם גביר׳ס הויז — איהר זעהט — איז אַ היבש געביי, אַ לאַנגס, אָהן פענסטער מיט אַ פּאָר גרויסע אָפענע, אָפּגעלעגטע טויערען, וואו איינער אונטערגע־גאַרטעלט, די פאָלעס פאַרשטעקט די אַרבעל פאַרוואָרפען, מיט

אויסגגשטרעקטע הענד, נעהמט עפיס אין זעקעליך פון אינוועניג, און דערלאַנגט אַ צונויפשטופענדיגען עולם אין־דרויסען, מאַנס־בילען, ווייבער בעלאָדענע מיט פעקליך, ליכטליך און פלעש־ליך — דאָס איז — איהר הערט ליבע יודען — דאָס איז אַ שפייכלער, וואו עס געפינט זיך עסענוואַרג, אויך נאָך אַנדערע נויטיגע זאַכען, און פון וואַנען דעם גביר'ס אַ „מענש", אַ אויפזעהער דער־רויף, גיט אַרויס אַלע דאָנערשטאָג געוויסע אָרמעלייט אויף שבת. און געפאַלענע, אָבגעקומענע נעביך, אַזוי וואָס שעהמען זיך אָנשטעלען די האַנד, שיקט מען זיי אָב שטילערהייט אַ היים בכבוד.

קוקט אָן, יודען, ווייטער אַ ביסעל!

אין דער זייט הויף פאַרנעהמט דאָרט פלאַץ אַ גרויסער פליגעל, פון די קוימענס איהען זיך זיילען רויך, משרתים, ווייבער, מיידלעך אין ווייסע פאַרטיכער, מיט טיכלעך ריינע־ווייסע בעדעקטע קעפּ, דרעהען זיך שטאַרק בעשעפטיגט, מיט כלים, טישצייג אַהין־אַהער, אַ מאַנספערשוין אַ חויכער, אַ גע־זונטער — קוק איהם אָן — אַ יונג מיט ביינער, שטעהט אין דער טהיר. ער קאָמאַנדעוועט און לאָזט אַריין מענשען, וואָס קומען און געהן איינער נאָכ'ן אַנדערען — הערט אַ מעשה, וואָס אַ פער־צייטיגער גביר קען — איינפיהרען ביי זיך אַ קיך אויף קאָכען, באַקען און געבען דאָרט אַלע טאָג עסען הונגעריגע, מיט פער־מעגליכע, בית־המדרש'ניקעס עלענטע אָרימענקע, שוואַכענקע נעביך!...

יאָ, דאָס איז דעם ס—קער גביר'ס פאַר אָרימע, הונ־געריגע אָפענע קיך! נישט צו מיינען דערמיט חלילה פאַר זיך קיין כבוד, קיין שום בעלוינונג; נישט צו־דענקען אַפילו, אַז מען וועט מאַכען פון איהם אַ מאָל אַ בילד — אָט־אָ דאָס בילד!

און אָט יענער, וואָס קאָמאַנדעוועט דאָרט — דאָס איז דער שכנה'ס מאַן, יענע יודענע, וואָס וואוינט אין צווייטען צי־מער אינ'ם הויז פונ'ם מנין. דער מאַן איהרער, נישט קענענדיג זיך אָפרייסען פון דער קיך, אַזוי פיל אַרבייט ליגט אויף איהם שטענדיג דאָרט, קומט נאָר איין מאָל אין דער וואָך אויף אַ

פּאָר שעה אַהיים און ברענגט אָן פון כל־טוב. דער קאָרב איז פול און פול מיט גוטע געשמאַקע זאַכען, וואוהין דאָס האַרץ און די אויגען שלמה׳לעס ציהען זיך, וואָס מעהר ער פּערזוכט דערפון, אַלץ שטאַרקער שטאַרקער. און דער יצר־הרע, דער אונ־דערהיטער, זיצט אַם־מיינסטען פערבאָרגען דאָ אין קאָרב צווי־שען די נאַשערייען, גיט פונדאַנען אונטער שלמה׳לען חשק צו־זיין דאָרט, וואו ער דאַוועגט אַ שכוב מענש, אָבהאַלטענדיג איהם דערוייל פון לערנען.

י״ג.

הייסט עס אַ פּנים אַז דער יצר־הרע האָט שלמה׳לען אַראָבּ־ געפיהרט פונ׳ם וועג. פונ׳ם תּכלית זיינעם; ער האָט עס איהם אָנגערעדט צום שלעכטען, צו־פאַרברייגגען פאַר נרויס פריינד־ שאַפט די צייט מיט גאָרנישט—מיט חברים און חבר׳טעס, די און יענע... צוגליסטען און עסען פונ׳ם קאָרב די ליבליכע, גלוסטיגע נאַשערייען! און וואָס נאָך? ער האָט עס איהם אַרויס־ געשלאָגען פונ׳ם זינען די היים, דעם גן-עדן זיינעם קינדווייז, די מוטער זיינע, אַ וויסטע אַלמנה מיט קליינע קינדער, יתומים נעביך. בכּן איז־עס דאָך טאַקי עפּיס גאָר אַ מיאוסע מעשה!

אָט אַזוי וואָלטען, גאַנץ זיכער, געזאָגט און גוט אויס־ געמוסר׳ט שלמה׳לען די נאָהענטע, געטרייע קרובים זיינע. נאָ־ הענטע—אויף מעגען שיטען זאַלץ אויף די וואונדען; געטרייע—אויף שטעכווערטליך, מוסר־זאָגען. נישט תּמיד אָבער טרעפען די מוסר־זאָגער, נישט תּמיד טרעפט אויך דער יצר־הרע. אַלע בענאַרישען זיי זיך אַמאָל—עס קומט נישט זעלטען אויס פונקט קאַפויר; פערקעהרט ווי זיי האָבען געמיינט.

דאָס פאַרפיהרט־זיין שלמה׳לעס פונ׳ם יצר־הרע איז פאַר איהם, ווי עס דערוויזט זיך, גאַר אַ גליק געווען. עס האָט איהם דערהאַלטען ביים לעבען!

דאָס לעבען שלמה׳לעס באַלד נאָך דעם פאָטער׳ס טויט הויבט־אָן גרויען ווי נאָכ׳ן זונען־אונטערגאַנג ביים אָבשטאַרבען פונ׳ם ליכטיגען טאָג. אַלץ וואָס ווייטער גרויער, טונקעלער ביז דער שוואַרצער, אַלסדינג אין דער וועלט איינשליינגענדיגער פינסטערניש. עס ציהט זיך פאַר איהם אַ גרויסער, בעטריבטער מדבר מיט אַלע זיינע שרעקענישען—צרות, לייד, אַנגסטען און מאַנגעל אין די נויטיגסטע בעדערפענישען, איינגעבילדעטע נע־בעל־בילדער, פאַלשע הילפס־מיטעל, וויסטקייט, פרעמדקייט אַרום און אַרום. עס שטורמט, עס וואַרפט, עס טראָגט אַהין־אַהער נישטאָ קיין וועג! די גויט שטופט און שלמה׳לע, וואָס זאָל ער טהון, וואַנדערט און געהט. די לאַגע זיינע דאָ, פאַרוואָרפען, פערלאָזט איינער אַליין, אָהן הילף, אָהן טרייסט, אָהן עמיצענס אַ גוט וואָרט; אויך די לאַגע פון די היימישע—פון דער מאַמען און קינדער, זיינע ברידער און שוועסטער, דאָרט; זייער אַלע־מענס לאַגע אַצינד אין פערגלייך מיט דעם, וואָס אַמאָל—דאָס אַלסדינג נעהמט־צו ביי איהם די לעצטע קרעפטען, ער איז טויט מיט אַלע אברים! ווען דער יצר־הרע זאָל נישט געווען זיך אונטערכאַפען, ווי אַ מלאך־הגואל, מינטערען איהם מיט זיינע שאַרפע רייצמיטעל—אונטערהיצען איהם, אויפבלאָזען דעם כמעט אויסגעלאָשענעם פונק פון זיין פייערדיגער, פיהלענדיגער נשמה, אַנגליהען אין איהם דאָס געפיהל פון פעסט־קלעבעדיגע פריינד־שאַפט און אונטערגעבען איהם חשק צום לעבען—ווען נישט ער מיט זיינע מיטעל, וואָלט שלמה׳לע שוין לאַנג אויף דער וועלט נישט געווען, און ממילא אויך נישט זיין איצטיגע לעבענס־בע־שרייבונג. ווייניג דען ביי אונז אַזעלכע ווי שלמה׳לע מענשען, יונגע לייט בעגאַבטע, בלאָנקען זיך ווי פעראירטע שאָף אַרום? זייער מיה איז אומזיסט. זייער רופען, בעטען הילף איז אַ קול אין דער מדבר. זיי פאַלען און מען ווייסט אַפילו נישט וואו ערגיץ איז היגעקומען זייער געביין. דער יצר־הרע האָט געמיינט

צום שלעכטען, דורך אויפרייצען שלמה׳לעס אין־חלשות־פאלענ־דיגע, פון דער נאטור פייערדיגע נשמה, כדי איהם אין שאול תחתיה צו פערפיהרען, און אויסלאזען אבער האט זיך אויסגעלאזט גאר צום גוטען!

שלמה׳לע האט אמת טאקי, ווי א הייס בחור׳ל, ווי א לע־בעדיגס, מיט הארץ און געפיהל, זיך געלאזט פערפיהרען וואוהין דאס הארץ ציהט, וואוהין די אויגען טראגען. האט איהם אין עפיס־וואס־ס׳איז זיך געפיהלט א פערגניגען, איז איהם געווען שווערליך דערפון, ווי פון האניג, זיך אבצורייסען. ער האט עס מיט חשק געגאסען, נישט איבערצוטראכטען דערביי, טאמער כאפט ער א ביס און דער האניג וועט איהם באקום אויספאלען. אזוי געהט עס געוועהנטליך מיט א הייס יונגעל ביים אנמעסטען א שטייגער א נייעם בגד, הגם עס ציהט, עס קוועטשט, מאכט ער זיך דערוויל פאר שמחה נישט וויסענדיג, און איז מקבל באהבה דעם קוועטש. ביי אזעלכען פערנעהמט דאס „חיי־שעה״ א לאנגע שטרעקע ארט און צייט, ציהט זיך העט־ווייט, אזש נישט ארויס־צוזעהן פאר ווייטקייט דעם סוף; דעם „שפעטער״. א טראפען פערגעניגען דאכט זיך איהם—א ים; א שעה עולם הזה—א יאהר; א יום־טוב—א אייביגקייט.

נאר אלסדינג אבער אין דער וועלט איז מיט א צייט. גוט און שלעכט, פרייד און טרויער, פערגעניגען און יאמער געהען פוס־טריט איינע נאך די אנדערע. נאך דעם יום־טוב מיט זיין ליבליכען „אתה־בחרתנו״ און זיינע פרעהליכע אונטערהאלטונגען קומט די גרויע פערזארגטע וואכעדיגקייט, מיט איהר אומעטיגען „והוא רחום״, מיט איהר קלאפען זיך אין הארצען אשמנו, אראב־לאזען דעם קאפ, און תחנון־פאלען!

אויך שלמה׳לעס לוינען האבען זיך געביטען. אוועק איז די פרעהליכע גוטע שטימונג זיינע—און ער בלייבט נישט צופרי־דען מיט זיך, מיט דער לאגע זיינער, מיט אלסדינג ארום און ארום!

די ערשטע בייזע שעה איז אויף שלמה׳לען אנגעקומען אויפ׳ן „טאג״ ביי א יוסטען בעל־הבית, דארט אין קיך, וואוהין

ער איז געקומען, ווי דעד שטייגער פון אַ ישיבה־בחור איז,
עסען וועטשערע.

אין קיך, אין אַ ווינקעל האָט געצאַנקט אַ חלב׳דיג ליכטעל.
די קיכנע, אַ יודענע מיט אַ רויטע פערקרימטע נאָז, מיט פעטע
ליפען, אַ ברייט מויל, אָהן צוויי פאָדערשטע ציין, האָט זיך גע־
באָברעט ביים אויבען, געברומט, געמורמעלט בייזלעך, גלאַט
אַזוי־זיך אין דער וועלט אַריין, נישט צוקוקען אין שלמה׳לעס
ווינקעל, גלייך ווי ער איז נישטאָ. שלמה׳לע זיצט ווי אויף
שפילקעס, די נשמה געהט איהם אויס וואַרטענדיג. די טהיר פון
דער קיך עפענט זיך אַלע מאָל מיט אַ סקריפ. אָט־אָט, מיינט
ער, קומט די גאולה, די וועטשערע—און גאָרנישט, די שטוב־
מענשען אַריין־אַרויס! ער זיצט און ווערט שיער נישט צוזעצט
וואַרטענדיג. ס׳איז שוין שפעטליך, צייט געהן אין זיין רוה אַריין,
וואו ער נעכטיגט. מען קוקט שוין דאָרט אויף איהם אַרויס מיט
נעכטיגע, נאָך נישט געענדיגטע, און אויך מיט נייע־פרישע
מעשיות. ער לאָזט זיך מערקען מיט ישיבה־בחור׳שע תנועות—
אַלע ווייל אַ הייב, אַ קראַץ, אַ זיפץ, אַ היסט, אַ סמאָרע מיט
דער נאָז—און זי, גאָרנישט! זי האַלט אין איין מורמלען, עפיס
ווי זי טענה׳ט זיך מיט עמיצען אויס, פרעה׳ס מכות אויסלאָזענ־
דיג צו זיין קאָפּ. אָט דענסטמאָל איז מיט אַמאָל ווי פון דער
ערד, אַרויסגעקראָכען פאַר שלמה׳לעס אויגען אין העלע פאַרבען
אַ בילד פון זיין לעבען, פון דעם וואָס פריהער און וואָס אַ ציינד.
און בשעת־מעשה טאַקי, אינאיינעם דערמיט הערט זיך אַ בת־קול
ברומט ווי אַ קיכיודענע, רופט און זאָגט: געה, בחור׳ל, געה וואַש
זיך. בחור׳ל!—בעוואַשענדיג זיך מיט טרערען וואַשט זיך שלמה׳־
לע, הייבט־אויף בייז, פאַרדראָסיג די הענט מיט אַ „שאו־ידיכם״
ניט חלילה אַקעגען גאָט, נאָר אַקעגען דעם פינסטערען מזל
זיינעם און דער יודענע מיט דער רויטע נאָז. ער איז מקיים,
ווי עס פירט זיך, דעם גאַנצען סדר: זעצט זיך, מאַכט המוציא,
אַ ביס ברויט, אַ זופּ קרופניק, בענשט, מאַכט עס אָפּ בקיצור,
זאָגט אַ גוטע נאַכט די פיער ווענט און געהט אַרויס גע־
שווינד, צעטראָגען, נישט קושענדיג די מזוזה, שטאַרק אויפגע־

בראַכט, פערראומערט, נישט צופרידען מיט זיך, מיט קיינעם ניט, אַז־אָך און וועה—טראַכט זיך איהם אויפברויזענד און די געדאַנקען—צו איהם, צו זיין מזל, צו־וואָס ער איז איבערגעקומען! אַ פאַטראָן, אַ ישיבה־בחור, איז ער, עסט „טעג", מ'שטיינס־געזאָגט... אַז־אָך און וועה צו זיין געהויבענקייט ביי חברה־לייט, אָרימע בחורים... אַז־אָך און וועה צו דער זכיה זיינער, אַרומצוגעהן מיט דעם רבין איבער די הייזער צונויפקבצ'נען נדבות אין דעם בייטעל, אויך צו דער זכיה, וואַלגערען זיך, שלאָפען אויף דער וואַרמער לעזשאַנקע... גליקען. תכליתים— שענע תכליתים...

פון זינט דענסמאָל איז שלמה'לע עפּיס גאָר צודרעהט. עס קומען־אָן עפּטערס אויף איהם די בייזע שעה'ן. חברה דער־קענט אין איהם נישט יענעם שלמה'לען וואָס פריהער.

יד.

ראש־חודש אדר. און אַז אדר קומט—מרבין בשמחה, הייסט די גמרא פרעהליך זיין. ס'איז שמחה וששון—ליהודים אין שטעדטיל! אפשר דעריבער, וואָס חודש אדר איז דער אָנזאָגער פון דעם ביאת חפריהלינג—דעם דערלייזער פונ'ם שווערען־ביטערען ווינטער, אָט־אָט הערט מען בלאָזען תקיעות דאָס וואַרמע, מילדע ווינטעלע; עס טריפט דער הימעל, בענשט טל—און אַ אויפשטעהעניש תחית־המתים אין דער וועלט, אין פעלדער אין אומעטום?—חלילה! ווער פריהלינג, ווען שטילינג, וואָס געהר זיך עס אָן מיט יודען, מיט ס—קער יודען?—נאָר פאַרוואָס דען איז עס ליהודים? נאַנץ פשוט—עס שמעקט מיט פורים, אומעטום מיט גאָלע נסים, מיט פורים! השומשמנים, די מאָהנדליך נתנו ריח, גיבען די שמוכט, און אויף די שטעלען: טישליך,ביינקלעך אין מאַרק ליגען אויסגעלייגט געצוויקעלטע קישעליך, פלעדליך. פון די מולטערס דאָרט ווינקען אַרויס, רייצענדיג דעם אַפּעטיט כל־המיני געבעקסען אין פורים'דיגע געשטאַלטען: ברוכים הבאים המן־טאַשען! סקאָציל־קומט אסתר המלכה, זרש און אויך הרבונה אין־מיטען! אַלע רייטען זיי אויף צוקער־זיסע משונה'דיגע פערד־

ליך, אויף געלע, גרינע פישעליך וכדומה אַזוינע ווילדע בעשע־פעגישען. די בלאָטע אַפילו דענסטמאָל שמעקט אויך מיט פורים, גאָר נישט די, וואָס אַ גאַנץ יאָהר. ס'איז עפעס שען, גוט, יו־דעשליך !...

עס שמעקט מיט פורים אויך אין דער ישיבה! דאָס לערנען אין דער זייט. עס שטעלט זיך אַ יריד, דער גרויסער פורים־דיגער יריד. געשעפטען, ברוך־השם, זענען דאָ, אַבי געזונד, אַבי נאָר דאָס פיצעלע מזל. בחורים, בעטראַכטענדיג זיך בעציי־טענס, וואָס וועט זיין מיט זיי ווייטער, זומער, אם־ירצה־השם— צי בלייבען דאָ, צי פרובען זיך ערגיץ אַנדערש, און געהן דערווייל אויף פסח אַ היים, הויבען־אָן זיך אַרומצוזעהן, וואָס זיי פעלט, וואָס געהט זיי אָב אין דער הלבשה וכדומה נויטיגע בעדערפע־נישען. זיי הויבען־אָן דענקען וועגען פערדינסטליך פון לייענען. די מגילה פאַר בעלי־הבית'טעס, פאַר דינסטען, קיך־יודענעס, און אויך פון שלח־מנות טראָגען. אַ שטוב מיט ווייבער, מיט פיל קרובים, קיין עין־הרע, איז אַ ריין גליק. אַז וואויל דעם בחור, וואָס איהם איז באַשערט צו האָבען אַזוינס! ער וועט האָבען, הייסט עס, צו זינגען און צו זאָגען און צו טראָגען און זו מאַכען אַ גראָשען. עס הויבען־אָן בחורים זיך צוגרייטען, פריי־ווען־זיך פערהערען זיך אין־לייענען די מגילה מיט דעם טראָפּ, מיט דעם ניגון, מיט'ן קוועטש. איין בחור שטעלט די כלי, הויבט־אָן „ויהי בימי אַחשורוש", ציגעלט זיך גאַנץ פיין, בעל־הבתיש, נישט געיאָגט. צוויי חברים פערהערען זיך, איינער פּאַנ־פעט אַביסעל, מאַכט עס בקיצור, געשווינדליך: „עשה המלך", דער אַנדערער איקעט: אי־אי־אי ציפּאָדערט פון איהם אַ פּזר, אַ דרעה, כאַפּט זיך טאַקי לייענען, ווייטער און דרעהט אויס אויף דער גראָבער סטרונע אַ פּזר מיט אַ תלישא גדולה—צוויי שטאַר־קע דרעהען מיט־אַ־מאָל, פערבייסענדיג מיט אַ דרגא תביר. און בשעת אַ בחור דאָ צולאָזט זיך אין „איש יהודי היה בשושן הבירה", גאַלאָפּ־גאַלאָפּ, לעבעדיג, פרעהליך, לאָזט־אויס יענער דאָרט ווי צו קינות „והעיר שושן נבוכה" אויף אַ פערדימפּפען, פ-ויעריגען קול!

אַ געטליך־שעפּפערשע קראַפט און אַ מילד לופטיג ווינטעלע, בלאָזענדיג פונ׳ם שענעם־ריינעם הימעל, שוועבט ווי דער „כוח־אלהים״, גאָטס גייסט פאַרצייטענס איבער דער אינ׳ם ווינטער־שלאָף פאַרזונקענער נאַטור, גיט איהר, ליבליך־שטיל, בעריהרענ־דיג זי, דעם ערשטען, צוויבערשען פריהלינגס קוש, און עס נעמט זי אָן עפּיס אַ חשק, אַ ציהעניש, אַ בענקעניש! זי דערפיהלט אַ וואַרעמען שטראָם, איבערלויפענדיג איהר אין אַלע גלידער, עפּיס אַ ניי לעבען, גאָר מחיה! עס ציהט זי, ציהט, נישט לאָזענדיג רוהיג איינליגען. זי וואַרפט באַלד פון זיך אַראָפּ די שנעה־ווייסע, ווי „וואָל״ ווייכע ווינטערדיגע קאָלדרע—און כאַפּט זיך אויף ניי-געבוירען, שטאַרק פערליבט, פערבענקט! יאָ, עס בענקט־זיך, עס ליבט־זיך אומעטום, ביי אַלע בעשעפענישען אין דער גרויסער נאַטור! איטליכע בעשעפעניש—פונ׳ם קלענסטען ביז דעם גרעסטען; פונ׳ם פיציקען ווערעמיל ביז דעם גרויסען וויזעלטהיער אין דעם פיי־נעם מענשען פיהלט עפּיס אַמין ציהעניש, אַ בענקעניש. פייגעל אין די ווייטע פרעמדע לענדער, פערביינקענדיג זיך נאָך זייערע אַלטע פערלאָרענע נעסטען, קומען צופליהען פון דאָרט צוריק אַ היים. אַ קאַרטאָפעל אַפילו אין דעם פינסטערען קעלער רייסט זיך, ציהט זיך. ווי ווייט נאָר מעגליך, כאָטש פון ערגיץ צו שפּאַלט דאָרט אַ קוק טהון דענסטמאָל אויף גאָטס ליכטיג וועלטעל!...

און די אָרימע בחורים אין דער ישיבה—אויך ביי זיי דאָרט האָט מיט דער פער׳פסח׳דיגער לופט זיך געשפּירט עפּיס אַמין בענקשאַפט, פערטראַכטקייט. דאָס האָט זיך געלאָזט מערקען אין זייער ערנסט פּנים אין זייער ריידען פון תוך־זאַכען, פון „בין־הזמנים״, אין דעם בעטראַכטען די זאַכען, די קלימקעס, אין דעם מאַכען קלאָרע חשבונות, וויפיעל גילדען סך־הכל זיי האָבען; וויפיעל זיי קענען פון דעם געזעגענען־זיך „אויף די טעג״ נאָך האָבען; וויפיל און אויף וואָס פון די נויטיגסטע הצטרכות זיי קענען דער־ווייל אויסגעבען אַ טהייל האָבען געשמועסט, גערעדט פון דער היים זיך געצוויגען געריסען אויף יום־טוב אַ היים; אַ טהייל האָט עס געצויגען ערגיץ אַנדערש-וואו, אַבי נישט דאָ אויף איין אָרט,

אַבי אַ ענדערונג; און אַ טהייל אָרטיגע, געבליבענע און אזעלכע, וואָס האָבען נעמוזט בלייבען, האָט זיי גלאָט סתם אין דער וועלט אַריין געצויגען, גאָט דער ליבער ווייסט צו וואָס און נאָך וואָס?...

דו ישיבה האָט אויסגעזען דענסטאָל כמלונה במקשה, ווי אַ פערלאָזען ביידעל און אַ באַסטאָן פון אוגערקעס!

אַ גוט מאָרגען, אַ פער׳פסח׳דיגער פריהמאָרגען אומעטום אין דעם נאַטור! די ליכטיגע זון הויבט שוין פריער אָן אַרויסגעהן אין מזרח־זייט פון איהר געצעלט, אַנצוקוקען גאָטס ווערק אין זיין וועלט. יונג און אַלט, געוויקסען אַלערליי, און לעבעדיגע בעשעפענישען, אין פעלד, אין וואַלד, וואַכען־אויף, ריהרען זיך אייגס נאָך דעם אַגדערען כסדר, וואַשען זיך אָפּ מיט פרישען הימעלשען טוי און שפיגלען זיך אין טייכען, טייכלעך איבערגע־פילטע, צונויפגעזאַמעלטע פונ׳ם רינענדיגען, זיך שמעלצענדיגען שנעה און פונ׳ם רעגען. נאָר אין איין העמד, נישט אָנגעטהון נאָך, שטעהט דער טענענבוים, די אַנדערע בוימער—מוטער־נאַקעט מיט אָנגעקוואָלענע ווי בריסט, שטייפענקע, נישט צופיקטע, נישט צולאָזטע, נאָך פערפאַקטע בלעטלעך. פון פאָרענט, פון הינטען, אַרום און אַרום, קוקען אויף זיי די אַלט־געזעסענע פונ׳ם וואַלד פימסענבוימער זקנים און פאַריאָהרדיגע, אויסגעריבענע, אָפּגעבליאַקעוועטע גרינע שובעס שווענצלעך—שישקעס אַזוינע. אַרויסשטעלענדיג די קעפּליך פון צווישען ערשט אַרויסשפּראָצענ־דיג גראָז אויף די לאָגקעס, ווינקען, מאַכען חן גריבעלעך פרישענ־קע בלומעליך, מאַרגאַריטקעס, מיט פייכטענקע, דורך־און־דורכנעהמענ־דיגע אויגעליך. אויף אַ שטיק פעלד, ציהענדיג זיך ווייט־ווייט, אַז מיטן אויג נישט צו־פערוואָרפען, איז פון איין זייט הויבען זיך קאָ־רענע, ווייצענע יונגוואַרג פון די גלעגערס. גענוג געשלאָפען אַ קאַלעכדיגען ווינטער, שוין צייט אויפשטעהן, אָנטהון די הי־טעליך אויף די קעפּ און טראַכטען ערנסט, פערזאָרגען מיט ברויט די וועלט! און פון דער אַנדערער זייט קאָכט די אַרבייט פון מענשען און בהמות, צו־וואַרפען אויף אַ גרויסען שטח, ווייט איינער פון אַנדערען. דאָ אַקערט אַ פּויער אויף

אַ פּאָר אָקסען אויפריהרענדיג לאַנגע פּאַסען ערד. פּיס־טריט הינטער איהם שפּאַצירט זיך אונטער שפּרינגענדיג אַ ראָב, קוקט זיך גנבהש צו אויסציהענדיג דאָס קעפּעל, צו איטליך שטיק פרישע ערד, און כאַפּט אַריין אין פּיסקעל אַ צאַפּעלדיגען וואָרים. און דאָרט געהט עמיצער מיט אַ קאָרב און אַרויסנעהמענדיג דערפון פולע הויפענס לייגט ער עס אַריין פּאַמעליכען, שטיל אין ווייכער פוכקער ערד, ווי מען לייגט שלאָפען אין קישעליך אַ ברעקיל קינד. „לערכע״—דאָס פויגעלע די בעריהמטע זינגערין, מאַכענדיג אַרום דעם אַ הקפה, אויפהויבענדיג זיך הויך, פערוויגט עס מיט אַ זיס ליד...

אַ גוטען אויפשטאַנד אויף אַלע, אַלע גאָטס בעשעפעניש׳ען: אויף קליינע און אויף גרויסע; אויף קריכענדיגע, שפּרינגענדיגע! אַ גוט מאָרגען בהמות אין די „טשערעדעס״! ברוכים הבאים פון פרעמד אָנגעקומענע פויגעל—טהייערע, ליבע, אָנגעלייגטע געסט!...

מיט אונטערגעהויבענע פּאָלעס, פערשטעקטע אין גאַרטעל, מיט קלימקעס אויף די פּלייצעס און מיט שטעקענס פון אָפּגעבראָכענע צווייגען אין די הענד, שפּאַנען אויף אַ זייטענוועגעלע דורך אַ שיטער, נישט רעכט נאָך בעבלעטערט וועלדעל. דריי פערשויגען פון נישט קיין גלאַטער וואוקס—איינער אַ דיקער, אַ עלטערער, האַלט אָנגעבויגען דעם קאָפּ, קוקענדיג ווי אַ קורצזיכטיגער און בלייבט אָפּט הינטערשטעליג. דער צווייטער אַ דאַרער „זשוואַווער״ לויט די יאָהרען נאָך אַ לאַנגער, און דער דריטער, אַ אינגערער, עפּיס נישט קיין איינגעל, און דאַכט זיך אויך, נישט נאָך קיין בחור, דרעהט זיך הין און הער, בלייבט אַמאָל הינטער דער קאָמפּאַניע, בעטראַכטענדיג, דאָס־יענץ אין וועג, און אַמאָל לאָזט ער זיך געהן זיי פאָראויס.

איבערהויבט איז אין דעם גאַנג זייערען צו דערקענען, אַז קיין וועג מענשען זיינען זיי נישט; מאַרשירען גוט, גלייך, ווי געלנער אַ שטייגער, געלערענטע אין טכסיסי־מלחמה, קענען זיי נישט. גאָרנישט, געדראָלעט הייסט עס. ווי אַ יוד אַ שטייגער אויף אַ שמחה טאַנצט! ס׳איז אַ מוז טאַנצן—מילא וואָס מאַכט עס אויס, מהיכא־תיתי טאַנצט מען... צוקומענדיג צו אַ בערגעל ביי אַבי־אָט

אַ דאָרפס בריקעל איבער אַ טייכעל, בעוואַקסען פוןביידע זייטען מיט הושענות-בוימלעך, נישט ווייט פון גרויסען שליאַך האָבען זיי, פאַלענדיג פון די פיס, געזעצט דאָרט, אָפּרוהען, כאַפּען דעם אָטהעם. אַראָפּגעוואָרפען פון זיך, איטליכער זיין פעקיל, נעהמען זיי אַרויס פון דאָרט ברויט מיט הערינג עסען געשמאַק, ווי נאָך אַ תענית, פערטרינקען מיט וואַסער פונ׳ם טייכעל און ציהען זיך אויס ווי די פריצים אויפן ערשט זיך בעוויזענעם יונגען גראָז, מיט דער בויך אַרויף שמ עסענדיג צווישען זיך.

—מילא וואָס, האָב איך אויפן וועג געזאָגט, אַז וואָס?...

אַז רש״י האָט עס, אַזוי געזאָגט, זעהר גוט בעוואָהרענט מיט זיין „כלומר״ דו הערסט?—זאָגט דער דיקער פערשוין, שטערכענדיג מיט דעם עלענבויגען דעם אינגערען בחור׳ל וואָס ליגט אַרויסגעשטרעקט צווישען איהם אין דעם דאַרען פּאַרשוין—מילא עט. ס׳איז זיך גאָרנישט!... אַ איינפאַל איז עס אַפילו אַ שענער, יום-טוב און ירצה השם, אין דער היים, וועל איך אַ בעקן זיין דיר ווייזען מיין אויפטהו מיט אַ שפּיצעל און „שירא-פרגדא״... אַ האַרב שטיקעל...

—וואו, האַ ביסטו עס שלמה׳לי! דו הערסט?

—פּטור נו, אַ שאלה אַביסעל!—מאַכט דער אינגערער, וואָס איז טאַקי געוועזען שלמה׳לי, ער מיט זיין כבוד אַליין אָברוקענדיג זיך פון דיקען אַלץ ווייטער, נישט צוכאַפּען פון איהם אין זייט אַ שטערך—וואו דאַוועט מעלתו—אין בית-מדרש ה׳ פריהער, צי אפשר אין קלויז?

—היינטיגס מאָל גאָר אין דער גרויסער קאַלטער שוהל נעבען מיין מחותן.

—הייסט עס געוואָרען אַ חתן?... וויפיעל נדן, וויפיעל קעסט?

—הונדערט גילדען מזומן געלד, דריי יאָהר קעסט.

— אַך מזל טוב דיר, גימפּעל-פייוויש! — ענטפערט-אָפּ בתמימות לעקעשיוואַטע, גימפּעל-פייוויש.

— און וואָס טראַכסטו נאָך דער חתונה צפּעס טהון? — פרעגען איהם יענקל און שלמה׳לי, ביידע אין איין קול.

—איך טראַכטען וואָס וועל?.. גאָרנישט! נאָך דער חתונה

די צייט פונ׳ם קעסט ווען איך מיר פאָהרען לערנען ערגיץ אין אַ שטעדטיל, זיין אַ פּרוש דערנאָך... צו וואָס טראַכטען וואָס דערנאָך?.. דערנאָך זאָל גאָט טראַכטען. מאן דיהיב חיי, ווער עס גיט לעבען, יהיב מזוני, גיט צום לעבען...

אָט די דריי פּערשוינען, ווי זיי זענען מיט די קלימקעס, מיט דער גאַנצער הלבשה, האָבען זיך געפּאָדערט אַרויסגעהן פון ס״ק מאָרגען פריה און וואַנדרעווען עס בקומפּאַניע אַ היים — שלמה׳לי און גימפּעל-פייפיש צו זיך גלייך קיין ק... און „כאַרט״ שלמה׳לעס חבר, אַראָבנעהמענדיג זיך עטליכע ווערסטליך ווייטער, פונ׳ם וועג, צו זיך אין זיין שטאָדט.

און האַלטענדיג אַזוי אין אַזאַ שמועס, ליגענדיג אויסגעצויגען ווי די פּריצים אויפ׳ן בערגעל, כאַפּען זיך מיט אַמאָל אויף אַלע דריי וואַנדרעווער פון עפּיס אַ שאָרך—דאַכט זיך אַ בילען ערגיץ פון אַ הונט, און קוקען זיך דערשראָקען, נישט טויט, נישט לעבעדיג, אין אַלע זייטען אַרום. עס טהוט זיך אַ וויז פון דערווייטענס אַ קוימען, אַ רויטער דאַך, אַ אַלייע בוימער — אַ וועג אין אַ פּריצישען הויף.

—נישקשה, נישט געשראָקען זיך, יודישע קינדער! — בערוהיגט שלמה׳לי די קומפּאַניע און אַליין טהוט ער טיעף פונ׳ם הארצען אַ זיפץ—אוי דאָס איז דער הויף פונ׳ם וואָס—דער פּריץ, דעם טאַטענס מיינעם, עליו השלום, אַ גוטער פריינד. געבוג זעקליך ווייץ, געבוג אינדיקעס האָט ער אַלע יאָהר אויף פסח אונז איבערגעשיקט!

—לאָמיר געהן, לאָמיר געהן!—טרייבט גימפּעל-פייפיש אונטער מיט אַ ציטערדיגען קול —די זון זעצט זיך. שפּעטער וועט מיר שווער זיין זעהן די וועג. איך האָב „קוריצא-סליעפּאטא״ האָב איך אַ קשיא אויף אַ מעשה, וואָס קען זיך נאָך טרעפען. לאָמיר געהן!

צוקומענדיג אין אַ שעה אַרום צום אָרט, וואו דער וועג שיידט זיך פונאַנדער אין פערשידענע זייטען, האָבען אונזערע צוויי חברים פעסט אַרומגעהמענדיג איינעם דעם אַנדערען, זיך געזעגענט. טרערען ווי די באָב זענען זיי געשטאַנען אין די אויגען.

דאָס מויל—קיין וואָרט, נאָר די הערצער האָבן גערעדט; איינער פונ׳ם אַנדערען זיך געשיידט, נאָר די נשמות האָבען זיך צונויפ־געגאָסען. עס האָט זיך געבענקט, געפיהלט, גערעדט, זיך געטראָגען צום הימעל אַ געבעט:

אָ, רחמנות׳דיגער גאָט, אָ, רבונו של עולם! אַ רהמנות נעביך אויף דיינע פערוואָגעלטע צאָן־קדשים—אויף דיינע בלאָנקענדיגע, אָרימענקע, עלענדע, בידנע שעפּעליך!..

פון מיין ספר הזכרונות

פֿון מײַן ספר הזכרונות.

נאָך הײַנט אין די עלטערע יאָהרען לעבט אין מײַן זכרון יענער פרײַטאָג פון די פאַרגאַנגענע יוגנדטעג מײַנע. פרײַטאָג איז בכלל אַ טאָג, וואָס ווירקט זינט יונגעלווייז דערפרישענדיג אויף מײַן געמיטה. נאָך אַ אָפּזיצען אין חדר די גאַנצע וואָך, פון פריה ביז פאַרנאַכט, פערשפּאַרט ווי אַ גאַנז, נישט וויסען פון אַ לעבען צוזאָגען, האָט ביים אַרויסגעהן פרײַ פונ'ם רבּ'נס הענד לעבעדיג, פרײַטאָג פאַר פריה, זיך געפיהלט אַזוינס, וואָס דער ערשט־בעשאַפענער מענש, אין דעם פרײַטיגדיגען טאָג טאַקי, האָט געמוזט פיהלען, אָנקוקענדיג פאַרגאַפט אַ ליכטיגע וועלט פּלוצלים פאַר זיך. ער האָט געמוזט, אַזוי ווי איך מיט מײַנע חברים, איבערקוליען־זיך, מעשה־קונדעס, אַמאָל צעהן און אַ שפּרונג טהון דערנאָך ווי אַ קעלבעל אין דער הויך פאַר גרויס פריידו! יענער פרײַטאָג אָבער, פון וועלכען די ריידע איז דאָ איצט, האָט געהאַט דערצו נאָך גאָר אַ בעזונדער טעם אויף אַרײַנצושנײַדען־זיך טיף אין מײַן נשמה.

אַ פריהמאָרגען איז יענעם פרײַטאָג געווען איינער פון די

זעלטענע שענע, ווי עס גיט זיך אויס אַמאָל אין דעם ליבען חודש מאַי. דורך שפּעלטלעך פונ׳ם לאָדען האָבען זיך אַריינ־געריסען צו מיר אין שלאָפצימער פּערשייטע שטראַהלען פון דער גילדענער־ליכטיגער זון, קריכענדיג מיר אויפ׳ן קאָפּ, אין די אויגען, דראַפּענדיג־זיך אויף די גלייכע ווענדט און נישט לאָזענדיג מיך איינליגען אין בעט. מאַך איך נישט פיל שהיות טהו מיך באַלד טאַקי אָן, נעהם צדה־לדרך, דאָס שטעקעלע אין דער האַנד, געה אַרויס שטיל אויף די שפּיטץ פינגער, נישט צושטערען מיין ווייבס שלאָף, און מאַרש אויף מיין שפּאַציר!

אויפ׳ן הארצען איז מיר גוט. ס׳איז ערשט אַ קורצע צייט נאָך מיין חתונה. דער קאָפּ איז מיר פריי פון דאגות—איך זיטץ מיט מיין ווייב, אַ בת־יחידה, אויף קעסט. יונג בין איך, כח האָב איך, לערנען בעגעהר איך, ספרים שרייב איך, שירים אַמאָל מאַך איך—האָב איך ליב די נאַטור, „געה־אויס" נאָך איהר... אין די ווייטע פעלדער, אין די געדיכטע וועלדער—שפּאַצירען איז מיין לעבען!

איך ווייס נישט, אויב נח, אַז ער האָט געעפענט די תבה נאָכ׳ן מבול און דערזעהן, די ערד איז טרוקען—אויב ער האָט אויך אַזוי געטאַנצט, ווי איך האָב פאַר שמחה געטאַנצט, געשפּרונגען אויף רידעס פון אויסגעטריקענטע שמאָלע סטעזש־קעליך און אויף די שפּיטציגע ברוק־שטיינער, וואָס האָבען שוין, ברוך־השם, זיך אַרויסגעוויזען פון די גרויסע, נאָך פון פאַר־פסח׳דיגע גלופּסקער בעריהמטע בלאָטעס. גלופּסק איז גע־ווען וואַך! ווייבער זענען מיט דעם בעגין אויפגעשטאַנען, ווי געוועהנטליך, צו דער „חלה". עס האָבען זיך ערטערווייז גע־לאָזט זעהן נאָך אין די קאָפּקעס, נישט רעכט נאָך אָנגעטהונענע ווייבליך, איבערלויפענדיג, אין־דער ברייט, די גאַס פון די אַקעגענדיגע הייזער מיט געליהענע, אָפּגעטראָגענע לאָפּעטעס, פענדליך, ריבאַייזענס, לאָקשענטעפּליך, און איבערוואַרפענדיג זיך פונדערווייטענס מיט ווערטליך, שטעכווערטליך אויף קווי־טשענדיגע, האַרהלענדיגע, הייזעריגליכע, צוגעלעגערטע שטימעס.

— —

עס שיטען זיך אַרויס אויף דער גאַס בעלי־הבית׳טעס אַקעגען טעקלע, דער שטאָדט־גוי׳ע, ווילענדיג זי פאַרנעהמען, איטליכע צו זיך, מיט איהר פּאָר פולע עמער, און אַלע אין איין קול: געוואַלד־ מיט רב לייב דעם וואַסער־פיהרערס פערד האָט אַ אומגליק זיך געטראָפען. נאַ-נאַ! שרייט העכער פון אַלע איינע, גראָד ערב שבת קומט איהם אויס, דעם שענעם פערד, ווערען פגר׳ן! אַלטע יודען, בעלי-מלאכות, בעלאָדען מיט טלית־און תפילין־זעק, לויפען צעשפּילעט אָפּהאַפּען אַ דאַוונען ותיקין צום ערשטען מנין. עס פאַרטראָגט זיך פון ערגיץ אַ סמאַליענעס פון אָפּגעפּליקטע עופות און קעלבערנע פיסליך און פון אַ גאַניקעל טהוט זיך אַ גאַס אַ ווייק־שעפּטעל און עפּיס אַ צעבערעל מיט כל־טוב. אויס די קוימענס ציהען זיך פויל אין דער הויך ווי פאַרשלאָפען העל־גרויע, כמעט דורכזיכטיקע, אַפּנים שוין די לעצטע, זיילען רויך. פון הייזער לאָזט זיך הערען אויף אַ קלינגענדיג קול דאָס אויבערשטע פון שטויסעל, און דאָס האַק־מעסער אַרבייט—האַק־האַק אויף אַ ברעטעל. דער צימערינג צום קוגעל האָט געגעבען די שמועה. פיש פון די פענדעליך זענען מיט זייער ריח פערגאַנגען אין דער נאָז. עס האָט אויך גע־שמעקט מיט פריש־געבאַקענע חלה און מיט דעם אמת יודישען טעם דאָס ראָסעל־פליישעל!

שטאַרק אָנגעלייגט ביי מיר אָט דאָס אַלסדינג, וואָס גלופסק האָט מיך געלאָזט הערען, זעהן און שמעקען, בין איך געווען זעהר צופרידען ביים אַרויסגעהן פון איהר.

נישט ווייט פון דער שטאָדט, אַביסעל אין דער זייט, האָט זיך מיר ענטפּלעקט די גלופסקער יפהפה—די פּיאַטאָגני־לעווקע, אַנמאַכענדיג מיר אַ חשק זיך „געגנעהנען״ צו איהר. גאָר נישט געווען זי צו דערקענען—אַזוי שען איז זי. אין שטאָדט זעהט זי אויס ווי אַ שוואַרציאָהר, פאַרדאָסט, פאַרדרי־פּעט מחילה, דער גאַנצער שמוטץ פון די הייזער ליגט אויף איהר, אַזוי אַז ס׳איז פּשוט נישטאָ ביי איהר אַזוי פיל וואַסער אויף אָפּוואַשען זיך. און דאָ איז זי אינגאַנצען עפּיס ווי אַי־בערגעביטענע געוואָרען. זי איז אָפּגעוואַשען—וואַסער גענוג, וויפיל

מען וויל. אָנצושפּיגלען זיך אין איהר פּנים, אַזוי קלאָהר־לוי־טער איז עס! אויסגעפּוצט ווי אַ פּריצטע אין אַ זומערדיג־הימעל־בלויען מאַנטעל, בעגילדט מיט גילדענע פליטערליך. שפּי־לענדיג אין אַלערליי קאָלירען אַקעגען דער זון, געהט זי זיך געלאַסען, נישט געיאָגט, אינ׳ם שענעם טהאָל צווישען גרינבע־יואָקסענע בערג, וואָס טראָגען איהר אונטער אויפ׳ן וועג בוּ־קעטען פון שמעקענדיגע בלומען, בוימער פונדערווייטענס בע־גריסען זי, שאָקלענדיג מיט די קעפּ, און פון צווישען צווייגען הערט זיך, איהר לכבוד, אויף די העלזער אָפּשפּילען אַ וויוואַט גאָר „פויגעלדיג״! נישט לאַנג געטראַכט מאַך איך מיך גרייט, און מיט הענד און פיס פּוץ... אין איהר!

פריש און קרעפטיג נאָכ׳ן אָפּבאָדען־זיך בין איך אַרויף אויפ׳ן גרינעם־באַרג—און, רבונו של עולם! וואו נעהמט מען ווערטער איבערצוגעבען דאָס גרויסע פאַרגניגען, די הייסע גע־פיהלען, וואָס האָבען זיך דערוועקט אין מיר פונ׳ם ווימלענדי־גען ניי־פריש לעבען דאָרט? די ערד דאַכט זיך אַ גראָב־מגושם׳דיגער קערפּער, בייזע רוחות—ווינטען, קעלט, פרעסט, האָבען ערשט נישט לאַנג געווילדעוועט אויף איהר—פונוואַנען־זשע, רבונו של עולם, האָבען זיך צו איהר גענומען די אַלע יונגע גראָזען דאָ, די קרייטעכצער, בלומען און שאר ירקות פון אַלערליי געשטאַלטען און כל־המיני קאָלירען? עס ציען זיך ווייט, מיט׳ן אויג נישט צו פאַרנעהמען, קאָרן, ווייץ, האָבער, גערשטען, נאָך אין דער פריהער־יוגענד, קוים וואָס עס פּיקט־זיך זיי אַרויס די זאַנגען. לאָנקעס בעדעקען זיך מיט פריש־אויסגעוואַקסען היי, און גערטנער—מיט יונגע בלעטער פון מיני געוועקס. פערזונקען מיט׳ן קאָפּ טיף אין דר׳ערד איז דער רעטיך, די מעהרען. און פאַרריסען־אַרויף די לאַנגע פּיסלעך, גרינע הויזלעך, שטעהט עזות׳דיג די ציבעלע, דער קנאָבעל. פערקלייבענדיג זיך אויף אַ בעזונדער אָרט שפּילען זיך אין בעהעלטעניש יונגעטשקע בלימעליך, פעלדרויזעליך, נאָך פייכ־טינגע פונ׳ם טוי, אַרויסקוקענדיג פון צווישען געדיכטע גראָז, איינע צו די אַנדערע שאָקלענדיג מיט די קעפּלעך לעבעדיג,

דירעוודיג. און דאָרט אין־מיטען פעלד שטעהט זיך ביחידות אַ עלענד בוימעלע פון כל־נדרי באַרלעך און בליהט... אַקעגען — אַ וואַלד בוימער, גרין־בעבלעטערטע, מיט גדלות פּאַרריסענע קעפּ הויך אין הימעל אַריין. אָט די אַלע שפּייזט די ערד — די מוטער, וואָס האָט זיי געהאַט, איטליכען מיט אַ בעזונדער זאַפט, מיט אַ בעזונדער טעם און מיט אַ בעזונדער ריח. זי שפּינט, וועבט און פיהרט איהרע קינדער אַרויס אין דער וועלט בע־האַנגען, בעפּוצט, איטליכען ווי איהם פּאַסט. ס׳איז אַ פרייד, אַ לעבען — למזל־טוב עס שפּראָצט, עס געהט־אויף, עס וואַקסט, עס לעבט! און ביי גאָטס לעבעדיגע בעשעפענישליך דאָ טהוט זיך ווי אויף אַ חתונה. עס צימבעלט די גריל, עס טאַנצט דער היישרעק; עס זזשעט די פליג, עס שפּרינגט משה רבינו׳ס פערדעלע; עס ריקט־זיך, אויסגעפּוצט ווי אַ מחותן, דער זשוק, אין דער נייער גרינער זופּיצע און עס דרעהען זיך טאַנצענדיג, ביז מיד צו־ווערען, באַבעצקעס, מיקען. די מילב ווייזט קונצען — בעלאָדענדיג־זיך מיט אַ שטרויעלע קלעטערט זי אויף אַ דין, זיך־שאָקלענדיג גרעזעלע. און די ביהן, די נאַשערין, מאַכט ברכה, זופּט פון אַ בלומענבעכערעל.

לחיים ביהנעלע! לחיים די גאַנצע משפּחה ברואים׳לעך דאָ! עפּיס זענען מיר דאָך שטיקליך מחותנים, שטיקליך קרובים — ששי בחמישי׳ס... פון איין „לעבענסקוואַל“ טרינקען מיר, איך מיט אייך. אין אייער פריהלינגס־לוסט פרעהט זיך אויך מיר דאָס האַרץ!

אָט די ווערטער רייסען מיר זיך אַליין אַרויס פונ׳ם מויל. און שכור, בערוישט פאַר גרויס פאַרגניגען בלייב איך אַ היבּ־שע צייט ליגען אויסגעשטרעקט אויפ׳ן גרינעם גראָז.

אַרויסגעשלאָגען פון מיין זיסער בערוישונג האָט מיך אַ שאַרף טריט. איך טהו אַ בליק — עה, אַ הונד! איך מיט אַ הונד בין אַ קנאַפּער מחותן. אַ הונד האָב איך ליב פונדערוויי־טענס. דערווייטער איך מיך טאַקי אַ היבשע שטרעקע פון איהם און זוך מיר אויס אַ שען בעוואָקסען אָרט אונטער אַ בוים, פונ־וואַנען עס זעהט־זיך אַרויס ווייט אַרום און אַרום דאָס פרייע

פעלד. באַלד דערזעה איך דאָרט נאָך אַ צווייטען הונד; אין אַ ווײַלע אַרום—אַ דריטען; שפּעטער אַ ביסעל—אַ פערטען, אַ פינפ־טען, אַ זעקסטען, אַ גאַנצע טשאַטע. זיי שלעפּען זיך פון דער שטאָדט איינציגווייז, אונטערהעצקענדיג־זיך, מיט אַרויף־פאַר־ריסענע ווידלען, אַרויסגעשטעלטע צונגען, האַלטענדיג דעם קאָפּ עפּיס אַזוי, ווי עס געהט זיי איצט ניט אָן מעהר ווי נאָר איין זאַך. וואָס זאָל עס בעטייטען? וואונדער איך מיך. גלאַט אַ שפּאַציר?—שטאָדט-הינד אָבער זענען דאָך צופּראַקטיש, זיי זאָלען אָהן אַ שום נוטצען גלאַט אַרויס אין פעלד אַריין שפּאַ־צירען. בפרט ווען ס'איז דאָ אין שטאָדט אַ אויסזעהן אויף אָפּ־צולעקען אַ ביינדעל, ווי היינט, פרייטאָג, אַ שטייגער, וואָס ביי־יודישע קינדער טהוט זיך, „קאָכט״ זיך... זאָל דאָס אפשר זיין ביי זיי אַ אסיפה?—ניין! וואָלטען זיי דאָך געבילט, זיך געביסען, ווי דער שטייגער איז, געריסען איינער דעם אַנדע־רען ביי די האָר, נישט זיטצען דאָרט אַקעגען אָנגעשפּאַרט אויף די פעדערסטע פיס, שווייגענדיג שטיל און בעלעקענדיג זיך, עפּיס נאָר טאַקי ווי מקבלים־קבצנים זיטצען און וואַרטען, קראַטצענדיג זיך, אויף דער פאַרצויגענער שפּעט אין דער נאַכט אַריין חופה־וועטשערע.—נאָר וואָס האָט מען זיך צו־וואונדערען אויף כלבים און וואָס געהן זיי מיך אָן? טראַכט איך ביי מיר, אַוועק־קעהרענדיג דעם קאָפּ, נישט צוקוקען אין זייער זייט.

צוריק אַהיים האָב איך מיך געלאָזט געהן מיט אַ סטעזש־קעלע פאַרביי אַ וואַלד, אויף אַ גרויסען פרייען פּלאַטץ דאָרט, וואו אויפ'ן גרונט פון נידעריג, סאַמעט-גרינעם גראָז ריסעווען זיך ערטערווייז, ווי אויף אַ טהייערען דיוואַן, זאַפטיג־יונגע בוימלעך, איינע אין די אַנדערע פערצווייגטע, און פרישענקע ערשט פונ'ם טוי אויסגעצוואָגענע בלומענקעפּלעך אויף פעטע־קלעבעדיגע סטענגליך. אַ פריהמאָרגען־ווינטעלע וועהט, פאַרטראָ־גענדיג פון נאָהענט און פון ווייט געשמאַקע ריחות און זיסע לידער, וואָס צעגעהן זיך אין אַלע גלידער. פון זיך אַליין עפענט זיך מיר דאָס מויל און עס זינגט זיך פסוקים פון שיר־השירים מיט'ן טראָפּ, מיט'ן ניגון, ווי מען לייענט פסח אין

שוהל. געהענדיג אַזוי לעבעדיג, זינגענדיג, [illegible] זיך אָפּשטעלענדיג אָפּצורייסען דאָ אַ בלומעל, דאָרט אַ בלומעל און אַריינעהמען עס ביי מיר אין אַ בוקעט אַריין, וואַרפט זיך מיר, אין די אויגען עפּיס ווי אַ פּעסעל אויפ׳ן פעלד פונדערווייטענס.

צוקומענדיג אַ ביסעל נאָהענטער ווערט פונ׳ם פעסעל אַ גוף, פון אַ בעשעפעניש עפּיס אַ קערפּער, נאָך נאָהענטער—ווייזען זיך אויסגעשטרעקטע פיס. שוין גאָר נאָהענט—עס ליגט אויסגעשטרעקט אַ פערד! דער בויך איז איהם אָנגעפּוישט ווי אַ פּויק, קוים וואָס עס מאַכט מיט די זייטען. איך שטערכע עס מיט מיין שטעקעל—עס ריהרט זיך ניט. אפּנים געפּגר׳ט. ניין, עס זיפּעט. עס טהוט אַ דריגע אַ פּוס. עס טהוט זיך אַ הייב, אַ שטעל־אויף אַ לאַנגער, אויכגעדייווערטער האַלז. אַ פּאָר פאַרלאָפּענע אויגען שטעלען זיך אויף מיר אויס. עס ליגט אין זיי עפּיס אַזוינס, וואָס חאַפּט מיך אָן ביים האַרצען, און איך בלייב שטעהן ווי צוגעשמידט צום אָרט, נישט קענענדיג אַוועק פון איהם. איך קוק מיך גוט צו, און דערקען אין איהם רב ליב דעם וואַסערפיהרערס פערד!

אמת, אויף איטליכס גאָטס בעשעפעניש, וואָס ראַנגעלט זיך נעביך מיט׳ן טויט, איז אַ צער בעל־החיים, בפרט נאָך אויף רב ליבס פערד וואָס האָט אַ צייט־לאַנג ביי אונז אין שטאָדט אַוועקגעאַרבייט צוצושטעלען, דעם עולם וואַסער פונ׳ם טייך. און אַ אַרבייט איז דאָס זעהר זעהר אַ שווערע. פּיאַטאָגנילעווקע איז דאָך, כידוע, נישט אַזאַ נותן׳טע וואַסער. מעלקט זיך ניט, ווי מען זאָגט, אַזוי גרינג, זומער, אין די הייסע טעג פערלאָזט זי זיך אינגאַנצן ווי אַ יאַלעווקע. מיט גרויס מיה איז אָנגעקומען דעם פערד נעביך אַרויסשלעפּען דעם וואָגען מיט דער פולער פאַס פון דער שטעהענדיגער בלאָטע ביים טייך און קריכען דערנאָך דערמיט באַרג אַרויף. עס האָט געקייכט, געשוויצט, זיך געשטרעקט אין דער לייגג, אין דער בּרייט, איינרייסענדיג זיך דאָס געזונט. נאָר אַחוץ דעם, וואָס ס׳איז אַ צער בעל־החיים און אויך אַ וועהטאָג צוצוזעהן דער וועלטס שענעם יושר, אַז נאָך אַזויפיל יאָר אַוועקדינען געטריי ליגט עס אין

די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען אויסגעשטרעקט דאָ, אויפ'ן פעלד, אומבארחמנות אַרויסגעוואָרפען פאַר הינד — איז דאָ נאָך עפּיס אַזוינס, וואָס האָט מיט אַמאָל מיר אַ שטאָך געטהון אין האַרץ, און נישט אָפּגעבענדיג זיך נאָך קיין קלאָהרע רעכענונג פאַר וואָס, בין איך געבליבען שטעהן צעקאָכט.

די הינד האָבען דערשמעקט אַ מת — און דאָס אַפּנים, זענען זיי פון דער שטאָדט געקומען, אין דער האָפנונג חאַפּען אַ מנה יפה, אָפּלעקען דאָ אַ ביינדעל.

דאָס פערד ליגט אויסגעצויגען, קוים־קוים וואָס עס זיפּעט. די הינד פונדערווייטענס רוקען זיך פּאַמעליכען־צו אַלץ נעהענטער. גרויסע בייזע פליגען, גרינליכע מיט אַ גלאַנץ פון קופּער, דרעהען זיך ווי די מלאכי־חבלה, שטעלען זיך איהם אויף דעם אָנגעריבענעם ריקען, בייסען, זויגען דאָס בלוט, און איהם בעוועגט זיך נישט דער עק זיי אַוועקצושמייסען. באַלד אָבער נעהמט זיך עס צונויף מיט די לעצטע קרעפטען, פערדרייסט אַרויף דעם האַלז, אויסדרעהענדיג צו מיר דעם קאָפּ, טהוט אַ שנאָרך, אַ זיפּץ און קוקט, קוקט מיר אין פּנים אַריין נאָר עפּיס ווי אַ מענש אַ גוסס, ווי עפּיס טאַקי מיט אַ פּאָר מענשליכע אויגען. זיין זיפּץ האָט ווי אַ דונער מיך געטראָפען; זיין בליק האָט ווי אַ שפּיז מיך געשטאָכען — און איך האָב שוין געוואוסט, זעהר גוט געוואוסט פאַר וואָס. אוי וועה! דאָס איז דער זיפּץ, ראָט חאָרחלען, דער בליק פון מיין קינד, אַ יונגעלע פון אַ יאָהר צוויי, בשעת עס האָט געגוס'ט, געפּאָכט מיט דער נשמה. די מוטער האָט מען פון איהם דערווייטערט, זי זאָל נישט צוזעהן דעם קינדס ליידען. זי וואָלט עס נישט געקאָנט איבערטראָגען. איך איינער בין געשטאַנען ביים קינדס בעטעלע. נאָכדעם ווי ס'איז געלעגען פאַרדולט, האָט זיך עס אויפגעחאַפּט, געחאָרחעלט, געזיפּצט, געמאַכט מיט די ליפּעליך, וואַרפענדיג היין־הער מיט'ן קעפּעלע און זוכענדיג מיט פאַרגלאָצטע אויגעליך, דערזעהענדיג מיך, דעם בעטריבטען, מיט פאַרבראָכענע הענד שטעהענדיגען טאַטען, האָט עס געקוקט צו מיר מיט אַ בליק, וואָס האָט גערעדט, אויסגעדריקט עפּיס אַזוינס, וואָס אין

בלל נישט פאר א געזונט־קינדס מוח עס אויסצודריקען. עס האט געערדט נישט א קינטס, נאר א מענשענס נשמה—א גייסט, א יי־נער, א אומפארענדערטליכער, וואס ווייסט ניט פון קיין עלטער—יונג און אלט. עס האט אויסגעדרוקט אזונס, וואס קען האבען פיל טייטשען, און יעדער מיט א געבראכען הארץ, וואס האט איבערגעלעבט דאס און דעסגלייכען וואס איך, וועט פיהלען און פארשטעהן, ווי איך האב געפיהלט, ווי מיר, שטארק בעטריבטען פאטער, האט זיך אויסגעטייטשט מיין קינדס בליק, „אך, רבונו של עולם, צו־וואס האב איך בעדארפט גאר געבוי־רען ווערען, אז איך שטארב אזוי יונג? צו־וואס אזויפיל יסורים ביים קומען אויף דער וועלט און אזויפיל צער ביים אוועק־געהן פון איהר? און דאס גאנצע אויביגע געדרעה פון לעבען און טויט—הכל היה מן העפר, אלע בעשעפעניש נעהמען זיך פון דר׳ערד והכל שב אל־העפר, און אלע געהן־צוריק אין דר׳ערד—אט דאס אייביגע איבערחזר׳ן, מאכען און אויסמאכען, בעלעבען און בעגראבען, אט דאס גאנצע „כי הני כחומר״, צו־וואס, רבונו של עולם, צו־וואס?!״... אוי, טאטע!—האט דעם קינדס בליק צו מיר זיך געבעטען—אוי, עס טהוט וועה, טהוט וועה, טאטע!... אך־און־וועה איז דעם טאטען!—וויינט אין מיר דאס הארץ—אויף צרות נאר בין איך א טאטע און דו א קינד, מעהר נישט טאקע ווי אויף צרות. אויך די אייגענע מעשה טאקי וואס א פריץ מיט זיינע פויערים אמאל. דער פריץ האט מיט זיי געטהון וואס ער וויל: געפייניגט, פארקויפט, צושיידט גאנצע הויזגעזינדען. א טאטע איז ניט קיין טאטע, א מאמע ניט קיין מאמע, א קינד ניט קיין קינד. אלע דערפיהלען זיין גע־באט... טהוען וואס ער הייסט! — — —

אך דיין בליק, דיין בליק, בידנע, שלימזלדיג פערד! איין בליק, איין אויסדרוק און איין אנבליק ווי ביי מיין גוססדיג קינד, נישט צוזאגען אפילו קיין להבדיל. דער טויט גלייכט־אויס קליין און גרויס, מענש און בהמה, קיין אונ־טערשייד. ווי דאס אנהויב לעבען די ערשטע צייט אין דער מאמעס בויך איז ביי אלע מיני ברואים—פון איין שניט, איין

פאַרט, אַזוי אויך ביים סוף לעבען זענען אַלע בעשעפענישען גלייך. „דאָס וואָס מיט דעם מענשען—זאָגט קהלת—איז אויך מיט די בהמות, אַלץ איין שלאַק. איין טויט פאַר די און פאַר יענע, און איין גייסט ביי זיי אַלע".

דאָס פערד האָט פאַרלייגט מיט אַ קלאַפּ אין דר׳ערד דעם קאָפּ צוריק, און איך האָב מיר פאַרשטעלט דאָס פּנים מיט ביידע הענד. נישט דעריבער, כּדי ניט צוזעהן דעם ביטערען טויט, נאָר פיל מעהר צוליב דעם, נישט אָנצוקוקען דעם געמאַכטען חן מיט דער לעבעדיגקייט פון דער נאַטור, וואָס האָט דענסטמאָל, אין דער שווערער מינוט, אויסגעזעהן ביי מיר ווי אַ פרוי אַ יאָלדאָווקע, וואָס אַליין איז זי אַ אַלטע סקראַבע, און דער גאַנצער פּוטץ אויף איהר, פון קאָפּ ביז די פיס, מיט די אַריינגעשטעלטע ציין, ווי די פּערעל, און רויט־געפאַרבטע באַקען, איז נאָר אַ געגנאַרטע זאַך.

אַוועקגעהמענדיג די הענד מיר פונ׳ם פּנים האָב איך שוין געזעהן ליגענדיג פאַר מיר אַ נבלה. הינד האָבען געקנורט, געשאַרפט די ציין און צוגעקומען שוין נאָהענט. דערביי טאַקי האָט זיך געלאָזט אויך הערען אַ געזאַנג—לידער פון פויגעל אויס דעם וואַלד אַקעגען. איך טהו אויף זיי אַלע אַ מאַך מיט דער האַנד און לאָז מיך געהן סטראַקס־געשווינד, איבערלאָזענדיג די הינד צו טהון דעם פּגר זיין רעכט!

פון מיין ספר הזכרונות

דער טאָג, פון וועלכען איך דערצעהל דאָ, איז געווען איינער פון די שענע זומער-טעג, ס׳איז געווען אַ קלאָרער ליכטיגער טאג. דער הימעל איז געווען לויטער און בלאָה, אונזער ערד איז אויך געווען שען און אָנגענעם, זי איז געווען אויסגעפוצט, ווי אַ כלה צו דער חתונה. איז געווען צוגעדעקט מיט אַ גרינעם שלייער פון קוויטען און בלומען און אַ ליבער חן איז אויף איהר געווען אויסגעגאָסען. דאַכט זיך אַלץ גוט — שען און ליכטיג, פרעהליך און אויפגעלעגט, יום-טוב און גליק! פונדעסטוועגען, קען איך ביז היינט נישט געדענקען דעם טאָג, נישט אָפצוזיפצען ביטער אויף איהם. ס׳זעהט אויס, אַז גאָט האָט איהם מיר אומישנע צוגעשיקט, ווי אַ שענע בייזע פרוי, ער זאָל מיר פאַרביטערען דאָס לעבען.

נישט פאַר אייך געזאָגט, אַזאַ שלעכטע ביטערע צייט, ווי עס איז דעמעלסט געוועזען! ס׳איז געווען אַ צייט פון מלחמה

*) איבערזעצט פון העברעאישען.

פון אַ בייזער מלחמה מיט אַ שטאַרקען פיינד אויפ'ן וויטען מזרח.ביידע מלוכות, וואָס האָבן געפיהרט די קריעג זענען געווען זעהר שטאַרק, ביידע האָבען זיך העלדיש געשלאָגען, פון ביידע זייטען זענען געפאַלען אַ סך געהרג'עטע און בלוט האָט זיך געגאָסען ווי וואַסער. אין יענער צייט זענען נאָך נישט געווען קיין עראָפּלאַנען און אונטערוואַסער-שיפלעך ווי היינט, אָבער די כלי-זין, וואָס זענען דעמעלסט געווען, האָבען אויך בעוויזען אויסצוהרג'ענען און אומצוברענגען אַ סך מענשען אין איין טאָג, חרוב צו מאַכען שטעדט און לענדער און מאַכען פון בעוואַקסענע פעלדער, גערטענער און סעדער—אַ וויסטע מדבר. ס'איז געווען אַ צייט פון צער און וועהטאָג, עס זענען אָפּגעריסען געוואָרען קינדער פון עלטערען און עלטערען פון קינדער און זענען פערטריבען געוואָרען אין וויטע לענדער אין מיליטער אַריין.

מיין איידעם, אַ יונגער געניטער דאָקטאָר, איז גערופען געוואָרען צו דינסט אין מיליטער ווי אַלע דאָקטוירים. ער פערלאָזט זיין היים, זיין ווייב און קינדער און זיין פרנסה און ווערט פערטריבען קיין מאַנזשוריע, דאָרט וואו עס דינערען די האַרמאַטען און עס קאָכט די מלחמה, ער זאָל דאָרט פערבונדען די וואונדען און אָבשניידען אברים פון לעבעדיגע מענשען. און זיין ווייב, דאָס איז מיין ליבע טאָכטער, האָט צוריקגעקעהרט צו מיר אין שטוב, אַ היים צו איהר פאָטער, זי מיט איהרע צוויי קליינע קינדער, צו וואוינען ביי מיר איבער דער שלעכטער צייט. זיי האַלטען כסדר אין איין וואַרטען און אויסקוקען, זיי וואַרטען אויף בריעף פון זייער ליעבען, האָפען זיך צו דערוויסען, וואו געפינט זיך זייער טייערער און וואָס ער מאַכט, בענקען נאָך איהם, האָבען עגמת-נפש און טראַכטען פון איהם שטענדיג אפילו אין חלום ביינאַכט—ס'איז דאָך מלחמה-צייט, וואָס משטיינס געזאָגט איז אַ מענשליך לעבען?—שפינוועבס! אַלע זענען גלייך, יעדען קען טרעפען די קויל!

און אין דער שלעכטער צייט האָט מיין טאָכטער גענומען געהן צו קינד און האָט געבוירען—און צוזאַמען קומען צוויי קאָנטראַסטען: אַ געפיהל פון טרויער און אַנ'אָנגענעם געפיהל;

א מזל טוב כהלכה און דערביי יגון ואנחה. אויסערליך א שיינענ־דיג פנים, אַ גדולה און אַ פרייד, און אין האַרצען—טרויער און לייד, און דאָס האָט נאָך מעהר פערגרעסערט מיין צער. דער צער האָט געבראַכט צו רחמנות. און דער רחמנות האָט פער־גרעסערט די ליבשאַפט צו דער געווינערין, די געליעבטע און פערשעהמטע און אויך צום פערשעהמטען קינד, צום לעבעדיגען יתום אָהן אַ טאַטען.

כ׳האָב נישט קיין נחת אין שטוב און האָב נישט קיין שלום, ברודערשאַפט און גוטפריינדשאַפט אין דער גאַנצער שטאָדט. עלענד און אַליין בין איך דאָרט. אַלע זענען דאָרט מענשען נור לויט זייער לאַנד, רעליגיע, מיינונגען און פאַרטייען. יעדער פאַרטיי וויל צוריקדרעהן דעם גלגל פון דער געשיכטע לויט איהר ווילען. די—דערגעגטערען ווייטע און די—דערווייטערען נאָענטע מיט שנאה, קנאה און נישט פערגינערייַ. יעדער חברה האָט זיך פאַרן אויבערשטען פון שטייסעל, פאַר׳ן עיקר אויף דער וועלט און פאַר׳ן תכלית פון דער וועלט. און די מיטגלידער פון יעדער חברה פוצען אויס איינער דעם אַנדערען ווי די זונות—אַלע זענען „מאַכערס״ גרויסע ווייסערס, אָרדענער און גרויסע קעפ. דאָס לאַנד איז זייער, און דער ישוב איז זייער, און די פראָסטע יודען, וואָס געפונען זיך נישט אין זייער חברה, צו זיי, זאָגט מען ווי צו די פּאָעטען ביי דער „ערד צעטיילונג״ פון שילערן, אייך קומט גאָר נישט, גאָט איז אייער פאַרמעגען!

ווען נישט דאָס שפּאַציערען אין פעלד, און די זיסע נאַ־טור מיט וועלכער איך פאַרברענג, וואָלט איך אומגעקומען פון צרות. איך האָב געקענט אַ בעקאַנטען אַ דאָרפסמאַן, וואָס האָט געוואוינט אַרויס פון שטאָדט, אין וועמענס שכנות איך האָב פאַר־יאָהרען זומער געוואוינט מיט מיין הויגעזונד. דאָס איז אַ מענש אַנ׳ערד אַרבייטער אין זיין אייגענע פערמע, אַ מענש, וואָס אַקערט און זייעט און טהוט יעדער אַרבייט, און אַלע פון זיין פאַמיליע, פון קליין ביז גרויס העלפען איהם צו: די זיהן שניידען די לאַנ־קעס, לאַדעווען אויף די בינטלעך און ברענגען זיי צופיהרען אין שייער. די פרויען פיעלען די גערטענער, מעלקען די בהמות,

גיבען אַכטונג אויף די עופות, זעצען אַוועק די היהנער אויף די אייער, באַקען, קאָכען און וואַשען, קנעטען צענויף דאָס מיסט פון די רינדער מיט שטרוי און טרוקענען עס אויף דער זון, עס זאָל זיין צום הייצען. די קינדער פאַשען אויף דער לאָנקע; אין צייט פון שניט—און אַלע שניידען, בינדען און טראָגען צענויף די סנאָפּעס. מליטשען, רייניגען, זיפּען און אַלץ ווערט געטהון מיט געזאַנג און מיט לידער. „מילב" האָב איך אַ נאָמען געגעבען דעם מענש אין זיין הויז—„מוראַווייניק". כ'האָב געפאָלגט די רייד פון שלמה המלך און איך פלעג פון צייט צו צייט געהן צו דער דאָזיגער מילב און צוגעקוקט ווי די מילבען, די דאָזיגע קליינע מענשעלעך, גרייטען אָן אום זומער זייער ברויט, אַרבייטען מיט פלייס און זענען עוסק בישובו של עולם. איך האָב זיך געפרייד מיט זיי און אויך זיי האָבען זיך געפרייד מיט מיר.

אַזוי האָב איך גוט פערבראַכט דעם פערגאַנגענעם זומער, און אין אַ יאָהר אַרום, אין דעם אַנדערען זומער, האָב איך נישט געקענט איבערטראָגען די שטאָדט און ס'איז מיר מיאוס געוואָרען דאָס לעבען איבער דעם טומעל און רעש און שווערען לעבען אין די גרויסע שטעדט. ס'איז אַן אַנדער לופט, אַן אַנדער וועלט, אַ בהלה און אַ מהומה! די וויסענשאַפט לאָזט זיך הערען, די צוויליזאַציע שרייט אויפ'ן קול—אַ רעש פון דראָזשקעס און פון רעדער אויף די שטיינער פון גאַס; אַ געשריייעריי און אַ שפּילעריי; גראַמעפאָנען, פּאַרטעפּיאַנעס און סימפאָניעס פון די הייזער און קאַטרינקעס אין דרויסען. הענדלער, סוחרים פון אַלטוואַרג, קליינוואַרג, צייטונגס-פערקויפער און גלאַט פערקויפער לויפען אַרום איבער די גאַסען, שרייען אויס זייערע סחורות און זאָגען ליגענט און נאַרען אָב! סלופּעס און סלופּעס, פון לאַמטערנעס, פון טעלעגראַף, פון טעלעפאָן און פון עלעקטרי שטעהן ווי שטאָדט-וועכטער אויף דער וואַך מיט גרויס חוצפּא און איבער זיי ציהען זיך דראָטען. בקצור: די גאַנצע שטאָדט ווי זי שטעהט און געהט—מיט איהרע קלייטען, מיט די באַנק-הייזער, מיט די בירזעס פאַר איהרע סוחרים,

הענדלער און מעקלער, מיט הייזער וואו מען קומט זיך צענויף שפּילען אין קאָרטען, מיט די שענקען פאַר איהרע פרעסער און זויפער, שכורים און הוליאַקעס און מיט איהרע זונות-הייזלעך, אויך מיט איהרע הויכע קאַמעניצעס און פּאַלאַצען פון איהרע עשירים מיט די נידעריגע שטיבלעך און חורבות, פינסטערע נאַסע דירות אין אינטערשטען שטאָק, קעלער-שטובען און היילען פאַר איהרע אָרימעלייט, און אַ גרויס געמיש פון משונה'דיגע צורות און משונה'דיגע באַשעפענישען—איהרע מנהיגים און רעדעל-פיהרער, מיט איהרע רמ"ח חכמים און שס"ה טפשים, שרפ"ט עזות-פנים'ער און תתקע"ט גבאים און בעלי-טובות, אָהן אַ שיעור חברות, אסיפות ,רעדנער און אָרדענער, וואוילטעטיגקייט און אָרימ-קייט מיט זיבען נעמען: אָרימאַן, אביון, קבצן, אָבגעריסענער, פערוואַגלטער, פערלאָזטער, פערשטויסענער און נאָך און נאָך מיני קבצנים.

און אַז ס'איז מיר געוואָרען איבעלדיג אויפ'ן האַרצען פון דער שטאָדט מיט איהר געטומעל און נאַרישקייטען, און מיין בענקשאַפט צום דאָרף איז שוין געווען נישט אויסצוהאַלטען,—בין איך מיר אַרויסגעגאַנגען שפּאַצירען אין פעלד אַריין און מיינע פיס האָבען מיר שוין אַליין געפיהרט ביז צום הויז פון מיין באַקאַנטען—צו דעם „מורעווייניק".

איינמאָל, אַז איך בין בעת'ן שפּאַציר אָנגעקומען צו דעם הויז, זענען מיר די מילבען אַנטקעגען געלאָפען מיט אַ גוטער בשורה: די רויטע קוה אונזערע האָט געהאַט אַ קעלבעל! אויך איך האָב זיי געזאָגט: אויך מיין טאָכטער האָט געהאַט אַ יונגעל! און מיר האָבען צוגעווינטשען די געווינערינס, יעדע ווי עס פּאַסט פאַר איהר: איך האָב צוגעווינטשען די קוה זי זאָל געבען אַ סך מילך און פּוטער, און זיי—מיין טאָכטער, זי זאָל מגדל זיין איהר זון מיט מזל, לחופה ולמעשים טובים! ס'איז געקומען די צייט צו מעלקען די בהמות די סטאַדע איז אָנגעקומען פון פעלד. אַלע בהמות געהן זיך געלאַסען און שאָקלען צו מיט די קעפּ ביי יעדען טריט, זענען אונטערטעניג און שווייגען ווי כשר'ע צנועות'דיגע ווייבער, און די רויטע איילט זיך און לויפט ווי

אַ פּערשייטע, שמייסט מיט׳ן ווײדעל און מרוטשעט מיט אַ קול־שופר וואָס רייסט זיך פון בויך אַרויס, שטופּט זיך דורך און געהט אַריין די ערשטע אין פּאָדוויר אַריין, נישט אָבגעבענדיג קיין כבוד די עלטערע פון איהר. און דאָס יונגע קעלבעל, וואָס איז איינגאַנצען רויט און האָט אַ ווייסען פלעק אויפ׳ן שטערען, ווי נאָר עס האָט דערשמעקט די מוטער, האָט עס באַלד פעריסען דעם ווײדעל, האָט אָנגעהויבען שפּרינגען און האָצקען און איהר אַנטקעגען געלאָפען, האָט זיך אַראָבגעלאָזט אויף די פאָדערשטע קניהען און מיט גרויס גלוסטונג זייגט עס פון איהר אייטער. די מוטער דרעהט אויס דעם קאָפּ און לעקט איהר קעלבעל מיט גרויס נחת און דערבאַרמונג. קיינמאָל וועל איך נישט פערגעסען ווי זי האָט אויסגעשטעלט אויף מיר איהרע אויגען און געקוקט אויף מיר ווען איך האָב מיט דער האַנט געגלעט דאָס קעלבעל איבערען האַלז. אַ סך זאַכען זענען געלעגען אין דעם דאָזיגען קוקען: ס׳איז געווען אין דעם שרעק, איך זאָל חס ושלום נישט דערקוועטשען דאָס קעלבעל. ס׳איז געלעגען אין דעם גרויסקייט, וואָס זי האָט זיך געגרויסט מיט איהר טייער קינד, די פרייד איהרע. ס׳איז אין דעם געווען אַ פערגעניגען, וואָס איך אַ מענש, וואָס געה אויף צוויי פיס און בין דער האַר פון אַלע בהמות גלעט עס. און ווער ווייסט, וואָס עס טהוט זיך ביי אַ בהמה אין האַרצען: אפשר ווייסט זי דאָס טראַכטונג פון מענשען און זי ווייסט, וואָס איך האָב זינען. און באמת האָב איך דעמעלסט אַ סך געטראַכט—קוקענדיג אויף דער קוה מיט׳ן קעלבעל האָב איך מיט ליעבשאַפט געדענקט אָן מיין טאַטער און אייניקעל און האָב געקריגען גרויס רחמנות צו זיי. כ׳האָב געטראַכט וועגען מענשען און בהמות און מיר איז איינגעפאַלען: אָט איז אַ בהמה— וי פיהלט דאָך אויך און פערשטעהט; זי האָט אויך ליעב איהר קינד, בענקט צו דעם, זייגט עס, לעקט עס, און שמועסט זיך מיט דעם איבער אויף איהר לשון אויפ׳ן לשון פון חיות און עופות. כ׳בין געשטאַנען און געטראַכט, וועגען דעם אונטערשיד צווישען איהר און איהר קעלבעל און מיין טאַטער מיט איהר קינד. די דאָזיגע בהמה האָט געווינען און באַלד איז זי אויפ־

געשטאַנען, זיך אָבגעטרייסעלט און זיך געגאַנגען איהר וועגס. און מיין טאַטער, להבדיל, האָט שווער געווינען און זי איז נאָך קראַנק און קען צו זיך נישט קומען. און דאָס קעלבעל— ווי נאָר ס׳איז אַרויס פון דער מוטערס בויך און דערזעהן די ליכטיגע וועלט, האָט זיך עס באַלד געשטעלט אויף די פיס, האָט אָנגעהויבען שמייסען מיט׳ן ווידעל און אַרומשפרונגען און פער-ברענגט אין פערגעניגען. נישט געוויקעלט, נישט געהילט, נישט איינגעדעקט אין קיין בעטגעוואַנד און איז געזונט און שטאַרק! און מיין אייניקעל, דער טאָכטערס יונגעל, איז געבוירען געוואָ-אַ גולם, צו אַכט טעג האָט מען איהם מל געווען און יסורים זענען שוין אויף איהם געקומען—ער האָט געשריגען און גע-וויינט פון גרוים וועהטאָג, און נאָך איצט ליגט זיך דער דאָזי-גער חתן-דמים, איינגעוויקעלט און איינגעהילט ווי אַ וואָרעם אין זיין זעקעלע און ריהרט נישט מיט קיין אבר, און ביז ער וועט אויסוואַקסען און זיך שטעלען אויף די פיס איז ער נאָך אָנגע-גרייט צו ליידן כלערליי יסורים און חלאים—מאָזלען, כריפקע און פאָקען און נאָך אַזעלכע, און דערנאָך בויך-וועהטאָג און צייהן-וועהטאָג. כ׳האָב אויך געטראַכט וועגען מיין בעקאַנטען דאָרפספויער, דער דאָזיגער פראָסטאַק און פויער ווייסט נישט פון קיין שום אָנגענומענע פיערכצען און לעבט זיך שטיל און רוהיג. כ׳האָב פערגלייכט איהם און זיין הויז-געזונד מיט די חכמים און חכמות פון מיינע שטאָדטלייד, כ׳האָב זיי פערגלייכט, געטראַכט און געשוויגען! — — —

דער דאָזיגער זומער טאָג, פון וועלכען עס ווערט דאָ דערצעהלט. איז געקומען ווי אַ אָנגעלעגטער גאַסט נאָך אַ סך כמורנע, רעגענדיגע טעג און האָט באַגריסט די מענשען מיט אַ „גוט מאָרגען" און מיט אַ געררויטעלט פנים—מיט דער שענער זון. און ווי טייער איז מיר געוועזן דער דאָזיגער טאָג, וואָס האָט זיך באַוויזען צו מיר באַלד בעגינען, ווען איך בין נאָך געלעגען אין בעט און האָט מיך אַרויסגעפיהרט אין דרויסען צו זעהן זיין שענקייט און זיך קוויקען מיט איהם—און צו דער־קוויקונג און רוה האָב איך געבענקט מיט'ן גאַנצען האַרצען און מיט אַלע מיינע חושים און רמ"ח אברים מיינע, נאָכדעם ווי איך בין עטליכע טעג כסדר געזעסען אין שטוב, זיך געפיי־ניגט מיט לייענען פוסטע ביכלעך, מיט משונה'דיגע שאלות און פראַגען, וואָס די וועלט דאַרף דאָס נישט האָבען. געטראַכט האָב איך זיך: אָט אויף דעם טאָג האָב איך געוואַרט, כ'וועל אַרויסגעהן אין פעלד צריין, וועל זיך פרייען און שפאַצירען פאָרט.

און צו דער גוטער מחשבה בעהעפט מיין גייסט זיך־אַן, און עס זינגט אין מיר נישט ווילענדיג. אַט דאָס איז דאָך דאָס געטליכע געזאַנג פון וועלטבעשאַפונג פון תהו־ובהו אַרויס; דאָס איז דער גייסט, וואָס קומט פאַר דער בעשאַפונג; דאָס איז דאָס געטליכע, וואָס האָט געשוועבט איבערן תהום איידער די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען, און וואָס שוועבט אין אַלעמען זינט די וועלט איז בעשאַפען געוואָרען—מאַכט שאָר־בען די הויכע גראָזען ביים טייך, מאַכט שורשען די וואַקסענ־דיגע תבואה און מאַכט זינגען די ביימער אין וואַלד, באַפּעלט די וואַסערען פון ים און עס ברומען זיינע כוואַליעס. און דאָס איז דער גייסט אין מענש, וואָס שפּילט אין איהם פערבאָר־גען—אויף די נערווען און סטרונעס פון זיין נשמה; דערוועקט זיי און ברענגט זיי אין בעוועגונג; פון איהם קומען די גע־פיהלען און געדאַנקען; און אַלע מעשים, גוטע און שלעכטע, גרינגע און שווערע, טרויריגע און פרעהליכע אַלע זענען לויט זיין באַפעהל. לויט׳ן זינגען איז דאָס טהון. ווי עס זינגט זיך אַזוי טאַנצט זיך—דאָס איז „דער גייסט פון הימעל״ דער „רוח הקודש״ דאָס „בת קול״ וואָס דערוועקט זיך ביי די נביאים און אין טיפעניש פון דער נשמה ביי די פּאָעטען, און דאָס קול פון פאַרבאָרגען געזאַנג קלייד זיך אָן אין ווערטער, וואָס געהען אַרויס פון זייער מויל. און אויך פראָסטע מענטשען ווען עס הייבט אָן שפּילען דער גייסט אויף זייערע נערווען, עפע־נען זיי אַ מויל ווילענדיג און נישט ווילענדיג און זיי זינגען פון פערגעניגען אָדער פון האַרצוועהטאָג, אין דער הייך אָדער אין דער שטיל, מיט אַ שטיל דין קול.

מיין שטיל געזאַנג פון גרויס פערגעניגען אין דעם דאָ־זיגען אָנגענעמען פריהמאָרגען, בעהעפט זיך אין מיר צו זיסע געדאַנקען און געפיהלען, און אויף׳ן זינען קומט מיר אַ גרויסע אידיליע פון דאָרפישען לעבען ווי זי שטעהט און געהט—אַ פּראָסט פשוט לעבען; אַ לעבען פון רוהע און פרידען, פון אַר־בעט און גוטען שכר. פּויערים אַקערען און זייהען, שניידען און בעהמען צענויף זייערע סנאָפּעס מיט געזאַנג. זיי לעבען

שטיל און צופרידען. רוהיג און גליקלעך זענען די וואָס וואוי־
נען אין די קליינע נידעריגע שטיבלעך, וואָס זענען פערזונקען
צווישען גראָז אוןביימער ווי פויגעל־נעסטען. די שייערען זע־
נען פול מיט תבואה פאַר זיי צו עסען און מיט היי פאַר די
בהמות. אין די שפייכלערס איז פאַרהאַן געגוג גאָרטען־פּרוכטען.
עופות לעגען אייער, זיצען זיי אויס און עס פּיקען זיך אויס
קליינוואַרג. מילך בהמות און רינדער פאַשען זיך אויף לאָנקעס,
אויך קעלבער און שעפּסען זענען דאָרט, לויפען אַרום, שפּרינ־
גען אַרום און הינד—זייערע וועכטער—לויפען נאָך זיי. די פּאַס־
טוכער מיט זייערע געליבטע פייפען אויף פייפלעך און זיצען
צווישען די בייטען, קלויבען געוויקסען אויפן פעלד און שוואָ־
מען אין די וועלדער. מענש, בהמה און פויגעל אַלע לעבען
פרעהליך ווי פערצייטענס זייערע ערשטע עלטערען אין גן־עדן!

און עס קומט מיר אויפן געדאַנק מיין בעקאַנטער דאָרפס־
פויער, די מילב און זיין הויז, דער איינזאַמער „מוראַווייניק",
און דאָס פעלד פון תבואה—קאָרן, ווייץ און גערשטען רינגלען
עס אַרום פון אַלע זייטען צוזאַמען מיט די גערטנער פון גרינס:
פּאַסאָליעס, אַרבעס, קאַרטאָפעל, קרויט און אַנדערע מינים. און
פאַרן טויער פון געפלאָכטענעם פּלויט, ליגען בהמות און קעל־
בער אין שאָטען פון ביימער און זענען מעלה־גרה, אַז זיי קו־
מען פון דער פאַשע בייטאָג אין דער היץ. אין די דאָזיגע
רוהיגע שטילע ערטער, וואָלט איך שפּאַצירט פון פאַרטאָג ביז
שפּעט אין דערנאַכט אַריין צוזאַמען מיט די פייגעל. דאָרט
וואָלט איך זיך ביי אַ סאַזעווקע אויסגעצויגען אויפן פרישען
גראָז, וואָלט אָנגעשטרענגט מיינע אויערען און געהערט ווי עס
קלאַפּט דער דפק פון דער נאַטור. וואָלט זיך צוגעהערט צום
זשומען פון דער גריל אין גראָז, און דאָס שפּרינגען פון היי־
שעריג וואָס שפּרינגט צווישען די געוויקסען; דאָס ברומען פון
פליגען און דאָס רעשן פון ביהנען וואָס פליהען אַרום אין
לופטען; דאָס בילען פון הונד, דאָס כאָרכלען פון האָן, דאָס
הירזשען פון געפּענטעטען פערד וואָס געהט אַרום אויף דער
פאַשע און די שטים, וואָס דער ווינט ברענגט פון מרחקים. איך

האָב זיך אויך דערמאָהנט אין יונגען קעלבעל מיט דעם שע־נעם קאָפּ און אויערען און מיטן ווייסען פלעק אויפן שטערען, ווען עס שטעהט אַראָבגעלאָזט אויף די קניהען און זייגט דעם אייטער פון דער מוטער, וואָס לעקט עס מיט גרויס רחמים. און אָט די מוטער מיט איהר קינד—דערמאָהנען מיר מיינע טייערע, מיין טאַטער און מיין אייניקעל, ווי זי דערלאַנגט איהם די ברוסט מיט ליעבשאַפט, און ער שטרעקט אויס דאָס מיילעכעל ווי אַ רעהרעל, כאַפּט אָן דעם פּטים פון דער ברוסט און זייגט און לאָזט נישט אָב ביז ער ווערט איינגעשלאָפען. איך שטעל זיך פאָר מיין אייניקעל אין דעם מעמד און עס הייבט מיך אָן צו ציהען צו איהם, ער ווערט מיר זעהר טייער!

און דעמעלסט, ווען איך האָב געטראַכט פון מיין אייני־קעל, פון קעלבעל און דער קוה, איז מיר איינגעפאַלען אָנצו־טהון אַ נחת רוח מיין ווייב און איך האָב מיר געטראַכט: היינט וועל איך געהן צום „מוראַוויייניק", וועל ברענגען מילך און פוטער פון דער דאָזיגער קוה און זאָל זי מאַכען בלינטשיקעס און מיר וועלען גוט אָפּעסען. אָבער באַלד האָב איך זיך בע־דענקט—האַ, וואָס ווילסטו טהון! דו וועסט עסען און דאָס קעל־בעל וועט בלייבען הונגעריג, דו וועסט צונעהמען די מילך פון דער מוטער און דערווייל וועט דאָס קעלבעל נישט האָבען! האָב איך זיך בעראָטען און געטהון אַ חסד מיט דעם ליעבען קעלבעל. האָב פערביטען די מוטער אויף אַן אַנדער קוה און געהאַלטען, אַז איך טהו אַ גוטע זאַך. און איך טראַכט און זינג אין איין אָטעם אַ בים־באָם, צום אָנפאַנג שטיל, מיט אַ שוואַך קול און דערנאָך הויך און אויף אַ געלענגעל מיט׳ן האַלז און מיט געבעט ביז מיין ווייב האָט זיך דערשראָקען און אויסגע־שטעלט אויף מיר אַ פּנים פון רוגז און וואונדער ווי זי וואָלט געפרעגט:

—וואָס איז מיט דיר?

—איך וועל געהן אין „מוראַוויייניק"... כ׳וועל ברענגען קעז און פוטער און וועסט היינט מאַכען בלינטשיקעס, וועסט

מאַכען-האָב איך געזאָגט צו מיין ווייב, ווערענדיג אַ ביסעל מבולבל פון מיין ווייבס כעס'עדיגען בליק.

-וואָס איז עפּעס היינט אַזוינס?-האָט זי צו מיר געזאָגט מיט אַ טאָן פון וואונדער-וואָס איז עפּעס פּלוצלונג די שמחה מיט דיר?

-און אפשר גאָר וועלען מירביידע געהן שפּאַצירען? דער פריהמאָרגען איז דאָך אַזאַ שענער און עס איז איצט גוט צו שפּאַצירען-האָב איך געזאָגט צו איהר מיט וויכּקייט כדי צו פערגליטיגען מיין מערכה. און זי-ענטפערט מיר, מיט אַ דררה פון דער נאָז, מיט וואונדער און מיט אַ ניגון:

-צי דער מענש איז משוגע געוואָרען, צי וואָס? נעהם גאָר אין מיטען דערינען, ווארף אַוועק אַלע אַרבייטען און געה מיט איהם שפּאַצירען באַלד בעגינען!

פון'ם ניגון פון מיין ווייב, וואָס איז בטבע אַ גור־טע, אַ דימענט, האָב איך פערשטאַנען אַז זי האָט איצט עפּיס עגמת נפש, און איהר כעס האָט מיך אַ ביסעל אָפּגעקיהלט און איך האָב אָנגעהויבען רוהיג און שטיל זיך צו מאַכען דעם פּלאַן פון טאָג. מיין געמיטה, ווי דאָס וועטער, האָט אַ טבע זיך שטענדיג צו פערענדערען. און אין די טעג איז גאָר לייכט געוועזען מיין געמיטה זאָל זיך משנה זיין. פערשלעפּטע קרענק, אָדער נערוועז מגפה האָט מען גערופען צו די פערענדערונגען פון געמיטה, וואָס האָט אַ טבע איבערצוגעהן פון איין געפיהל צו אַנדערען: פון טרויער צו פרייד, פון אַ גוטער האָפענונג צו יאוש, פון געזאַנג צו קלאָגעריי, פון ליבשאַפט צו פיינדשאַפט פון געבעט צו לעסטערונג, און פערקעהרט, ווי עס פערענדערט זיך דאָס וועטער אום ווינטער צעהן מאָל אין דער מינוט.

פון מיין טאָכטערס צימער האָט זיך פּלוצלונג דערהערט אַ שטים, דאָס קינד האָט זיך אויפגעכאַפּט פון שלאָף מיט אַ געוויין און אַ גרויס ביטער געשרעה און מען קען איהם נישט איינשטילען נישט מיט דער ברוסט, נישט מיטן וויגען דאָס וויגעל און נישט מיט אָבשפּרעכען אַ גוט אויג. די שכנות קו־מען צולויפען מיט זייערע תחבולות-איינע מיט קאָלערען אייער

און די צװײטע מיט גיסען װאַקס און נאָך אַזעלכע זאַכען און דאָס קינד שרײט, ציהט די פיסלעך צום בײכעל, זיפצט און פערגעהט זיך אין געװײן און הערט נישט אויף. מײן טאָכטער װײנט אויף איהר קינד, מײן װײב װײנט אויך און מיר איז ביטער. דאָס געװײן פון קינד שטעכט מײן לײב װי מיט נאָדלען.

איז אָנגעקומען דער צײטונג־טרעגער און דערלאַנגט מיר אַרײן דורך דער טהיר די טאָגצײטונג װי זײן שטײגער איז. איך היפּער איבער די מאמרים און די טאָג־כראָניק און הײב אָן צו לײענען די נעמען פון די מיליטער־לײט װאָס זענען פערװאונדעט און געהרגעט געװאָרען אין דער מלחמה. פון צװישען די װאָס זענען שװער פערװאונדעט געװאָרען אויפן פּונקט װי מען פערבינד די קראַנקע, האָט מיר אַ װאונק גע־טהון אין די אויגען װי דער נאָמען פון מײן אײדעם—און איך בין דערציטערט געװאָרען! איך האָב זיך גוט אײנגעקוקט און געפונען אַז אײן אות פון נאָמען איז מטושטש, און נאָך אײן אות װי אַ פּינטעלע װאָס אַ פליעג מאַכט אָן, איז געזעסען אויף דעם, און אויב דאָס איז אַפילו נישט זיכער דער נאָמען פון מײן אײדעם, אָבער אויך אַ ספק איז געװען גענוג עס זאָל צערודערן מײנע אָדערען, צושטורמען מײן געמיטה און אויפקאָכען מײן בלוט ביז דער העכסטער מדרגה. אַלע מײנע נערװען זענען געװאָרען אַ פידעל פאַר מײן שטורמיג געמיטה.—און עס װערט אין מיר אַ ברומערײ, אַ טרויעריג געזאַנג און אַ טומעל! מײן האַרץ װעהטאָגט אויף מײן אײדעם, אויף מײן טאָכטער און אויף זײערע קלײנע קינדער. איך שטעל מיר פאָר אין דמיון זײער פאָטער װי ער ליגט צװישען פאַרװאונדעטע, דערשטאָ־כענע און געפאַלענע, טויטע מענשען און פגרים פון בהמות צוזאַמען, אָפּגעהאַקטע קעפּ, אָפּגעריסענע אברים, צעבראָכענע און צעריסענע, און מײן האַרץ העלפט מיר צו און זאָגט: גע־שטאָרבען זײער טאַטע, און דערפאַר װײנט דאָס קינד און קלאָגט. ער פיהלט אַז ער איז אַ יתום און האָט מעהר קײן טאַטען נישט!

דאָס געוויין פון ליעבען קינד און די מעשה מיט מיין אומגליקליכען איידעם, האָבען מיך דערשלאָגען און ארויסגע־טריבען פון שטוב. געפיהלען פון צער און דערבאַרמונג, יסורים און ליידען שטעהן מיר אין האַלז און שטיקען מיך–דאָס שלאַכט־פעלד פערוואָרפען מיט מענשליכע קערפער. אַ שאַלעריי, האַר־מאַטען דונערען. בלוט און פייער, געהרגעטע און מענשען וואָס הויכען אויס די נשמה, און פערוואונדעטע וואַרפען זיך. רויב־פייגעל און קראָהען פיקען אין די לייבער און פליהען אַוועק און הינט שלעפען מיט די פיסקעס! איך געה אויפגערעגט און צומישט און איך ווייס נישט וואו איך געה און וואו די פיס טראָגען מיך. און אָט איז דאָס פעלד און דער גלאַנץ פון שאַרפען סערפ בלאַנקט פאַר מיר. די זאַנגען ווערען אונטער־געשניטען און פאַלען אין גלייכע שורות–זייער שניט איז גע־קומען! נאָך די שניטער קומען בינדער, לאָזען זיך אויף די געפאַלענע און נעמען זיי צענויף אין קופעס וואָס ליגען ווי כוואַליעס אויפן פעלד. אַקעגן זיי שטעהן נאָך גאַנצע לעגיאָ־נען תבואה, יעדער לויט זיין מין, הויך און קאָליער. דאָרט

איז דער ווייץ, דאָס אייבערשטע פון שטייסל אין דער משפחה פון געוויקסען, ער שטעהט ערענסט מיט געזונקענעם קאָפּ, אין גלאַנץ פון אַ גאָלד־קאָליער. נעבען איהם שטעהט דער קאָרען, פון וועלכען מען מאַהלט מעהל. דאָרט שטעהט אויך דער קלענסטער צווישען די תבואות און דער זאַנג זיינער זעהט אויס ווי דער ווידעל פון אַ פוקס און דערנעבען שטעהט דער גערשטען אין גרויסע מאַסען, אַלע זענען גרייט צו פאַלען צווישען די געפאַלענע פון סערפּ אויף זייער ערד אין פעלד. פון צווישען די קופּעס פון די דאָזיגע בחורים, הער איך אַ וויינענדיגע שטים. דאָס איז די שטים פון „קדיש״, וואָס עס זאָגט דער אַלטער איינגעבויגענער און אַרומגעצופּטער בוים! איינער אַליין שטעהט ער אין מיטען פעלד, דאָס גרויסע קרבנות־פעלד, ברומט און קלאָגט, ברעכט זיך די הענד און בייגט דעם קאָפּ צו דער ערד.. קליינע פעלד־בלימלעך, איבערגעבליבענע פון זומער, פערלאָזטע יתומים אָהן אַ שוץ און אַ שאָטען ווערען זיי איינגעשרומפּען, פערוויאַנעט בייטאָג און פאַלען אויף די פּנימער... וועה, וועה מיין טאָכטער, אוי מיין איידעם, אוי־אוי מיין אייניקעל! —האָט מיין האַרץ אין מיר געשריגען, און מיין שטורעמדיגע פאַנטאַזיע האָט מיך געטראָגען ווייט ווייט פון דאַנען און איך האָב נישט געוואוסט, וואָס עס טהוט זיך מיט מיר.

איך האָב דערהערט אַ שטורמדיג קול, בין צו זיך געקו־מען—און דער ים ליגט פאַר מיר. דאָס ברומט דער שוואַרצער ים, האַלט אין איין שטורמען. ווי שטאַרקע פערד מיט אויפ־געשטעלטע גזשיוועס, וואָס האָבען צעריסען די לעצעס און אַראָפּגעוואָרפען פון זיך די ציימלעך, הירזשען און ווילדעווען מיט צאָרען—אַזוי שלאָגען און שטויסען זיך די קלאָרע שטאַר־קע ים־כוואַליעס. איינע שטופּט די צווייטע, טרייבען און ווע־רען געטריבען, פאַלען אַרויף אויף שפּיציגע שטיינער און ווע־רען צעשלאָגען אָן פעלזען און שטיינער, וואָס שטעהן פאַר זיי ביים ברעג. דער דאָזיגער שטורעמדיגער ים איז פאַר מיר אַ דערקוויקונג. זאָל שטורמען דער ים און הויך ברומען. זיין

ליאַרמען פערשרייט דאָס געשריי פון מיין האַרץ. דער שטורעם אין מיר מישט זיך אויס מיטן שטורמען פון זיינע וואַסערן און ווערט אַלץ מעהר פערלוירען, און דאָס בילד פון טיפען תהום פערשטעלט דאָס בילד פון מיין דמיון—און איך באַרוהיג זיך!

נעהם איך אַרויס פון בוזעם צום רויוועלער: די פושקע טיטון און די שוועבעלעך, פערדריי אַ פאַפּיראָס, פאַרויך איהם און לאָז רויך, און דער רויך געהט אַרויף אין רעדעלעך. דער־פיהלענדיג דעם ריח פון מיין גוטען פאַפּיראָס איז צוגעקומען איינער, וואָס האָט דאָרט שפּאַציערט, צו פאַררייכערען ביי מיר זיין פאַפּיראָס מיט מיין ערלויבעניש. און דער שפּאַציערער האַלט אַ בלאַטצייטונג אין דער האַנט. ממש די אייגענע צייטונג וואָס איך האָב היינט אין דער פריה געלייענט. מיט זיין ער־לויבעניש האָב איך גענומען די צייטונג און אַריינגעקוקט אין צעטעל פון די פערוואונדעטע און געהרגעטע און געפונען דעם נאָמען, וואָס איך האָב געזוכט, ער איז קלאָר און דייטליך מיט אַלע זיינע אותיות און ס'איז גאָר נישט ווי מיין איידעמס נאָ־מען. אויך דאָס אות וואָס איך האָב חושד געווען אַז אַ פליעג האָט מיט דעם געהאַט צו טהון, איז אויף דעם קיינמאָל קיין פליעג נישט געווען. איך האָב דאָס דערזעהן—און ס'איז מיר ליכטיג געוואָרען אין די אויגען! נאָך אַמאָל האָב איך אַריינ־געקוקט און ווידער געזעהן—און איך בין צו זיך געקומען! און פון גרויס פרייד, האָב איך דעם פרעמדען אַריינגערוקט מיין האַנט, האָב איבערגעטריבען און איהם שוין צופיל געדאַנקט, געלויבט און געריהמט פאַר דעם חסד, וואָס ער האָט מיט מיר געטהון ביז יענער איז רויט געוואָרען פון בושה און וואונדער און גאָט געדאַנקט אַז ער איז פון מיר פטור געוואָרען. ער האָט זיך געוויס געטראַכט: דער דאָזיגער מענש מוז זיין אַ משוגענער.

די לויטערע לופט וואָס, שמעקט מיט גוטע ריחות פון ביימער און גראָזען, וואָס וואַקסען אין דער הייך אויף די בערג און אין די שפּאַלטען און בערגלעך הינטען—גיט מיר כח

און שטאַרקייט, פרייד און גוטע האָפענונג, מאַכט מיר פערגעסען די שטאָדט מיט איהר געטומעל, פערטרייבט פון מיינע מחשבות אַלץ. אויך אַ רעליגיעז געפיהל האָט מיך בעהערשט, אַ געפיהל פון ליבשאַפט און האַרציגע תפלה צום רבון עולמים, אַזאַ געפיהל וואָס בעהערשט מיך אָפט ווען איך שפּאַציער אייגער אַליין אין פרייען פעלד אויף גאָטס שיינע וועלט; אַזאַ געפיהל, וואָס מאַכט מיך פאַר פרום און גוט און ברענגט אַריין אין מיין האַרץ ליבשאַפט צו גאָט, וואָס האָט אַלץ געשאַפען אין גרויס רחמים צו אַלע זיינע בעשעפענישען, פון אַ מענש ביז אַ בהמה פון געוויקס ביז אַ שטיין אין פעלד. דאָס דאָזיגע געפיהל, וואָס האָט מיך בעהערשט און דער מאָמענט האָט אַרויסגעבראַכט טרעהרען אויף מיינע אויגען, טרעהרען פון טרייסט, פון פרייד—און ס׳זיינען אַוועק טרויער און ליידען!

און איצט, אין דער גוטער מינוט—האָב איך מיר געטראַכט—איצט ווען ס׳איז מיר גוט אויפ׳ן האַרצען און איך וואָלט געוואָלט אַרומנעמען די גאַנצע וועלט, און ווען דו ביזט אין כעס, דו שוואַרצער מורא׳דיגער ים, וואָס דיינע כוואַליעס רוישען מיט צאָרען און שטורמען ווי חיות רעות לויפענדיג צום ברעג מיט אכזריות איינצושלינגען די וועלט—איצט ביזטו נישט ווי ס׳איז אין מיין האַרצען! פרעמד איז מיר דיין שפּראַך, פרעמד איז מיר דאָס ברומען פון דיינע כוואַליעס. נישט דיין בעזינגער בין איך היינט!

אַ הונט אַ צוגעשמידטער ביזטו איצט פאַר מיר שטורמדיגער ים, אַ הונט אויף דער קייט במחילה! דער דאָזיגער בייזער הונט וואַרפט זיך אויף רעכטס און אויף לינקס און וויל נישט פערשטעהן, אַז ער איז צוגעקאָוועט, אַז זיין בעל־הבית האָט איהם אָפּגעטיילט אַ בעגרענעצט אָרט אַזוי גרויס ווי עס איז דער שטריק, וואָס איז אויף זיין האַלז און האָט געזאָגט: ביז אַהער און נישט מעהר! דיין שטורמען, שטורעמדיגער ים, איז אַן איבעריג אומזיסט שטורמען. שוין טויזענטער יאָהרען, וואָס דו רייסט זיך אַראָפּצוואַרפען פון זיך דעם שטריק, צו צעברעכען צעוואַרפען און אַריבער די גרענעץ—און אומזיסט איז

דיין מיה! טויזענטער יאָהרען אַז דו ברומסט און צערנסט, שטעלסט זיך קעגן, און שטעלסט זיך ווידער קעגן, דיינע כוואַליעס שטורמען, מאַכען געוואַלדען—און דער שטאַרקער אין הימעל שטילט זיי איין. שטורעמסט און רעשסט מיט דיין גרויסען כח און לסוף ווערסטו אַנשוויגען און הערסט אויף שטורמען!

איצט לאָז מיך צורוה שטורעמדיגער ים, אַ ביסעל נחת־רוח וויל איך כאָטש אויף אַ ווײַלע. דער אומזיסטער צאָרען דיינער דערמאָהנט די שוואַכקייט פון אַלע בעשעפענישען, וואָס קענען זיך נישט לאָדען מיט די שטאַרקערע פון זיי; דאָס דערשלאָגט דאָס געמיטה, ברענגט אום יעדע האָפנונג, ברענגט צער און עגמת נפש. צו זעהן אַ שטאַרקען קרעפטיגען גבור, און אויך ער איז בעזיעגט און פאַלט ווי אַנדערע, אַ שוואַכער און אַ קליינער—דאָס צו זעהן איז קיין גרעסערער צער נישטאָ אויף דער וועלט. שמשון הגבור. די שרעק פון די פלשתים, וואָס האָט אויף זיי אָנגעוואָרפען אַ מורא און אַ פחד, ווי טהוט וועה דאָס האַרץ צו זעהן איהם און זיין פיין, ווען ער איז בלינד און שוואַך, געקאָוועט אין קייטען און איז פאַר זיי אַ שפיעלצייג!—איצט אַז ס'איז פאַר מיר אַ גוטע ווײַלע, מיין געמיטה איז רוהיג און זינגט אין מיר גוט און אָנגענעם, איצט צו זעהן דיר, שטורעמדיגער ים, ווען דו צאָרנסט קען איך נישט, און דאָס ברומען פון דיינע כוואַליעס קען איך נישט הערען.

נישט דיין בעזינגער בין איך היינט!

און מיין אויפגעלייגטקייט פיהרט מיך צו דער סאַזעווקע, וואָס פליעסט זיך פאַמעלעך, רוהיג און געלאַסען דאָרט אין טאָהל צווישען בערג, וואָס זענען איינגעטינקט אין גרינס און אַ וועלדעל פון ניסענבוימער. דאָרט הערט זיך פון ווייטען דאָס רוישען פון דער מיהל, און עס קלינגען די גלעקלעך אויף די העלזער פון די בהמות, וואָס פאַשען זיך אין פעלד; דאָרט הערען זיך די געשרייען פון קינדער, וואָס שפיעלען זיך און עס דערטראָגט זיך דאָס געזאַנג פון מיידלעך וואָס זינגען ביים שניט; דאָרט אין אַ גאָרטען ווינקען די אונערקעס, ווערען צוי־

טיג די קאַוועֿנעס. און די הויכגעוויקסע זון־רויז שטעלט אַרויס איהר אָפּגעברענט פּנים, וואָס איז אַרומגערינגעלט מיט געלע בלעטער, קעגן דער זון און ווערט צייטיג; דאָרט אין אַ בע־האַלטען אָרט אין דער טיפעניש פון די בערג שלאָגט אַרויס אַ קוואַל פון פרישע וואַסער, גיסט זיך און רינט אַראָב אין אַ געדרעהטען שטראָם איבער שטיינדעלעך און גלאַטיגע משונה־פאַרביגע שטיינער ביז ער בלעזעלט זיך און גיסט זיך אַריין אין סאַזעווקע!

אַהין, צו דער דאָזיגער איינזאַמער בעהאַלטענער סאַזעוו־קע ציהט עס מיך. און אויף ווייכע גראָזען, אונטער דעם שאָ־טען פון ווערבע־ביימער ציה איך מיך אויס, און דאָס שענע צאַרטע בלימעל „פערגעס מיך נישט" ווינקט צו מיר מיט די קליינע פייכטע אייגעלעך, מיט די הימעלבלויע אייגעלעך. איך געה אויך אַהין מיטן תנ"ך אין האַנט, פערטיעף זיך אין „שיר השירים", איך געה און שפּאַציר אין פאַנטאַזיע מיט שולמית די שענסטע פון ציונס טעכטער.ביידע שושקען מיר זיך בסוד. דערוויטערען צו געהן מיט געפיהל אויף אַ שמאָל וועגעל צווי־שען הויכע ביימער, וואָס שטעהן פון ביידע זייטען, שטעהן אין איין גלייכער שורה און ציהען זיך ביז די פעלדער און גער־טענער פון דאָרף. דאָרט גיט די ערד גענוג תבואה און דער בוים—זיינע פירות. די פלוימען שוואַרצען זיך, די קערשען רויטלען זיך, די פערסיקעס שיינען, די עפּעל און די באַרע־נעס ווערען צייטיג און אין וויינגאָרטען וואַקסען ווייכטרוי־בען!

דער דאָזיגער טאָהל, די סאַזעווקע און די גערטענער דאָרטען, דאָס זענען דאָך מיין גן־עדן פון אַמאָל פון מיין פריהער יוגענד, ווען איך בין געווען יונג און פריש און גע־לעבט מיט דער יוגענד־פרוי, מיין חברטע און העלפערן. דאָרט האָ־בען מיר גליקלעך פערבראַכט אונזער צייט, דאָרט געשפּאַציערט מיט גרויס געפיהל און זיך כסדר געפרייד. און ביז אַהער, אויך אויף די עלטערע יאָהרען, יאָהרען פון טיפער עלטער,

איז ער מיר ליעב און טייער און פון מיין ווייטער. וואוינשטאָדט, די טומעלדיגע שטאָדט מיט אַסך מענשען, און פון ברעג פון שוואַרצען שטורעמדיגען ים שיק איך אַגרוס צו דעם דאָזיגען רוהיגען שטילען אָרט, אַגרוס צו דער רוהיגער סאַזעווקע מיט איהרע שטילע וואַסערען דאָרט!

ד.

אז איך האָב צוריקגעקעהרט אַהיים, בין איך מיט די שמאָלע וועגעלעך אַרויפגעגאַנגען אין דער הויך אויף די בערג. און פון דאָרט בין איך דורכגעגאַנגען דורך די זומער-וואוינונגען. דורך געדרעהטע שטעגען, וואָס זענען פון אויבען בעדעקט ווי אַ סוכּה מיט די צווייגען פון די ביימער, זייערע שטאַמען שטעהן אין גערטענער נעבען פלויט און זייערע צווייגען שטאַרען אַרויס איבער די פלויטען און מיט זייערע שפיצען פלעכטען זיי זיך צוזאַמען. און בשעת פלאַפּלען און שעפּטשען אין גלאַט שמועסען, ווי די שכנים, איינער מיט׳ן אַנדערען, און קיצלענדיג און שטעכענדיג איינער דעם אַנדערען מאַכען זיי אַנ׳אָרט פאַר די שטראַהלען פון דער זון, וואָס ציהען זיך דורך צווישען זיי און נידערען אַראָב און פלעכטען זיך אויס אויף דער ערד, אונטען, פון ליכט און שאטענס פון די צווייגען, גאָלדענע פאַסקעס מיט זילבערנע פינטעלעך. די לופט דאָרט, שמעקט מיט כלערליי שמעקענדיגע גראָזען, פייגעל זינגען און שמעטערלינגען—טאַנצען. ס׳זעהט אויס אַז די נאַטור האָט מיר דאָ דאָס

אַלץ געוויזען כדי מיר צו בעווייזען ווי שען ס'איז דאָס אָרט ביים ים.

צוועק דער שניט, נישטאָ מעהר קיין קאָרען און קיין ווייץ אין פעלד, ס'האָט זיך אָבגעטהון זייער פּראַכט און זענען גע- וואָרען אַ פּאַשע-אָרט פאַר סטאַדעס. מיין געמיטה איז דערשלאָ- גען. מיינע חושים פיהלען און שמעקען די שטאָדט פון ווייטענס. נאָך אַ ביסעל און איך בין אין שטאָדט!

אויף איינער פון די גאַסען, האָב איך דערזעהען פון ווייטען עפּעס אַ מענשליך געשטאַלט צווישען די פערביינעהער. עפּעס משונה און פרעמד איז זיין אויסזעהן אין אָנטהון, עפּעס אַ מין ברייטער רויטער פּאַס ציהט זיך איבער זיין אַקסעל פון רעכטס איבער דער ברוסט ביז'ן גאַרטעל לינקס, און ווי אַ פרעמ- דער, וואָס קען נישט די גאַסען אין שטאָדט געהט ער און שטעלט זיך אָב. ס'האָט לאַנג נישט געדויערט און איך דערנעהנטער זיך צו איהם. דאַכט מיר, אַז ער איז מיינס אַ בעקאַנטער, און דער משונה'דיגער פּאַס וואָס איז אויף איהם. דאַכט מיר, אַז דאָס איז אַ לעבעדיגע זאַך. יאָ, טאַקע אַ לעבעדיגע זאַך—אַ יונג קעל- בעל, די פיער פיסלעך זענען געבונדען און פערוואָרפען אַרום זיין האַלז און עס הענגט מיט'ן ווינדעל אַרויף און דעם קאָפּ אַראָב. די שטראַהלען פון דער זון פאַלען עס אויף די אויגען, וואָס שטעהן גרויס און מיעד, גלאַנצען און בלישטשען ווי גלאָז, די צונג איז עס אויסגעטריקענט און שטעקט אַרויס פון פּיסק. און באַלד איז דערדאָזיגער מענש מיט דער משא, וואָס ער טראָגט אויף זיך אַריין אין איינע פון די קלייטען, וואָס אויף דער גאַס און איך, אַ צעמישטער, אַ צעטראָגענער און צעטומעל- טער—נאָך איהם. כ'בין אַריין, האָב דערזעהן, וואָס דאָרט איז און אַרויסגעלאָזט אַ געשרעה! דאָס קלייט איז געוועזען אַ יאַט- קע. דאָרט זענען האַטשעקעס אַריינגעקלאַפּט אין די ווענט און שטיקער פלייש און „זאַטקעס" פון קעלבלעך און בהמות הענגען אויף זיי. דער קצב שטעהט ביים יאַטקע-קלאָץ אָנגעטהון אין זיינע קצבישע בגדים און האַלט אַ האַק אין דער האַנט, און אַ לעבעדיג קעלבעל ליגט געבונדען און וואַלגערט זיך נעבען איהם

אויף דער ערד. פּאָר מיינע אויגען האָט אַ בלאַנק געטהון אַ ווייסער פלעק פון זיין שטערען–בין איך מיט אַ ציטער אָפּגע־טרעטען הינטערוויילעכטס! אוי קעלבעל–אָט דאָס קעלבעל, דאָס אייגענע קעלבעל, וואָס איז מיר אַזוי ליעב געוואָרען, געהט איצט צו דער שחיטה! עס ליגט שטים און עפענט נישט דאָס מויל. די שווערדט פון טויט שוועבט איבער דעם און עס ליגט דערשלאָגען אָהן כח. און מיין אייניקעל, זיין גלייכען, האָט זיך מיר פאָרגעשטעלט: אַוועקגענומען איז ער געוואָרען פון זיין מוטערס הענד און איז שוין נישטאָ. די נשמה איז פון איהם אַרויס!... אַ ציטערניש האָט מיך אָנגעכאַפּט און ווען נישט דער מענש מיין בעקאַנטער, אַן אַרבעטער וואָס איז פער־דינגען אין „מוראַווייניק", ווען נישט ער, וואָס האָט מיך אונ־טערגעכאַפּט, וואָלט איך געפאַלען אויף דער ערד אין חלשות. דער דאָזיגער מענש פרעגט מיך:–וואָס איז אייך?–און איך, דאָס לשון איז מיר אָבגענומען און איך ווייז איהם מיטן פינ־גער אויפן קעלבעל. און ער, דער קצב, מיינט, אַז איך בין איהם חושד אין אַן עבירה–אין גנבה אָדער קויפען פון גנב. כאַפּט ער און שווערט זיך, אַז ער האָט דאָס קעלבעל געקויפט. און דער פערדונגענער אַרבייטער זאָגט עדות אויף איהם, אַז ער האָט עס געקויפט פאַר אַ סך געלד. דאָס קאַלב איז דאָך יונג און פעט און דאָס פלייש וועט זיין זעהר געשמאַק און דערפאַר האָט זיך דער קצב נישט געדונגען און בעצאָהלט ווי־פיעל מען האָט געבעטען. און ווי ער שטעהט און רעכנט אויס די שבחים פון קאַלב און איך בין אַוועק פון איהם מיט צאָרן, האָב געגעבען אַ מאַך מיט דער האַנט און אַנטלאָפען אַרויס אַ צוטומעלטער און משוגענער פון דעם וואָס איך האָב געזעהן און געהערט!

אין מיר קאָכט עס. משונה׳דיגע אויסגעמישטע קולות שרייען אין מיר. דאָס קול פון קעלבעל און דאָס קול פון מיין אייניקעל, דאָס קול פון דער מוטער און דאָס קול פון דער קוה. די שטים פון זייגענדיגען קעלבעל שרייט צו מיר פון יאַטקע, און דאָס קול פון מיין יונג אייניקעל, פון געמל׳עטען

און קראַנקען שרייט צו מיר פון וויגעל. דאָס קול פון אַ בערמהער־ציגע מוטער און יונגע פרוי, אַ פערביטערטע, אָרימע און נישט געטרייסטע, וויינט און קלאָגט, און די שטים פון אַ קוה אין פעלד שרייט זי איבער. די אומגליקליכע פערשעמטע קוה, די דערשלאָגענע מוטער שרייט אויף איהר קינד, וואָס איז פון איהר אַוועקגעגזלט געוואָרען. אין דער פריה איז עס נאָך געווען און פערנאַכט איז עס שוין נישטאָ! זי זוכט מיט די אויגען; שנאָרכט און שמעקט מיט די נאָכלעכער; קאָפּעט און שאַרט מיט די טלאָען; מעקעט און ברומט, רופט צו דעם הויך אויפן קול—און ס׳איז נישטאָ!... אין מיר שטורעמט עס, אין מיין האַרצען איז אַ פינסטערניש, תהו-ובהו, קולות און געשרעהן,—אַ געשרעה פון געפּאַלענע, טומעל און רעש און אַ גרויס צעמישעניש—אויס אידיליע. פעלד און וואַלד, דאָרף און שטאָדט, זאָל אַלץ נעמען דער טייוועל!

איך גיב זיך דיר אונטער, שטורעמדיגער ים! זאָלען ברומען און טומלען דיינע וואַסערען; זאָלען רעש׳ען אוןווילדעווען דיינע כוואַליעס; זאָל דער תהום שרייען און דונערען! וואָס אַהרט עס דיך, ים, אויב דיין צאָרען איז אַן אומזיסטער, דו ביזט דאָך אָבער שען און שטאַרק. מיט דיין גרויסער קראַפט ביזטו פערביטערט קעגען יעדער שטימונג, לאַכסט זיך אויס פון די שטרויכלונגען אויפן וועג, און מיט דיין גרויסקייט וואַגסטו אָנצופאַלען אויף שטאַרקע—אויף די הויכע בערג און אייביגע פעסטונגען, דער שטאַרקער בייזער הונד בילט אויך אויף דער לבנה וואָס אין הימעל! דיין נאַרישקייט—איז דאָך דיין שטאַרקייט און דיין עזות. און איך...

אַזוי ווי איך רעד צו זיך אַליין און אַ הונד ריהרט מיך אָן ביי דער פּאָלע—און איך בין צו זיך געקומען. איך גיב אַ קוק און נעבען מיר איז העקטאָר. דאָס איז מיין געטרייער הונד, וואָס דערזעהענדיג מיך אַריינגעהן צו מיר אין הויף צעטומעלט און דערשראָקען, איז ער מיר מיט פרייד אַנטקעגענגעלאָפען. טאַנצט ער און שפּרינגט אַרום מיר, לעקט מיט ליעבשאַפט מיינע הענט און קוקט אויף מיר מיט רחמנות. מיין פנים

איז אוודאי געווען פערענדערט דעמעלסט און ער האָט געפיהלט מיין צער.

—אַזוי, אַזוי, ליבער העקטאָר!—האָב איך געזאָגט צו איהם, האָב איהם אַ גלעט געטהון מיט מיין האַנד איבערן קאָפּ און האַלז—דיין נאַרישקייט איז דיין עזות, דער עזות פון יעדער בעשעפעניש, וואָס איז אָהן שכל און האָט אַ סך כח, און דער מענש—זיין פערשטאַנד מאַכט איהם קליין—וואָס איז זיין כח און זיין גבורה, אַלץ איז נאַרישקייט און פוסטקייט. נאָר פון דער קנאה פון דער פמליה של מעלה מיט וועלכער גאָט האָט זיך בעראָטען, נאָר פון דער קנאה און פון איהר צאָרען איז דער מענש בעשאַפען געוואָרען!... זאָל שטורמען דער ים מיט זיינע וואַסערען. זאָלען ברומען די שטאַרקע פון דער וועלט; די פעסטונגען פון דער בריאה זאָלען צערגען; זאָלען רעש׳ען די קרעפטיגע; זאָלען זיי ברומען, טומלען, שטורמען...

—שאַ! נאָר נישט מיט טומעל און געפילדער, דאָס קינד שלאָפט!—זאָגט צו מיר מיין ווייב, וואָס קומט מיר אַנטקעגען און שרייט אָן אויף מיר אין דער שטיל, ווען איך בין אַריין אין שטוב מיט רעש און פערדרוס און בין נאָך צוטומעלט און צעמישט—פון וואַנען קומסטו און וואו האָסטו בעלמוטשעט ביז אַהער? איז זיך אַוועק און פערפאַלען געוואָרען!... וואָס ביזטו אַנטלאָפען און וואָס זעהסטו אַזוי שלעכט אויס?... אַלץ איז שוין גרייט צו מיטאָג און ער איז אַוועק און נישטאָ! דאַכט מיר אַז דו ביזט שוין הונגעריג און ס׳איז דיר שוין צייט צו עסען. מ׳ר האָבען היינט אַ גוט זאַט מיטאָג. וועסט עסען און עס וועט דיר זעהר שמעקען. מיר האָבען היינט אַ ראָסעלפלייש... קעלבערען פלייש...

—וואָ—וואָס־וואָס?—האָב איך אויסגעשריגען נישט מיט מיין קול. ציטערענדיג מיט אַלע אברים.

—דער מענש איז גאָר משוגע געוואָרען און ווייסט נישט וואָס עס טהוט זיך מיט איהם!—האָט מיין ווייב זיך צעבייזערט, האָט אָנגעשטעלט אויף מיר אַ צאָרענדיג פנים—וואָס, קעלבערען פלייש געפעלט דיר אויך נישט? אַ ווילדער מענש — — —

פון מיין ספר הזכרונות

שלמה ר׳ היימ׳ס

פון מיין ספר הזכרונות

אַ טאָג אַ זומערדיגער איז עס געווען מיט אַ ריינעם, אָהן אַ שום שפּריינקעלע, בלויען הימעל, מלא חן! אונזער ערד איז אויך געווען וואונדער שען, אויסגעפוצט אין איהר גרינעם-זומער-דיגען חתונה-קלייד מיט דעם גאַנצען שמוק איהרען און פרישע בוקעטען פון אַלערליי קאָלירענדיגע און שמעקענדיגע בלומען — נאָכ׳ן אויסזעהן-נאָך דאַכט זיך אַ לעבען אַמזל׳דיגעס; אַ פרעה-ליכער טאָג, און דאָך, אוי-וועה, אָהן אַ זיפץ קען איך איהם עד-היום נישט דערמאָהנען! מיר איז בעשערט געווען אויסצושטעהן אין איהם — ווי עס מאַכט זיך אַמאָל מען שטעהט-אויס פון אַ יפהפה, אַ שלאַק, מיט אַ שען פנים׳ל — זעהר פול עגמת-נפש.

אוי, אַ-צייט, אַ-צייט איז עס, ניט היינט געדאַכט, דענסט-מאָל געווען, זעהר אַ שווערע! אויפברויזעניש׳ען, ברוגז׳ען צווישען עולם, מיט דעם גאַנצען פעקעל צרות, רייסעניש, בייסעניש צווישען זיך. דערצו נאָך די גרויסע מלחמה מיט דעם דם-שונא העט-ווייט אין מזרח-לאַנד, אין וועלכער ס׳איז פוןביידע זייטען פאַרגאָסען געוואָרען אַזויפיל בלוט, אומגעקומען אַזויפיל מענשען! אַ-חוץ-דעם, וואָס די מלחמה האָט שרעקליך געווירקט אויף מיין געמיטה, צוקאָכענדיג מיר דאָס בלוט, ווי אַ צרות-הכלל, האָט זי מיר נאָך פאַרשאַפט אייגענע צרות, געגעבען אַ גוטע פּאָרציע יסורים פאַר זיך בעזונדער אויך.

די אינגערע טאָכטער, נאָך אַ בלוט-יוגענד, איז געקומען מיט איהרע צוויי קליינע קינדער, אויפצוהאַלטען זיך ביי אונז, טאַטע-מאַמע, אַ געוויסע צייט. דער מאַן איהרער, אַ יונגער דאָקטאָר, איז גערופען געוואָרען בשעת מלחמה צו דינען אין חיל, ווי אַלע אַנדערע דאָקטוירים דענסטמאָל. פאַרלאָזען דאָס איינגעזעסענע וואוינאָרט מיט די פאַרדינסטען, ווייב און קינד, ווערד ער פאַר-וואָגעלט ערגיץ אין עק וועלט, שמעקען פולווער, שניידען פיס, הענד, בינטעווען מכות-וואונדען. אַ וועהטיג פאַר דער פאַמיליע איז עס אַ גרויסער. שטענדיגע אַרויסקוקעניש אויף בריף, נישט רעכט צו-וויסען, וואו ער געפינט זיך. שטענדיגע בעאומרוהעניש אויפ׳ן וואָהר און אין שלאָף, שטענדיגע איבערטראַכטעניש, גאָט ווייסט וואָס — ס׳איז דאָך אַ מלחמה. אַ מענש איז גאָרנישט; זיין לעבען — וואָלוויל; מענשליכקייט, רחמנות — נישטאָ!

און אין אַזאַ שווערער צייט בעדאַרף נאָך דאָס טיף-געקריינק-טע ווייב געלעגען ווערען מיט אַ קינד — אַ מזל-טוב מיט שלימזל. עפענטליכע פרייד מיט פאַרבאָרגענע לייד, אַ גוטע מינע צו אַ שלעכטער שפיל: און דאָס האָט פאַרשטאַרקט דאָס געפיהל פון צער און רחמנות. פאַרשאַרפט די ליבע אי צו דער שטיל-אין-זיך ליידענדער מוטער, אי צום לעבעדיגען יתום׳ל, דעם קינד נעביך. אַ מינדסט ליידען זייערס האָט ווי מיט אַ מעסער דאָס האַרץ געשניטען. די שטימונג מיינע איז איבער-הויפט ווי די וויטערונג גענויגט צו פאַרענדערונגען. תמיד געווען קאַפריזנע; נאָר אין יענער צייט בעזאָנדערס נאָך מעהר קאַפריזנע — „נערוועז" האָט עס געהייסען. ס׳האָט זיך אויסגעדריקט אין גיכע שרעקליכע געמיטהסאויפרעגונגען, אין אַ איבערגאַנג, דורך אַ מינדסטע זאַך, פון אַ גוטער לוינע אין אַ שלעכטער; פון אַ הייטערער אין אַ טרויעריגער, און פאַרקעהרט — ווי דער וועטער אין הערבסט, וואָס בייט זיך צעהן מאָל אין איין רגע.

יענער זומער-טאָג, פון וועלכען עס רעדט זיך דאָ, האָט מיך בעצויבערט נאָך באַלד מיט זיין קינדערש פאַרוויטעלטען בעגין, מיט זיין זיס-שמייכעלדיגען גוט-מאָרגען ביים זונענאויפ-

גאנג. ער האָט מיר געמאַכט אַ שטאַרקען חשק, זיך וואויל-טהון אַ ביסעל אין איהם נאָך אַ לאַנגער צייט זאָרג און שווערער אַרבייט. גראָד דערמאָהן איך מיך, אַז מיינער אַ בעקאַנטער, אין אַ קאָלאָניע אונטער דער שטאָדט וואו איך האָב געוואוינט מיט מיין פאַמיליע פאַראַיאָהרען זומער, און וואו איך בין געווען די פאָריגע וואָך, האָט מיך פאַרבעטען, דעם קומענדיגען דאָנערשטאָג, מאָרגען הייסט עס, צו זיך אויף קעז און פוטער פון זיין ערשט ניט לאַנג געקעלבטער קוה, דער רויטער. עס האָט מיר אַצינד ווי לעבעדיג זיך פאָרגעשטעלט דאָס שענע בילד דענסטמאָל פאַר מיינע אויגען. דאָס קעלבעל, אַ שעהנס, אַ רויטס, מיט אַ ווייסען פלעק אויפ׳ן שטערען, זויגט די ברוסט. קניענדיג, אויף די נאָך שוואַכענקע פאָדערשטע פיסליך. די קיה, די געוויינעריך, אויסדרעהענדיג דעם קאָפּ, לעקט עס מ׳ט דעם צונג, לעקט די רויטליכע, ווי זייד-ווייסע הערעליך, און דריקט-אויס איהר פרייד מיט אַ שטיל מריקען, טאַקי נאָר עפּיס ווי אַ מוטער קוועלט, שמעלצט-זיך אין איהר נייגעבוירען קינד. קיינמאָל וועל איך ניט פאַרגעסען איהר וואונדערליך-אויסגעשטעלטען בליק אויף מיר, בשעת איך האָב געגלעט מיט דער האַנד דאָס קעלבעל. דער בליק האָט עפּיס געהאַט פיל טייטשען — אי מורא, איך זאָל עס חלילה ניט גראָב אַ קלעהם טהון, אי שטאָלץ אויף איהר קינד, אי פאַרגניגען, וואָס איך, מענש, גלעט עס אַזוי...

און ווי איך בין מיר דאָ אַזוי שטאַרק אויפגערייצט, חאַפּט זיך-אויף, אין מיין טאָכטערס צימער, פלוצים דאָס קינד מיט אַ ביטער געשריי: עס שרייט, קייכט, מאַכענדיג מיט די זייטליך, ציהענדיג צום בייכעל די פיסליך און פאַרגעהענדיג זיך אין אַ געוויין, מיט קיין מיטעל, ניט מיט דער ברוסט, ניט מיט׳ן וויגען, וואַרפען אינ׳ם קישעלע, נישט מעגליך עס איינצושטילען. איך בלייב געפּלעפט, אינגאַנצען ווי צושרויפט. געלעכערט האָט מיר דאָס געשריי דעם קאָפּ, אויפגעריהרט דעם מוח, נאָר משוגע צו ווערען. חאַפּ איך דאָס היטעל, דאָס שטעקעל, לויף אַרויס פון שטוב, און אַוועק, וואָהין די אויגען טראָגען.

און צושפּילט האָבען זיך מיר די נערוועז. און געראָשט, געשפּילט האָט עס אויף זיי, ווי אויף אויסגעצויגענע סטרונעס. עס ווערגט מיך, רחמנות, צער יסורים, וועהטיגען, וואָגלעניש, קריינקונג. — אײנאײנעם. נישט געדענקט האָב איך מיט'ן פער-שטאַנד, מיט לאָגיש צונויפגעשטעלטע ווערטער; נישט געטראַכט האָב איך וויסענדיג, כּסדר אויסדריקענדיג, וואָס איך וויל; נאָר עס האָט מיר זיך געזעהן מיט-אַ-מאָל בּילדער. עס האָט נאָר זיך געהערט אין מיר אַ גערויש, אַ פּאַרמישעניש פון קלאַנגען, אַקאָרדען און טענער — עפּיס אַ מין ערבוביא-מוזיקע, אַ נאַ-טור מוזיקע. יענע אַ שטייגער, וואָס דער ווינד פייפט אין די קוימענס; וואָס ער לויפט איבער „גאַמען" אויפן טשערעט ביי דעם פּלוס. שפּילט אויף צווייגען, אויף בוימער אין וואַלד, און לאָזט טאַנצען שפּרינגען פּאַליעס אין די טייכען. יענע, אויף וועלכער „די הימלען דערצעהלען גאָטס כבוד, און די ווערק פון זיינע הענד זאָגט אונז די נאַטור; יענע, וואָס די קלינגענ-דיגע סטרונע איהרע ציהט זיך איבער דער גאַנצער ערד ביז עק וועלט". אַזאַ נאַטור-מוזיקע, וואָס שפּילט אויך אינ'ם מענ-שען אויף די נערווען. אָהן זיין וויסען, אויפרעגענדיג איהם, אַ-מאָל שפּילט עס שוואַך, פּיאַניסימאָ, אַ-מאָל — שטאַרק פאָר-טאָ, און רופט אַרויס אין איהם מיט די טענער פאַרשידענע געפיהלען — שטימונגען!...

און דער צער דענסטמאָל איז גרויס — גרויס ווי די וועלט! בּלוט, טרערען — אַ טיפער אָבגרונט! בּלוט פון געפאַלענע אין דער מלחמה ברידער; בּלוט פון מאַנען, אומגע-קומענע טאַטעס, שרייט פון אַ וויית-פרעמדער ערד קולות; טרערען — פון אלמנות, יתומים. געוויין און געשריי!... קולות טרויעריגע, טענער גוואַלדיגע. די אויפרעגונג שטאַרק. די שטי-מונג אַ שוידער! די פאַנטאַזיע טראָגט — אַ שטופעניש, שטוי-סעניש פון בּילדער, אַ-שרעק!...

עס טהוט מיר אַ בּליק, אַ שיין אַ שטאָהלען מעסער — און בּאַלד אַ שניידענדער זוזשען אין די אויערן, עס פאַלען שורות'ווייז אונטערגעהאַקטע — זאַנגען! ס'איז אַ קול פון

מלחמה — שניטער, שניטערנס, אַ שאָרך פון סערפּען! אַ
טהייל שלעפּען די געפאַלענע אונטערען מעסער. שטיקען זיי-
צונויף אינאיינעם, מאַכענדיג קופּעס-קופּעס, בערגליך קברים.
אַקעגען שטעהען נאָך לעגיאָנען תבואה פון אַלערליי מונדירען
און פאָרמען. עס שטעהט דער איידלער, „וואָהל געבוירענער"
ווייץ אין זיין גאָלדפאַרביגען מונדיר. נישט ווייט פון איהם —
דער בעקאַנטער, פון אַלעמען בעליבטער קאָרן, מיט די אַרויף-
פאַרשפּיצטע דינע וואָנצעס. דאָרט איז אויך דער געוועהנטליך
פּאַר פערד געוואַקסענער האָבער, מיט אַראָפּהענגענדיגע איהם
פונ׳ם קיווערל ריהרעוודיגע, ווי די פעדערליך פליהענדיגע,
הילזען — אַלע פאַרטיג אַנידער-צולייגען די קעפּ מיט די זייל-
עריגע דאָ פון איין לאַנד... אַ-האַ פעלד — איך בין אין
פעלד! פון צווישען קופּעס תבואה, בערגליך קברים, פאַרטראָגט
זיך מיר אַ זשומען, אַ טרויעריג קול — דאָס איז אַ „קדיש-
זאָגען" פון אַ אַלטען, געבראָכענעם בוים! איינער אַליין שטעהט
ער אין מיטען פעלד, אויף דעם גרויסען, וויסטען בית-עולם,
ברומט, שאָקעלט זיך, פאַרלייגענדיג דעם קאָפּ און פּאַטשענדיג-
זיך מיט די הענד, מיט די צווייגען. קליינע בלימעליך, דאַ-
רענקע, דאָרשטיגע פעלדבלימעליך, געבליבענע יתומים׳ליך, אָהן
אַ שוץ, אָהן אַ אָבדאַך, פאַלען נעביך אויף די פּנים׳ליך —
אוי, זיי וויינען! זיי וויינען — און אויף די נערוועו שפּילט
זיך מיר שוין פּיאַניסמאָ. די קולות אַ ביסעל שוואַכער, שוואַ-
כער...

און באַלד מיט אַ-מאָל אַ שטאַרקער באַס! שטייגענדיג
פון אונטען אַרויף „קרעסצענדאָ" לאָזט זיך הערען אַ באַם-באַם-
באַם אין גוואַלדיגע ברומענדיגע שטייגער. — הע-הע, דער ים,
דער אויפּברויזענדיגער, צאָרענדיגער שוואַרצער ים! ווי שרעק-
ליך צורייצטע, זיך-אויסרייסענדע פערד שוימענדיג, הירזענדיג
מיט אויפגעשטעלטע זילבער-ווייסע גריוועס, יאָגען, ווילדעוועו
פאַליעם, שטופּענדיג איינע די אַנדערע, וואַרפען זיך משוגע-
נערוויז אויף סקאַליעס-העלדען, וואָס פאַרשטעלען דעם וועג
און שפּרינגען אַריבער, שרייענדיג-פילדערענדיג, גרויסע-אויסגע-

לייגטע שטיינער אויפן ברעג, דער רעש פונ׳ם ים בעטויבט אין מיר די אלע אנדערע קולות, דאס משונה-ווילדע, פירכ־טערליך-גרויסע בילד בעדעקט מיט איהר גרויסקייט אלע אנדע־רע בילדער אין מיר. איך קוק מיך אום, וואו בין איך אין דער וועלט. און טהו מיך א ווארף אויפ׳ן גראז אויבען אויף דעם בארג, וואו איך בין געשטאנען, און האב א-פנים געחאפט א דרעמיל.

די ריינע לופט, אנגעזאפט מיט געווירץ פון שמעקענדיגע קרייטעכצער, בלומען און עהלבוימער, טראגענדיג-זיך פון די מאלערש-צעווארפענע זומער-וואוינונגען אויף בערג אויבען, און פון בעוואקסענע קליינע טהאלען צווישען נידעריגע ערטער־וויז צושפאלטענע בערגליך אונטען — האט מיך אינגאנצען אפגעפרישט, מיר צוגעגעבען א שטיק געזונד, גוטע לוינע, קראפט, לעבעדיגקייט, ארויסשלאגענדיג די שטאדט מיט דעם דול פונ׳ם קאפ. עס האט מיך אויך איבערוועלטיגט א ־רעלי־גיעז געפיהל, א שטארק, הייס-פלאמענדיג געפיהל צום רבונו של עולם, צום מייסטער פון דער וועלט — אזא געפיהל, וואס מאכט זיך א-מאל, עס נעהמט מיך אן בשעת דעם שפאציר אין דער שענער נאטור זיינער; וואס מאכט מיך גוט און פרום, פילט מיך אן מיט ליבשאפט, בארמהארציגקייט צו אלע גאטס בעשעפענישען — פונ׳ם מינדסטען ווערימעל ביז די בהמות, פייגעל און דעם מענשען, דעם אויבערהאר זייערען. אפילו א בלעטיל פון א בוים, לאזט עס מיך נישט אומזיסט אפרייסען — אלע-אלע זענען מיר די ווערק פון זיינע הענד!...

אט דאס אייגענע געפיהל האט מיך דענסטמאל אויך אנגענו־מען. עס האט פארטריבען פון מיר זארג, מרה-שחורה, אל-דאס בייז, בערוהיגט מיין געמיטה און ארויסגעבראכט מיר טיף פונ׳ם הארצען זיס-טרייסטענדיגע טרערען אויף די אויגען... אך! — טראכט זיך מיר, צונויפנעהמענדיג-זיך מיט אלע קרעפטען — ווי גוט ס׳איז א גאט צו האבען! וואס פאר א גליק ס׳איז צו האבען א דערבארמדיגען, א גנעדיגען פאטער אין הימעל!...

איך פארקוק מיך אויף דעם ים ווייט-ווייט ביז אהין, וואו

ער בעריהרט זיך מיט דעם הימעל, צונויפגיסענדיג זיך מיט
איהם, גאָר איין גוף, איין נשמה. אָנקוקענדיג עס דאָרט ווייט און
וואָס טהוט זיך דאָ ביים אומרוהיגען ברעג, טראַכט זיך מיר:
דאָרט, וואו עס פאַראייניגט זיך ברידערליך, קושענדיג זיך ליב-
ליך, וואָלט איך אַצינד געוואָלט זיין. דאָרט וואָלט איך, מיטפיהל-
לענדיג, צוגעקליבען ווערטער, אפשר טאַקי ווי-עס-איז צוגעפּאַסטע
צו די געמיטהליך-בעוועגליכע אַקאָרדען אינווייניג אין דיר. אמת
טאַקי, אַקוראַט צופּאַסען איז זעהר אַ שווערע זאַך. דעם פּאָעטס
אַ שיר, אַפילו גאָר דער בעסטער, איז אַ פאַלשע, אָדער, אין
גוטען אופן, אַ שלעכטע איבערזעצונג פון אַ שטימונג. אַנ'אַרויס-
גערופענע דורך אויסערליכע צי אינעווענינגסטע בעוועגונגען...
ס'איז שווער, ווי ווינד אין די הויפענס, דאָס גייסטיגע, אומבע-
שרענקטע אין קערפּערליכע, ווערטליכע בעשרענקטע פאָרמען
אַריינצונעהמען. צום גרעסטען טהייל, כמעט טאַקי אינגאַנצען,
פּאַסען כלל-וכלל נישט ווערטער, שירים צו שטימונגען, צו קאָמ-
פּאָזיציעס, וועלכע זיי ווילען איבערגעבען. אָבער פאַר זיך אַליין
האָבען זיי דאָך, וועניג אָדער מעהר, אַ ווערטה דערמיט, וואָס זיי
דריקען מיט זיך אויס דעם איבערגעבערס שטימונג אויף-אַזויפיל,
א ו י ף וו י פ י ל ע ר א י ז א י ן - ש ט אַ נ ד צ ו פ י ה ל ע ן, צ ו
פ אַ ר ש ט ע ה ן — און אין דער מינוט בין איך עפּיס אַזוי גע-
שטימט, אַז עס ווילט זיך מיר אַרומנעהמען אַ וועלט, אַלע גאָטס
ווערק אין דער שענער נאַטור, וואָס שפּילט אַזוי מייסטעריש
אויף די נערווען, די פיינסטע סטרונעלעך פון מיין נשמה איצט,
אין דער גוטער שעה מיינער, און אין דער בייזער שעה דיינער,
ווען די פּאַליעס דיינע גוואַלדעווען דאָ אַזוי, רייסענדיג זיך ווי
די ווילדע חיות מיט אַכזריות צום ברעג, איינצושלינגען די ערד —
דאָ, איצט, ביסטו מיר נישט צום הארצען. פריקרע, פרעמד איז
מיר דיין לשון! דו קומסט מיר פאָר, מחילה, ווי אַ בייזער
הונד אויף דער קייט, וואָס רייסט-זיך, וואַרפט-זיך, רעכטס-לינקס,
נישט וועלענדיג וויסען, אַז ער איז בעשרענקט, אַז דער בעל-
הבית זיינער האַלט איהם צוגעבונדען האָט פאַר איהם אָפּגעצוינט
אַ געוויס שטיקעל אָרט און געזאָגט: „ביז דאַנען געה און נישט

ווייטער!״... ווי זאָל איך דיך פאַרשטעהן, אַלטער תּרח, שוטה איינער, אַז שוין טויזענטער יאָהרען ווילסטו אַלץ זיך-אָפּרייסען פון דער קייט, אַריבער די גרעניץ — און אומזיסט דיין מיה?! אַז טויזענטער יאָהרען שוין הויבסטו-אָן אַלץ אויף-דאָס-ניי צו מאַכען מרידות. שטורמען, שרייען, אויפהייבען גוואַלדען — און ווערדסט דערנאָך ווידער פאַרשטומט! נישטאָ קיין ערגערס ווי אומזיסטע, אומבעהילפליכע בייזקייט! „דער, וואָס אין הימעל זיטצט, לאַכט, שפּאָט אויס דיר.״ — שטום-זשע, שטום, אַלטער תּרח! תּמיד ביי דיר אַלץ דאָס אייגענע — געפּלאָפּעלט, גע־פּלוידערט, געברומט, געשריגען, איבערגעקייט דאָס אַלטע. ניין, נישט דיין פּאָעט בין איך אַצינד.

מיט דעם נביא׳ס הארבען וואָרט זאָג איך דיר אַצינד: „הסר מעלי המון שיריך, אַוועק פון מיר דיין ברומענדיג שפּי־לען, וזמרת נבליך, און דאָס געזשריש פון דיינע באַסאָקעס, די פּאַרשייטע, לא אשמע, וויל איך נישט הערען!״

אַצינד ווילט זיך מיר זיצען ביי יענעם לויפענדיגען טייכעל, דאָרט אין דעם פרישׁ בעגראָזטען, לאַנגען טהאָל, איינגעפּאַסט, ווי אין רהאַמען, פון ביידע זייטען מיט הויכע גרינע בערג, פון אונטען ביז אַרויף בעוואָקסענע מיט ווערדליך ניסבוימער. דאָרט, וואו עס פאַרטראָגט זיך מיט׳ן ווינטעל אַ מאָהלען פון ערגיץ אַ מיהלכעל; עס לאָזט זיך הערען ערגיץ פון דערווייטענס אַ קלינג-קלאַנג פון גלעקליך אויף די העלזער ביי די זיך-פיטערענדיגע בהמות; וואו עס בליהט אויבען, ער־גיץ אין אַ גאָרטען, דער קירבּיס, צייטיגט זיך די מעלאָנע, און די שלאַנקע, הויכגעוויקסיגע זון-בלומע, פאַררייסט איהר געשפּריינקעלט, מיט יאָדערליך אָנגעזעצטען און מיט שפּיציגע געלע בלעטליך אַרומגעצוימטען פּנים אַקעגען דער העל-שטראַה־לענדיגער זון; דאָרט, וואו פון ערגיץ אַ קוואַל טיף אין די בערג שלאָגט זיך דורך אַ וואַסעריל, רינט אַראָפּ פון דער הויך און פליסט זורשענדיג, געגרייזעלט איבער גלאַט-פּאָלירטע, פילפאַרביגע קליינע שטיינדליך, ביז עס בולבעט זיך אַריין אין טייכעל. אָט דאָרט, אינ׳ם טהאָל, וואָלט איך, נאָכ׳ן אויסבאָ־

דענדיג-זיך, געוואָלט רוהען אונטער שמעקענדיגע, ביים וואַסער וואַקסענדיגע הושענות, ליגען אויסגעשטרעקט אויפ׳ן גריגעם, סאַמעט-ווייכען גראָז, פון צווישען וועלכען עס קוקען אַרויס פאַרליבט מיט קליינע, פייכטע, בלויענקע אויגעליך די שענע „פאַרגעסמיכניט״ — בלומעלע די ליבהאַרציגע! אָדער מיט׳ן תנכ׳ל אין דער האַנד, פאַרטיפענדיג זיך אינ׳ם לייענען „שיר-השירים״, שפּאַצירען אין-געדאַנק מיט דער געריהמטער „שולמית״, די שענע טאָכטער ציון׳ס, פאַרגעהענדיג דאָרט אויף אַ שמאָל שטעגעלע, צווישען הויכע אין הימעל אַריין טאָפּאָלעס, זיך-ציהענדיגע אין גלייכע שורות אַהין-אַהין ביז די פעלדער, פרוכטגערטנער פון יענעם געוויסען דערפעל, וואו עס בליהט דער וויינשטאָק, עס וואַקסען קאַרשען, רויטע עפּעל!

ניין, אַלטער, בייזער, צאָרנדיגער ים, דיין פאָעט בין איך נישט אַצינד. — אַ גוטען!...

די אָנגעקומענע אויף מיר גוטע לוינע פון די שענע נאַטור-בילדער און פון אַ פרעהליכס צושפּילען אינוועניג מיר אין דער נשמה — האָט מיך, ווי אַ צויבער געצויגען, געפיהרט ביי מיין צוריקגאַנג דורך שלענגלענדיגע שטעגעלעך, דורך ציהענדיגע-זיך צווישען פלייטען גלייך לאַנגע קאָרידאָרען שמאָלע געסליך, בעדעקט ערטערווייז אויבען ווי אַ סוכה מיט צווייגען, וואָס אַרויס׳גנבנדיג זיך פון זייערע בוימער און גערטנער ביי די זייטען, קריכען זיי אַריבער הויכע שטאַכעטען און קומענזיך צונויף אויבען מיט די קעפּ. אַביסעל זיך געקיצעלט געפלאַפּעלט, גע׳סוד׳עט, ווי דער שטייגער פון נאָהענטע שכנים, לאָזען זיי מיט דרך-ארץ דורך די זונענשטראַהלען, וואָס אינ׳ם געוועב פון ליכט און שאָטען אויף דער ערד אונטען וואַרפען זיי זיך איבער צווישען זייערע שאָטירטע בלעטער, ווי גילדענע שטרייפעליך. אַ צוגאָב דערצו איז די לופט דאָרט געדעמפּפט מיט זיסע ריחות פון רויזען, נעגעליך, קימעל, רעזעדע און שמעקענדיגע קיפּאַריסען. פויגלעך שפּילען, שמעטערלינגע, געקליידעטע באַלאָווע, דרעהען-זיך, טאַנצען.

עס טראַכט זיך מיר אַ לעבען אין דאָרף מיט דעם

גאַנצען נוסח פון אַ אידיליע — אַ תמימות'דיג לעבען, פּראָסט, אָהן חכמות. פויערן געזונטע אַקערן, זייהען, שניידען, ווי גאָט האָט געבאָטען, „טראָגען מיט געזאַנג די גאַרבען". אַרבייטען און געניסען די פרוכט פון זייער אַרבייט, זיצענדיג בשלוה „זיכערליכען" אין זייערע הייזליך, ווי די נעסטען, אין קאַרשען, ווײַנשעל און עפּעלבוימער איינגעטונקטע. פול מיט תבואָה זעגען די שייערס, מיט גאָרטענוואַרג — די קעלערס. הינער לייגען אייער, קוואָקען, זיטצען, פיהרען-אויס הינדעליך, געגז און ענטליך פּליוסקען זיך אין רינעס, אין קאַלוזשעס רעגען-וואַסער. בהמות מעלקעדיגע, אָקסען, רינדער פיטערן זיך אויף פעלדער, קעלבליך, זויגענדיגע אי אַנט-וועהנטע אינאיינעם מיט זייערע מאַמעס דאָרט, שפּרינגען, לויפען, פאַררייסענדיג דעם עק, די הינט, שומרים — ראַפּטאָם נאָך זיי. פאַסטוכער, געאָרעמט מיט זייערע געליבטע, און מיט פייפעליך אין מויל, זיצען זיך צווישען די געמאַרקען. אָדער געהן אין וואַלד נאָך שוועמליך, קלייבען יאַגעדעס! חי — געלעבט. מענשען, בהמות, עופות צוזאַמען, לוסטיג-פרעהליך, ווי זייערע אור-אור-עלטערן אין גן-עדן אַ-מאָל!

עס טראַכט זיך מיר מאָרגענדיגער טאָג ביים בעקאַנטען קאָלאָניסט. אָפּגעזונדערט פון אַנדערע שטעהט אין-מיטען פעלד אָפּגעצוימט זיין הויפעל מיט רויטליך-אָפּגעשמירטע ווענד פון-דרויסען. תבואה: גערשטען, ווייץ, קאָרן — אַרום איהם. אַקעגען ציהט-זיך אין דער לענג. אין דער ברייט אַ גאָרטען מיט פילערליי מינים גאָרטענוואַרג. פאַר'ן ברייטען, אָפענעם אַריינגאַנג פון גאַס, ביי אַ בעגראָזטע קאַנאַווע — אַ היבשער פּלאַטץ, וואו עס געפינען זיך הייצונגס-מאַטעריאַלען אויפ'ן ווינטער; אָפּגעלייגטע קופּעס קיה-מיסט אויף-צו מיסטיגען די פעלדער. און בהמות, קעלבער רוהען דאָרט אויס און מעלה-גרה'ן אונטער'ן שאָטען פון בוימער, קומענדיג מיטאָגס-צייט, בשעת די ברענענ-דיגע זומער-היטץ, צוריק אויף אַ פּאָר שעה פונ'ם פעלד. עס מאָלט זיך מיר דאָס יונגע, ביי געבוירענע קעלביל מיט די דינע פיסעליך, שענע אויגעליך, רויטע-ווייכע הערעליך, וואָס פאָריגע

וואָך האָב איך עס מיט ליבשאַפט אַזוי געגלעט; אויך די מוטער, אַ האָלענדערקע, וואָס איז מעהר פון אַלע אַנדערע בהמות בעליבט פאַר איהר מילך, קעז און פוטער. עס מאָלט זיך מיר די ברייטע, פרייע פעלדער, די שטעגעליך, געסעליך וואו איך האָב ליב צו שפּאַצירען, בעטראַכטען דעם זונענאויפ־גאַנג פריה און דעם זונענאונטערגאַנג פאַרנאַכט; וואו איך האָב ליב, בשעת אַרום-און-אַרום איז שטיל, אויסשטרעקען זיך אויפ׳ן גראָז און צולייגען אַ אויער, צוצוהערען זיך צום דפק פון דער נאַטור — האָרכען ווי עס שמועערט צווישען תבואה די גריל ווי עס שפּרינגט דער היישרעק; ווי עס זשומען אין דער לופט די מיקען, זוזשען די ביהנען, און ווי עס פאַרליהרט זיך דאָרט אַ ווידערקול פון אַ הונד, אַ קרעה פון אַ האָן, אַ הירזען פון אַ פערד!...

אָט אין אַזאַ גוטער לוינע, טראַכטענדיג דאָס בעסטע, דאָס שענסטע קום איך אַריין אין שטאָדט — אַ אַנדער לופט, אַ אַנדער וועלט, אַ טומעל, אַ דערשטיקעניש! הלא חכמה תקרא, די קולטור רופט, ותבונה און די ציוויליזאַציע תתן קולה, שרייעט אויף איהר קול! אַ פאַהרערריי פונ׳ם טראַמוויי. אַ טאַ־ראַראַם. אַ געדרודער פון רעדער איבער׳ן פפלאַסטער פון שטיי־נער. גראַמאַפאָנען, פּאַרטאַפּיאַנעס לאָזען זיך הערען פון הייזער און קאַטערינקעס — אין דרויסען. הענדלער, טאַנדעטניקעס, גאַזעטענפאַרקויפער דרעהען זיך ווי די פליגען, רופען, שרייען פורע ליגען. לאַמטערניש-זיילען, טעלעגראַפישע, טעלעפאָנישע, עלעקטרישע סלופעס שטעהען אויף דער וואַך אין די גאַסען. דאָ — קאָנטאָרען, באַנקען, בירזעס, קלובען, קאָפּעגעס, מאַגאַ־זינען, מויערען, הויכע-רייכע הייזער, און דאָרט — „זאָרגבייניק״, „מיאוסע ערטער״, פייכטע קעלערס, פאַרדומפּפענע לעכער, פינסטערע דירות-חירעס, וויסטע חורבות, הקדשים, שמוציגע, נידעריגע-איינגעהויקערטע קבצנישע הייזליך... אַ פאַרגלייך אַ ביסעל שטאָדט און דאָרף! דאָרט — פּראָסט, נאַטירליך, דאָ — גע׳מלאכה׳ט דאָרט נעהמט דער מענש צום לעבען אלץ פון דער נאַטור, דאָ — אַלץ מפליא לעשות, סיור-בור; דאָרט

ליגט זיין מיה אין ערד, דאָ — ליגט אויף איהם די רד׳ דאָרט מעלקען זיך בהמות, דאָ — יודינעס, מילכטרעגערענס דאָרט זענען פּרוכטען אויף בוימער, דאָ — אין קוישען, אַלע מינים הייסען „סחורה". דאָרט אַ אידיליע, דאָ — אַ טראַגעדיע, אַ טראַגיע-קאָמעדיע.

בידנע, אָרמזעליגע שטאָדט, דיין ערשטער ערפינדער איז דער פון-גאָט פאַרשאָלטענער קין! נאָך דעם „גרוש" פון דער דאָרפסווירטשאַפט אין זיין איינגעזעסענער, איינגעפונדעוועטער פערמע, אַרומצו-וואָגלען זיך, ווי יענע נע-ונד׳ניקעס, אָפּגעריסענע פון דער ערד, האָט ער צום-ערשטען אויסגעבויעט אַ שטאָדט, זייענדיג פאַרבאָרגען פון גאָט, נישט אָנצוקוקען זיין נאַטור. און פון זיינע קינד׳ער, קינדס-קינדער איז אַוועק אין דער וועלט אריין אַ ציוויליזאַציע — מוזיקאַנטען: כלי-זמר, פידעל-שפּילער; כל המיני קופּער און אייזען שמידער, שלייפער און וואָפען-שאַרפער!...

מיט פרייד טראַכט איך פונ׳ם מאָרגעדיגען טאָג, ווי גוט איך וועל עס צוברייינגען מאָרגען אין דאָרף, געניסען רוהען, עטהעמען פריי, אַרויסרייסען-זיך פון דיר, שטאָדט, חאָטש אויף איין טאָג!

אין איינער פון די גאַסען וואַרפט זיך מיר פונדערווייטענס אין די אויגען צווישען דעם עולם אויפ׳ן טראָטואַר עמיצענס עפּיס אַ מין גאַנג, אַ הלבשה, ווי ניט קיין היגער. עפּיס שטעלט ער זיך צו-ווייל׳ען אָפּ, קוקט זיך אום. פונ׳ם אַקסעל רעכטס ביז צו די לינקע לענדען ציהט זיך איהם איבער דער ברוסט ווי עפּיס אַ ברייטע, אַ רויטע משונה׳דיגע לענטע, ביי אַ עק קוואַרטאַל שלאָג איך מיך אין דער דעה, זאָל איך מיך פאַרנעהמען אין דער זייטיגער גאַס, אָדער ניין, און איידער דער קאָפּ איז זיך מישב, זענען שוין די פיס געגאַנגען מיט דער אייגענער גאַס טאַקי, מיך צוגעפיהרט נעהענטער צו דעם פאַרשוין. דאַכט-זיך קענטליך, האַ, אַ אַרבייטער ביי מיין בעקאַנטען אין דאָרף? — יאָ, ער! אוי, ניט גוט... די עקדה! דאָס איז יענע, יענע, מיט דעם ווייסען פלעק אויפ׳ן שטערען — דאָס שענע,

דאָס יונגע קעלבעל!... דאָס האָט מען אַ קינד פֿון דער מוטער יונגערהייט אַוועקגענומען, עס געבונדען אויף אַלע פֿיער צו דער עקדה, און אויף זיך אַריבערגעוואָרפֿען אַזוי, מיט דעם עק אַרויף און מיט׳ן קעפּעלע אַראָפּ! די גליהענדע זון סמאַליעט, בערנט גלייך איהם נעביך אין די פֿאַרגלייזטע, מיט בלוט פֿאַרלויפֿענע אויגען. אַרויסגעשטעקט איז איהם דאָס צינגעל, פֿאַרדאַרט, חלש׳ענדיג פֿאַר אַ טראָפּען מילך, חאָטש אַ לעק וואַסער!.. אָט-אָט איז ער, דער פֿויער מיט׳ן קרבן, אַריין, דאָ אין גאַס טאַקי, אַהין-אַהין, וואו עס שטעהט אַ מזבח, און דער קצב אין די בגדים — אין דעם אוניפֿאָרם מיט׳ן פֿאַרטוך, האַקט און פֿאַרקױפֿט פֿלייש!... עס טהוט מיר אַ האַק אין הארצען — אַ תהו-ובוהו אין מיר, אַ אויסמישעניש: פֿירפֿיסיגע, צווייפֿיסיגע. קוה, קינפּעטאָרען. קעלבעל, קינד, טרערען, געוויין און רעווען אינאיינעם. אַ קול אין הימעל אַריין הערט זיך, אַ געשריי, אַ רעווען ביטערליך — אַ בהמה אין פֿעלד שרייעט עס. אַ מוטער רעוועט אויף איהר דערווייטערט קינד, וויל זיך ניט טרייסטען אויף איהר זויגענדיג קעלבעל, וואָס איז ניטאָ!... אַ דובינקע און אַ חלף שפּרינגען אַרויס, צוויי שרעקליכע געשטאַלטען ראַנגלען זיך, שפּאַרען-זיך, ווער וועמען טרעפֿט איבער אין געפֿיהל פֿון רחמנות, בּאַרמהאַרציגקייט... עס זיפּצט, שנאָרכט פֿאַרדומפּפֿען אַ אויסגעצויגען אויסגעפֿליקט העלזעל — אַ שנאָרך, אַ חאָרחעל און אַ שטראָם בלוט, אַ צאַפּלען מיט קעלבערנע... „קינדערשע, צום בייכעל זיך ציהענדיגע פֿיסליך״!... עס בעשלאָגען מיך אַנגסטען.

אויפֿ׳ן וועג, קוים וואָס איך געה, פֿאַרדולט, פֿאַרזאָרגט, שטעלען מיך צו-ווײלען אָפּ, אָרימע לייט, בעטענדיג נדבות. אַ גערעטעניש איז אויף אָרימע לייט היינט מער ווי תמיד! פֿויערען מיט טאָרבעס, שטעקענס אין די הענד, אָהן היטלען; פֿויערטעס באָרפֿיסע, האַלבנאַקעטע, מיט בלייכע פֿאַרשמאַכטע קליינע קינדער אויף די הענד, בוקען זיך, בעטלען, אָנחאַפּענדיג פּשוט פֿאַר די פּאָלעס. „פֿון דערפֿער אין טיף-רייסען זענען מיר — דערצעהלען זיי מיט טרערען — אַ הונגער, פֿון

גאָט אַ אָנשיקעניש, איז דאָרט אַ גרויסער. אַ טרוקענע היץ האָט אויסגעברענט אַלסדינג אין פעלדער, אין גערטנער, נישטאָ גאָרנישט. נישטאָ קיין לעק גראָז פאַר בהמות. אַ מגפה אויף זיי איז אויך געקומען און דאָס ביסעל איבערגעבליבענע האָט מען פאַרקויפט בחנם, מענשען געשוועלען פאַר הונגער, און שטאַרבען פון אַ קרענק אויך, פון עפּיס אַזאַ אונטערגאַנג... אונזער יוגענד, די אַרבייטס-מענשען, די שפּייזער אונזערע, זענען אַ טהייל פון הונגער, פון מגפה אויסגעשטאָרבען, אַ טהייל אַוועק אין דער מלחמה, ערגיץ אין אַ פרעמד לאַנד די קעפּ אַנידערלייגען. פונ׳ם גאַנצען בעל-הבתישקייט געוואָרען אַ תל, און צלטע, אוי, מיר האָבען זיך, אַזוי ווי איהר זעהט, צושלעפּט!״...

עס האָט מיר אינוועניג זיך אָפּגעריסען ווי פון האַר-צען! — אויס וועלט. אויס אידיליע, אויס דאָרף, אויס תמימות׳-דיג-לעבען. אויס פאַנטאַזיעס אויף מאָרגען, אויס פאַרגניגונגען מיט דער נאַטור! אומעטום צרות, פורעניות, אכזריות, דלות, קבצנות טאָרבעס, געוויין, טרערען... ווידער דאָס קעלבעל, שוין אַ נאַקעט, אָפּגעשונדען קעלביל; ווידער אַ רעווען, אַ שרייען, אַ רוישען!... עס רוישט דער ים, עס שטורמען-גוואַל-דעווען די פאַליעס — עס רוישט, שיכט אין די אויערען, אַ שרעק!

בלוצים דערפיהל איך, ווי עס חאַפּט מיך אָן עמיצער ביים רעקיל, שפּרינגט, לעקט מיר די הענד, פּלאָנטעט זיך מיר אונטער די פיס, שטערענדיג מיר צומאַכען אַ טריט ווייטער.

— אַך, העקטאָר! — רוף איך מיך אָן אַ-חאַפּ-געבענדיג זיך. דאָס איז געווען מיין געטרייער הונד, וואָס ביי מיין אַריינגאַנג צו מיר אין הויף שטאַרק צעטראָגען, האָט ער מיך פריינדליך אַזוי בעגעגענט — יאָ-יאָ, העקטאָר מיינער. טפו זאָל עס ווערען אינגאַנצען, דאָ און דאָרט!... שטורמען שטורמען מעג דער ים. אומעטום איין שוואַרציאָהר, איין שלימזל!...

— שאַ, געה שטילער, ניט מיט אַזאַ שטורם. דאָס קינד שלאָפט — מאַכט מיין ווייב, קומענדיג מיר אַקעגען ביים

אריינגעהן מיינעם אין שטוב אַ ביסעל האַסטיג, נאָך פאַרטומעלט מיט אַ שטיקעל ירגזון, און פיהרט מיך אַריין אינ׳ם עס-צימער — וואו ביסטו עס אַזוי לאַנג פאַרפאַלען געוואָרען?... אַ אוועקגאַנג אַביסעל! שוין צייט, דאַכט זיך, צו עסען. מוזט שוין גוט הונגעריג זיין? אַ מיטאָג דערפאַר האָבען מיר היינט גאָר אַ גוטען, דאָס וואָס האָסט ליב — קאַלבענפליש!

— וואָ-אָ-אָס?! — טהו איך אַ היק ניט מיט מיין קול, טרעסענדיג זיך מיט אַלע אברים.

— צי ביסטו משוגע, דול, חסר-דעה, צי וואָס? — בטל׳ט-אויס מיין ווייב צו מיר חלומות, אויסשטעלענדיג אויף מיר אַ פאַר אויגען. — קאַלבענפליש איז דען שלעכט?!...

שטריכען צו מיין ביאָגראַפיע

שטריכען צו מיין ביאָגראַפיע.*)

מיין געבורט־שטעדטעל־קאַפולי, איז אַ קליין שטעדטעל, וואָס געפינט זיך אין סלוצקער קרייז, מינסקער גובערניע. גאָט האָט דאָס שטעדטעל נישט געבענטשט מיט רייכקייט און פערמעגען און האָט עס נישט מזכה געווען מיט האַנדעל און געשעפט, נאָר דערפאַר האָט ער עס געגעבען די שיינע נאַטור, שיינע וועלדער און אַ שטיל לעבען, טאָהלען און שיינע פעלדער אַרום. מיין געבורטסטאָג איז אין ערגעץ נישט פערשריבען געוואָרען, אַזעלכע זאַכען האָט מען אַמאָל ביי אונז יודען נישט אין זינען געהאַט, בפרט נאָך אין די קליינע שטעדטלעך. ס'איז אָבער ביי מיר אָנגענומען, אַז איך בין געבוירען געוואָרען אין יאָהר 1836 און מיין פאַמיליע האָט בעשטימט מיין געבורטסטאָג דעם 20־טען דעצעמבער.

מיין טאַטע ז״ל, חיים־משה, איז געווען אַ זעהר בכבודיגער

*) איבערזעצט פון העברעאישען; געווען געדרוקט אין יאָהר תרמ״ט אין אָקאָלאָווס „ספר זכרון״.

בעל-הבית אין זיין שטעדטעל און האָט געשמט אין אונזער־
קאַנט מיט זיין תורה און דרך־ארץ, מיט זייןברייט האַרץ און
מיט זיינע ידיעות און וועלטזאַכען. זיין צייט האָט ער איינ־
געטיילט: אַ העלפט פאַר גאָט—צו זיצען און לערנען פאַר זיך
און צו לערנען מיט אַנדערע אומזיסט. און אַ העלפט פאַר זיך—
פאַר זיינע זאַכען און פאַר קהלישע ענינים אין וועלכע ער האָט
עוסק געווען באמונה. דער אייבערשטער האָט מיין פאָטער מזכה
געווען מיט אַ כח הדבור און ער פלעגט צייטענווייז האַלטען
שיינע דרשות און איז געווען אַ שטיק בעל מליצה אויף לשון
קודש. זיינע דרשות און בריעף געפינען זיך נאָך ביז היינטי־
גען טאָג ביי די איבערגעבליבענע פון זיינע פאַרערער און שע־
צער. מיך האָט דער פאָטער זעהר ליעב געהאַט און האָט מיך
אויסדערוועהלט פון אַלע קינדער מיך צו ערציהען אויף אַזאַ
אופן, וואָס קיינעם אין אונזער שטעדטעל האָט דעמעלסט גאָר
נישט געקענט איינפאַלען. ווען איך בין אַלט געווען זעקס יאָהר,
און האָב שוין געקענט לייענען עברי, האָט ער פאַר מיר גע־
דונגען איינעם פון די בעסטע מלמדים, ער זאָל מיט מיר לער־
נען תנ״ך און אויסלערנען מיר פסוק מיטן תרגום כסדר, און
דער מלמד יוסף ראובני (אַ ביסעל וועגען איהם וועט איהר גע־
פונען אין מיין ביאָגראַפיע געשריבען פון ל. בינשטאָק—אין
זשורנאַל „וואָסכאָד״ פון יאָר 1884) איז געזעסען און געקנעלט
מיט מיר ביז צוועלף שעה אין מעת לעת, און נאָך דריי יאָהר
לערנען האָב איך געקענט די גאַנצע פירואונצוואַנציג ספרים פון
תנ״ך אויף אויסענווייניג און גאָטס תורה איז געווען ביי מיר
אין בויך.

און אַזוי ווי איך לעק נאָך די פינגער פון די זיסע ווער־
טער פון די געטלעכע נביאים, און געה אַרום מיט די גרויסע
געטליכע פאַנטאַזיעס, מיט די פון אייביג אָן, הייליגע גרויסע
בילדער האָט מיין מלמד מיך גענומען און מיך געבראַכט אין
די גרענעצען פון תלמוד, וואָס איז פון אייביג אָן דער ריעז,
דער עוג מלך הבשן אין דער גאַנצער וועלט־ליטעראַטור. אַז
איך בין אַהין אָנגעקומען, בין איך געווען ווי אַ מענש וואָס

קומט צום ערשטען מאָל אויף אַ גרויסען יריד, שטעהט ער פערגאַפט און קען זיך גאָר נישט אָפּוואונדערען זעהענדיג די אַלע מיני סחורות און אַ סך פערשידענע משונה׳דיגע זאַכען. און ער איז איבערראַשט הערענדיג דעם רעש און געטומעל און געשרעה פון אַלע זייטען. קויפער און פערקויפער, מעקלערס און סוחרים איילען זיך מיט גרויס רעש און דער חשק און תאוה פון מסחר בעפאַלט זיי: אַלע לויפען פערחושט און צעדרעהט, דער מיט זיין קריגעל און דער מיט זיין פעסעל, איינער דעם אַנדערען שטופט, איינער דעם צַנדערען פרעגט, איינער צום אַנדערען רעדט, ווינקען מיט די אויגען, אַלע טאַפּטשען מיט די פיס, האַנדלען און וואַנדלען, דינגען זיך און רייסען זיך און אַ געשרעה און געבערום איז אין דער מחנה! מיט דעם כח - הדמיון מיינעם האָב איך צוגעגעבען אַ געשטאַלט אַלע זאַכען און אַ צורה צו אַלע וואָס האָבען זיך מיר בעוויזען אין תלמוד: דער „תנא־קמא” און דער „מאן דאמר” האָבען מיר אויסגעזעהן ווי מענשען וואָס זענען גרויס ביי זיך, קפּצנים מיט צעפלאַמטע פנימער; די „רישא” סיפא” און „מציעתא” ווי ווייבער וואָס איינע די אַנדערע פערגינט נישט, איינע שפּאַרט איבער די אַנדערע, די זאָגט: אַזוי, און די זאָגט: נישט אַזוי: קריגען זיי זיך, שפּאַרען זיך און ס׳איז קיין נחת נישטאָ. און די—די „בוגרת” „איילונית” און „נערה שנתפתתה” און זיי—דער „חרש” „שוטה” און „קטן” און „זב” מיט דער זבה”, אויך די „צוויי וואָס האַלטען דאָס קלייד” און „דער אָקס וואָס האָט געשטויסען די קוה”. דער -שור המועד” און „שור תם”, אַלע זענען געשטאַנען ווי לעבעדיג אין מיין פאַנטאַזיע, יעדער איינציגער מיט זיין געשטאַלט און משונה׳דיגען קאַליער. זייער אַלעמענס שפּראַך האָב איך טאַקי באַלד פערשטאַנען, ווי נאָר איך האָב זיך מיט זיי בעגעגענט, וואָרום פון דער יוגענד האָב איך זיך שוין אויסגעלערענט צו פערשטעהן דאָס תרגום־לשון, אָבער אַ סך פון זייערע רייד זיינען פון מיר געווען פאַרהוילען. דאָס אַלץ אָבער, איז נאָר געווען אין אָנפאַנג, ווי נאָר איך בין אַריינגעקומען אין „טויער” פון תלמוד, נאָר מיט דער צייט

האָב איך זיך צו איהם צוגעוויינט און האָב איהם ליעב בעקו־
מען. האָב „גענעכטיקט" אין דער טיפעניש פון „הלכה" און
האָב זיך מורא'דיג געוואונדערט פון די „טורעמס, וואָס פליהען
אין לופטען" און אויף די „בערג, וואָס הענגען אויף אַ האָר"
און נאָך אַזעלכע וואונדערליכע זאַכען אין שאַרפען פלפול.

כ'האָב ליעב געהאַט צו שפּאַצירען אין גאָרטען פון
אגדה. דער דאָזיגער גאָרטען איז נישט ווי אַ פּרוכטען־גאָרטען,
וואָס האָט אַרום זיך אַ פלויט מיט טהירען און ריגלען און זיי־
נע ביימער זענען הויכע, געפלאַנצט אויף זייערע בייטען יע־
דער מיט זיין מין, שטעהן אויסגעשטעלט אין גלייכע שורות
און די נאַטור איז דאָרט אַרומגעצוימט מיט קונציגע שטאַכע־
טען. נאָר ווי אַ גרויס ברייט פעלד פון וואַלד און תבואות וואָס
האָט נישט קיין סוף און קיין פלויט, האָט נישט קיין סדר און
ס'איז אַ געדיכט אויסמישעניש פון זיינע געוויקסען. דאָרט זע־
נען פאַרהאַן בלומען אָהן אַ צאָהל, פערשידענע משונה'דיגע
פלאַנצונגען וואַקסען אין אויסמישונג און זענען פּראָסט ווי דאָס
גראָז אין פעלד—די ליליע איז די ליליע פון טאָהל שרון, און
די רויז—איז די רויז פון די טאָהלען אַרומגעוואַקסען מיט גרין
גראָז. טויזענטער, מיליאָנען גראָזען און פאַר דיר איז אַ שלל
פון פאַרבען, וואָס זענען צוזאַמענגעוועבט. די פאַנטאַזיע געהט
זיך אַרום אין דעם גאָרטען פראַנק און פריי און באַווייזט וואונ־
דער. אַמאָל נייגט ער דעם הימעל צו דער ערד און נידערט
אַראָב גאָטס רייטוואָגען און אַמאָל הייבט ער אויף די ערד ביז
צום הימעל, און מענשען מיט מלאכים קושען זיך.

ווען איך בין אַלט געווען אַ יאָהר צוועלף, האָב איך פער־
לאָזט דעם חדר. אין דער צייט איז געווען דער סדר פון מיין
לערנען אַזוי: נאָכן דאַווענען אין דער פריה, האָט מיין פאָ־
טער געלערענט מיט מיר אין בית המדרש משניות לויטן סדר,
בייטאָג בין איך דאָרט געזעסען און אַליין געלערענט. און אין
אָווענד—אַז איך בין אַהיימגעקומען און מיין פאָטער איז שוין
געווען פריי פון זיינע געשעפטען, האָט ער מיר געגעבען צו
פערשטעהן אַ בלאַט גמרא מיט אַלע מפרשים. און אויב ער האָט

צו מיר קיין צייט נישט געהאַט אין אָווענד—איז ער אויפגעשטאַנען בעגינען, האָט מיך אויפגעוועקט פון שלאָף און מיט גרויס געפיהל זענען מירביידע געגאַנגען אין בית המדרש אַריין לערנען תורה.

אמת טאַקי, אַ גרויסער צער איז פאַר אַ יונג קינד אויפצושטעהן פון סאַמע געשמאַקען שלאָף, בפרט נאָך אין די ווינטער־טעג, אָבער בדיעבד, נאָכדעם ווי איך בין שוין אויפגעשטאַנען און אַרויסגעגאַנגען פון שטוב האָב איך אין האַרצען גרויס הנאה געהאַט, און מיין שכר—דער שכר פאַרן געהן און פאַרן לערנען בעגינען, איז געווען זעהר גרויס: אַ געטליכע שטילקייט איז אין אַלע גאַסען פון שטאָדט, וואָס איז פערזונקען אין שלאָף; אויך די לבנה און די שטערען, וואָס שטעהן אויפן הימעל האָבען דערוועקט מיין פאַנטאַזיע און איך האָב אַ סך זאַכען געהערט און געזעהן. דעמעלטט האָב איך געזעהן אין דער פאַנטאַזיע גבריאלן, וואָס קרעהט ווי אַ האָן און זאָגט אָן אין די הימלען, אַז די נאַכט געהט אַוועק. די מלאכים אין הימעל הויבען אָן צו שפרינגען און טאַנצען און הויבען אָן צו זאָגען שירה מיט אַ זיס געזאַנג. נאָך אַ ווייל‍ע און די טויערען פון גן־עדן עפענען זיך מיט רעש און דער גרויסער גאָט געהט אַהין אַריין. די מלאכים האָבען דערזעהן ווי גאָט האָט זיך בעוויזען אין זיין הייליגקייט, און זיי זענען געבליבען שטעהן אין גרויס ציטערניש, יעדער אויף זיין אָרט, ביי זיין מחנה, קיינער בעוועגט זיך נישט מיט קיין פליגעל און קיינער לאָזט נישט אַרויס קיין הויך. און פלוצלונג און גאָט דונערט אויס מיט שטאַרקייט און ער צעוויינט זיך, וויינען טוט ער אין דער נאַכט אויף זיין בית המקדש, וואָס איז וויסט; אויף ירושלים די שטאָדט, זיין קרוין, וואָס איז פערלאָזט; אויף זיין פאָלק, די טייערע קינדער פון ציון, וואָס וואָגלען אַרום צווישען פרעמדע פעלקער; און אויף דער שכינה, וואָס איז פערשעהמט, וואָגעלט מיט מיט זיי אין גלות און לייד פון זייערע ליידען. פון זיינע אויגען רינען טרעהרען—און דאָס איז די טוי וואָס פאַלט אויף דער ערד און די נאַכט־טראָפּענס אויף לאָקען... און דער־

הערענדיג. גאָסס קול ווערען דערציטערט די צדיקים פון דער וועלט און צוזאַמען מיט די גוטע מלאכים ווייגען זיי ביטער. און איך—טראַכטענדיג די אַלע פאַנטאַזיעס הייב אָן צו לערענען מיטן גאַנצען האַרצען. איך זינג זיס און ברום ביים לערנען, שפּאַר אונטער די האַנט און זינג אויף אַ קול. מיין האַרץ גלוסט אין גאָטס תּורה צו וויסען אַלע סודות פון תּלמוד. און איך פאַרזינק אין איהם מיט לייב און לעבען.

דער אופן פון דעם לערנען האָט אויף מיר געווירקט אין צווייען: פון איין זייט, האָט ער געשאַרפט מיין שכל דורך טיעף איינטראַכטען זיך אין דינע סברות און מיר געמאַכט פאַר אַ שאַרפזיניגען, וואָס גריבעלט זיך און דערגרינטעוועט זיך און יעדער זאַך, צו פערשטעהן זי פשוט און אמת. און פון דער אַנדערער זייט, האָט ער דערוועקט מיינע געפיהלען און מיין פאַנטאַזיע מיט גרויסע, דערהויבענע פאָרשטעלונגען און האָט מיך צוגעגרייט אויפצונעמען בילדליכקייט און הייליג געפיהל. אין דער צייט האָב איך מעהר נישט פערמאָגט ווי נור די ד׳ אמות פון דער הלכה און מעהר פון תּלמוד האָב איך גאָר נישט געוואוסט. די ספרים החיצונים האָב איך נישט געזעהן און האָב זיי אַפילו נישט געהערט און האָב נאָך נישט געוואוסט, אַז ס׳איז פערהאַן אַ ליטעראַטור, אַ טעאַטער און נאָך אַזעלכעס. וואָרום מיין געבורט-שטעדטעל איז אַן איינזאַמע נעסט פער־וואָרפען אין איינעם פון די פערגעסענע ווינקלען וואו קיין פוס קומט נישט. און זייענדיג נאַאיוו האָב איך געמיינט, ווי דאָס יונגע הינדעלע אין איי, אַז די גאַנצע וועלט איז דאָ, פאַר מיר, און ווייטער פון קאַפּולי איז אַ וויסטע מדבר: דאָרט געפונען זיך שוין די הרי חושך און דער סמבטיון מיט מאָד־נע משונה׳דיגע בעשעפּענישען. די קליינע הייזלעך אין מיין שטאָדט, זענען געוועזען אין מיינע אויגען ווי טייערע פּאַלאַצען. און די שוהל מיטן קלויז—האָבען נישט זייער גלייכען אויף דער גאַנצער וועלט, נאָר דאָ רוהט די חכמה. און די שטאָדטלייט, זענען די אויסדערוועהלטע פון אַלע בעשעפּענישען, אַלע חכמים מחוכמים, בפרט נאָך די דאָזיגע וואָס האָבען לאַנגע בערד און

זענען שוין אין די עלטערע יאָהרען. וואָרום איך האָב זיך דע־מאָלט געהאַלטען ביי דער שיטה: דאָרט ווי ס׳איז דאָ עלטער, דאָרט איז אויך דאָ חכמה און תורה. און דער, וועמען גאָט האָט געבענטשט מיט אַ קוה אָדער מיט אַ ציעג איז ער רייך ווי קרח און וואויל איז זיין חלק אויף דער וועלט. דער שופר, אויך די קאַטערינקע, וואָס איז צופעליג מגולגל געוואָרען צו אונז אין שטעדטעל אַריין ווי אַ וואונדערלעכע זאַך, און די פּראָסטע כלי זמר, וואָס האָבען געשפּיעלט ווען עס איז געווען אַ חתונה, דאָס איז די שענסטע מוזיק, אַז קיין שענערס איז גאָר נישטאָ, און וואויל איז דעם בעל תוקע וואָס קען בלאָזען אַז די הערצער ציטערען הערענדיג זיינע קולות.

תנ״ך האָב איך געקענט אָבער שרייבען האָב איך נאָך נישט געפּרובט. און אַז דאָס געטליכע געפיהל האָט זיך אין מיר דערוועקט, האָב איך דאָס נישט אויסגעגאָסען אין מליצה אויפן פּאַפּיער, נאָר בין דעריבער געבליבען זיצען שווייגענדיג, געברומט און געשטורעמט האָבען אין מיר די געפיהל־כוואַליעס און אין דער שטיל האָט מיין האַרץ געוויינט אויף דעם: וואָ־רום איך האָב גערעכענט, אַז דאָס איז מעשה שטן, דער יצר הרע פיהרט דאָס אָן מיט מיר און מיט די זינדיגע טראַכטונ־גען איז ער מיר מבטל פון תורה לערנען. און כדי נצול צו ווערען פון איהם, האָב איך נישט געפונען קיין אַנדער עצה ווי דאַווענען און בעטען צו גאָט. עס זענען געווען טעג, וואָס פּלוצלונג האָב איך זיך דערוועקט מיט אַ שטאַרק געפיהל, און זיך געטראַכט: בעט צו גאָט!...—און איך האָב מתפלל געווען.

מיט אַזעלכע תפלות האָב איך אויסגעדריקט מיין געפיהל, כ׳האָב אין דעם געפיהלט דאָס זיסקייט פון גן עדן—און ס׳איז מיר גוט געוואָרען. און דערנאָך, אויב דער מנוול, דער יצר הרע, האָט מיך אָנגעטראָפען האָב איך איהם געפיהרט אין די וועלדער, אויף די בערג און בערגלעך אין פעלד. דאָרט האָב איך פערבערענגט די צייט אין נשמה-שטימונג און קוקענדיג אויף די שענע נאַטור און איהר גרויסער פּראַכט, און מיט דער צייט האָט זי מיך צוגעצויגען מיט איהר קלאָרקייט און שייב־

קייט. איך האָב זיך פערליבט אין איהר און האָב זיך מיט איהר געפרייד ווי אַ חתן פרייד זיך מיט דער כלה. אַלע טאָג בין איך אַרויסגעגאַנגען אין פעלד אַריין צו זעהן מיין געליעבטע און פערברענגען אין ליעבשאַפט טיט דער דאָזיגער שענהייט. מיין ליעבע האָב איך געזוכט אין געדיכטען וואַלד און אין וועלדעל, אויפן גרינעם גראָז און ביי דעם טייכעל, און זי האָט מיר געוויזען אַלץ, וואָס זי פערמאָגט; האָט צו מיר גע־לאַכט אומעטום און איך בין געשפרונגען נאָך איהר אויף די בערג, געקלעטערט אויף די ביימער, בין אויך געזעסען צווישען די בייטען צו הערען דאָס שרייען פון די סטאַדעס, דער סאָלעוויי האָט פאַר מיר געזונגען און די שטים פון טורטעלטויב האָט זיך געהערט פון דער קאַפּעלע־פייגעל. אַלע האָבען שוין גע־זונגען דאָס ליעבעליד צו מיין שענהייט די הימלישע טאָכטער. און די ליעבע אין מיין האַרצען האָט דעמעלסט געברענט ווי פייער, אַ גייסטיגע ליעבע, אַ הייליגע ליעבע, וואָס האָט נישט קיין געשטאַלט פון קיין גוף, אַ פערבאָרגענע ליעבע צום גוטען, צום שענעם און דערהויבענעם—אַ ליעבע, וואָס דערפרייד דעם מענשען, קלייד איהם אָן מיט ענוה און מאַכט איהם פאַר פיין און גוט, פאַר אַ ליעבהאָבער פון מענשען און דערהויבט איהם איבער אַלע וואָכעדיגע זאַכען... דער סוד פון דער דאָזיגער ליעבע, און דאָס אויסגיעסען דאָס האַרץ דורך תפלה און גע־בעט, איז בעקאַנט צו די בעלי השיר די מענשען פון געפיהל. דאָס זענען געטליכע נאָטען, די צייכענס פון גאָט פון געזאַנג אין האַרץ פון זיינע אויסדערוועהלטע...

אַזוי בין איך מיר געזעסען רוהיג אין מיין נעסט, ביז איך בין אַלט געוואָרען דרייצעהן יאָהר. און איך האָב געמיינט אַז אייביג וועל איך בלייבען אין מיין שטעדטעל. אָבער נישט ווי איך האָב געמיינט איז געשעהן. פּלוצלונג איז מיין פאָטער געשטאָרבען, געשטאָרבען איז ער אין עלטער פון איינאונפער־ציג יאָהר און האָט נאָך זיך איבערגעלאָזט אַ ווייב מיט קינדער אין גרויס אָרימקייט. פון גרויס נויט בין איך פערוואָגלט גע־וואָרען פון מיין היים און בין אַוועק וואַלגערן זיך איבער די

ישיבות אין די ליטווישע שטעדט, אין די נאָענטע און ווייטע. אַלץ וואָס מיט מיר האָט דאָרט פּאַסירט, וועל איך דאָ נישט דערציילן, וואָרום די פּאַסירונגען זענען זעהר פיל, און איך האָב בדעה צו שרייבען וועגען דעם אַ בעזונדער בוך, פאַר יודען צו אָנדענק פון זייערע ישיבות אין יענע צייטען. איצט וועל איך זאָגען נאָר דאָס, אַז איך האָב מקיים געווען אַלע זאַכען, וואָס זענען פאַרבונדען מיט תורה לערנען און געלעבט אין צער ווי תלמידי חכמים, מיט עסן טעג און מיט אַלע פּי־טשעווקעס. אין סלוצקער ישיבה האָב איך געלערענט ביים בע־וואוסטען רב ר׳ אברהם ברוך אין דער ערשטער מחלקה. פון דאָרט בין איך אַריבער אין דער עלטסטער מחלקה און בין געווען פון די תלמידים פון ראש ישיבה דעם חריף און למדן ר׳ מיכל מ״ס, דערנאָך בין איך אַריבערגעגאַנגען לערנען אין בית המדרש פון גביר ר׳ יונה און זיך געלערענט ביים גרוי־סען רב ר׳ אברהמ׳לע. אין סלוצק האָב איך געלערענט ביי די צוויי יאָהר. ס׳זענען געווען סבות וואָס האָבען גורם געווען און איך בין אַוועק קיין ווילנע און דאָרט האָב איך געלערנט ביים בעריהמטען ר׳ סנדרל, אין דער ישיבה פון ר׳ מעלה און אויך אין בית המדרש פון ווילנער גאון ר׳ אליהו ז״ל. דאָרט בין איך געזעסען און געלערענט יומם ולילה און בין אויך געווען אַ משמר אַלע נאַכט. קיין ווילנע בין איך געפאָרען, ווייל אַהין האָט מיך גערופען מיין קרוב דער גביר נחום־חיים ברוידע, וואָס האָט מיר מבטיח געווען צו זיין צו מיר ווי אַן אייגענער טאַטע און מיך אויסהאַלטען. אָבער איך האָב דאָרט נישט לאַנג פערבראַכט און בין צוריקגעפאָהרען אַהיים.

אין דער צייט האָט מיין מוטער חתונה געהאַט צו איי־נעם אַ מילנער אין דאָרף מעלניקי, אַ וויאָרסט צען פון קאָפּו־ליע. איז מיין מוטער מיט איהרע יונגערע קינדער אַוועק אין דאָרף אַריין צו איהר מאַן, און איך בין געבליבען אין שטאָדט עלענד און אַליין. אַ טרויריגער בין איך דעמעלסט אַרומגעגאַנ־גען און ס׳איז מיר מיאוס געוואָרען דאָס לעבען פון גרויס ווייטאָג און דערשלאָגענקייט, וואָרום איך בין נאָך אַ יונגעל,

האָב נאָך ווייניג יאָהרען און האָב צרות אָהן אַ שיעור. אַזוי בין איך אַרומגעגאַנגען דערשלאָגען און געפּאַלען ביי זיך, ביז מיין שטיפפאָטער האָט מיך געגומען צו זיך, און כּדי איך זאָל נישט עסען אומזיסט, האָב איך אַ פּאָר שעה אין טאָג געלערענט מיט זיינע קינדער.

דאָס הויז וואו מיין שטיפפאָטער האָט געוואוינט האָט געהאַט אַרום זיך וועלדער, גרויסע גאָר אַלטע וועלדער, אין זיי האָבען זיך געפינען ווילדע חיות. די וועלף שרייען דאָרט צו פערצוקונג איבער די נעכט און אויך דער בער קומט אַהין צייטענווייז. דאָרט געפונען זיך געסטען פון פערשידענע פייגעל, וואָס צווישערען פון צווישען די צווייגען; דאָרט געפינען זיך ווילדע גענז און אַלע וואַסער-פייגעל, און זיי שרייען פון צווישען די גראָזען אויף די זומפּען. און אַ גרויסער טייך ציהט זיך אויסגעקרומט און שניידט זיך דורך צווישען די ביימער פון וואַלד, פּליצט און שטראָמט ביז צו דער מיהל, דאָרט גיסט ער זיך אין וואַסערפאַל און טרייבט די רעדער מיט געברום און רעש, און פון רוישען פון דער מיהל און פון שטורמען פון וואַסער ווערען פערטויבט די אויערען.

אויף דעם איינזאַמען פערלאָזטען אָרט, האָט זיך צו מיר בעוויזען מיין מוזע, מיין געליעבטע פון דער יוגענד, ווען איך בין געזעסען אין די ישיבות מיט די ארים-בחורים, און האָב שוין נישט געהאָפט איהר צו זעהן. זי האָט זיך צו מיר אַנטפּלעקט אין איהר גאַנצער פּראַכט און האָט מיך איבערגערעדט מיטן חן פון איהרע לעפּצען צו געהן נאָך איהר אין וואַלד אַריין אונטער אַ פרישען בוים און זיסע רוהיגקייט, און זי האָט מיר געשלאָסען אַ בונד מיט די ביימער אין פעלד, מיט די פייגעל און די פּרוכפּערונגען פון דער ערד, און זי האָט מיך געלערענט צו פערשטעהן זייער שפּראַך און זיך צו צוקוקען צום אַרט לעבען זייערען. מיין האַרץ האָט געלעכצט צו די דאָזיגע חברים מיינע, וואָס האָבען מיר דערצעהלט זייערע אייביגע רעטענישען און אַ סך זאַכען וואָס געשען אין זייער וועלט, און זיי האָבען מיר דערצעהלט די גרויסקייט פון גאָט

וואָס האָט זיי בעשאַפען און טוט מיט זיי פיל גוטס. אויך איך האָב פאַר זיי אויסדערצעהלט מיינע געפיהלען. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב גענומען אַ פען אין האַנט אַריין אויף אויסצוגיעסען מיין האַרץ, און אויפן פאַפּיער האָב איך פאַר זיי אויסגעזונגען אַ ניים „הללויה״. דער טייך האָט מיך אַפּלאָדירט און די עכאָ פון די בערג האָט צו מיר הויך גע־רופען. מיין ערשטע פּאָעזיע געפינט זיך ביי מיר ביז היינטיגען טאָג און וועט קיינמאָל נישט זעהן די ליכטיגע וועלט, ווייל דאָס איז נאָך נישט קיין צייטיגע פרוכט און ס׳האָט אַ טעם ווי וואַלד־עפּעלעך. און אַ וואונדערליכע זאַך: ווי נאָר איך האָב אָנגעהויבען צו שרייבען און די ערשטע זאַך אויפגעשריבען — איז צו מיר געקומען דער שטן, דאָס איז דער אָבשפּעטער, וואָס געוועלטיגט איצט אין מיר אין געשטאַלט פון מענדעלע מוכר ספרים, און האָט מיך אָנגערעדט אָבצושפּעטען פון מענשען און אַראָברייסען די מאַסקע פון זיי. און איך האָב דעמעלסט אָנגע־שריבען אַ דראַמע און גראַמען אויפ׳ן שטייגער פון ספר „לישרים תהלה״ פון רמ״ח לוצאַטו, כ׳האָב אַפילו נישט געוואוסט, וואָס ס׳איז אַזוינס אַ דראַמע און האָב נאָך קיינמאָל נישט געלייענט קיין ביכער פון דעם מין. אויך דער בוך מיינער איז בלויז אַ שטיפעריי און פול מיט פעהלערען אָהן אַ שיעור. דאָס איז דאָס אָבשפּעטען פון מיין יוגענד־שטן, וואָס האָט פון מיר געשפּעט. און אויב עס טרעפט אַמאָל און איך רייץ זיך מיט מיין שטן און שפּעט פון איהם אויף זיינע יוגענד פעהלערען, ענטפערט ער מיר אויך מיט שפּעטעריי און מיט עזות: צי ווייסטו דען נאָך נישט, אַז דער „עתיק־יומין״ אַליין האָט נישט אַרויסגע־בראַכט קיין פערטיגע זאַך פון זיין האַנד און אַלץ וואָס ער האָט בעשאַפען איף זיין וועלט דאַרף נאָך בעאַרבייט ווערען? דאָס ענטוויקלען זיך איז אַן אייביג געזעץ אויף דער וועלט. אַזוי איז עס און ווייס.

און דאָס רוהיגע פערברענגען מיינס איז אויך נישט גע־ווען אויף לאַנג. ווי ס׳זעהט אויס, אין אין הימעל אויף מיר נגזר געוואָרען, נאָך איידער איך בין געבוירען געוואָרען, צו

זיין אַ שרייבער פאַר מיין פאָלק, פאַר אָרימען אומגליקליכען פאָלק, און גאָט האָט געוואָלט איך זאָל זיך בעקאַנען מיט די מנהגים פון מיין פאָלק און זיך צוקוקען צו זייערע מעשים, דע־ריבער האָט ער צו מיר געזאָגט: וואָגל פייגעלע איבער מיין וועלט, דער אומגליקליכער פון די אומגליקליכע און אַ יוד פון יודען וועסטו זיין אויף דער ערד! און דער ווינד האָט מיך אַ טראָג געטהון, האָט מיר שטאַרק געטרייסעלט און געטראָגען אויף די שטאַפּלען פון לעבען, געטראָגען און געטרייסעלט און אַ מלאך פון גאָט שטויסט אונטער. ער האָט מיר אַראָבגענידערט הינטען צו מיינע ליידענדע ברידער און דער נידעריגסטער מדרגה, איך זאָל לעבען מיט זיי אַ לעבען פון צער און פיהלען זייערע וועהטאָגען, און פון זייער פיין האָב איך בעקומען פאַר מיר אַ דאָפּעלטע פּאָרציע. צייטענווייז האָט ער מיר אַרויפגעבראַכט גאָר אין דער הויך פון לעבען און מיר געמאַכט אַנ׳אָרט צווישען אונזערע עשירים, די שטענדיג רוהיגע און צופרידענע, עלסטע לייט פון יודען, כדי צו זעהן זייערע פירעכצען און זייערע טועכצען, זייער האַנדלען און וואַנדלען—צו זעהן נאָר און נישט הנאה צו האָבען פון זייער גוטס.

פון דעמעלסט אָן, זינט גאָט האָט מיך פערבלאָנזשעט פון מיין שטיף־פאָטערס הויז, הויבט זיך אָן אַ ניי קאַפּיטעל אין בוך פון מיין לעבען, אַ קאַפּיטעל פון וואָגלענישען, נסיונות און גרוי־סע ליידען, און נאָכדעם נאָך אַ סך קאַפּיטלען פון מיינע לעבענס־פּעפּירונגען וואָס זענען איינגעוועבט אין יודישען לעבען און וועלען בעשריבען ווערען אין בעזונדערע ביכער און וועלען זיין לזכרון אין דער געשיכטע פון אונזער פאָלק און ליטעראַטור. איצט קענט איהר זעהן נאָר אַ ביסעל פון זיי: אַ רמז פון זיי קענט איהר געפונען אין מיין דערמאָהנטער ביאָגראַפיע פון ד״ר בינשטאָק, זעהט דאָרט.

איך היפּער איבער די קאַפּיטלען, שפּרינג איבער די גע־שעהענישען, וואָס האָבען פּאַסירט אין מיין לעבען און איך וויל איצט נאָר דערצעהלען, ווי אַזוי איך בין געוואָרען אַ יודישער שרייבער און וואָס פאַר אַ ציעל איך האָב פאַר מיר געהאַט, צו

וועלכֿען איך האָב געווידמעט מיין געדאַנק און פֿען, און וואָס פֿאַר אַ ביכֿער און אַרטיקלען איך האָב אָנגעשריבען.

די העברעאישע ליטעראַטור איז געווען אַ זעלטענע זאַך אין דער צייט פֿון מיין יוגענד, קיין ביכֿער און צייטונגען טעגליכֿע, וואָכֿענטליכֿע, חודש׳דיגע און יעהרליכֿע ווי עס ערשינען היינט, זענען דעמעלסט נישט ערשינען אויף צו דערוועקען דאָס געפֿיהל פֿון יודען און דערוועקען אין זייערע הערצער ליעבע צו אונזער הייליגער שפּראַך. און ס׳איז נישט געווען קיין וועקער און ס׳איז נישט געווען קיין קנאת-סופרים, זענען דערפֿאַר געווען ווייניג שרייבער. ווען איך האָב געוואוינט אין קאַמעניץ-ביי מיין שווער אין הויז און אויך דערנאָך ווען איך חאָב גע׳גט מיין ווייב און געוואָרען אַ לערער אין אַ קאַזיאָנער שולע, האָב איך זיך אָבגעגעבען מיט פֿאָרשען און לערנען וויסענשאַפֿט און מיט גרויס מאַטערניש זיך עווערבען די ידיעות, וואָס האָבען מיר געפֿעהלט. ווען עמיצער זאָל מיר דעמעלסט געווען זאָגען, אַז איך וועל ווערען אַ מחבר ביי יודען וואָלט איך געמיינט, אַז דאָס לאַכֿט ער פֿון מיר. איך פֿלעג דאָך נאַאיוו מיינען, אַז די סופרים זענען אַלע געטליכֿע לייט און ווער בין איך וואָס איך זאָל אַזוי וייט דערגרייכֿען? נאָר דער צופֿאַל האָט מיך געמאַכֿט פֿאַר אַ מחבר און פּלוצלונג, אומגעריכֿט איז עס געשעהען.

אין איינער אַ ווינטער נאַכֿט, אַ פֿערוואָלקענטע, נעפּעלדיגע פֿינסטערע נאַכֿט, ווען דער ווינד האָט געריסען, בין איך געזעסען איינזאַם אין מיין צימער און בין געווען זעהר טרויעריג און נידערגעשלאָגען. און כדי זיך מיט עפּעס צו פֿערנעמען און בערוהיגען מיין געמיטה, האָב איך גענומען די פֿען אין האַנד צו ענטפֿערען אַ בריעף איינעם אַ מלמד. און איך האָב מיט איין מאָל אָנגעשריבען זעהר אַ סך וועגען ערציהונג און פֿערשריבען אַ גאַנצען בויגען פּאַפּיער פֿוןביידע זייטען. צומאָרגענס האָב איך פֿון דאָרט אַ ביסעל איבערגעשריבען פֿאַר יענעם מלמד און דעם בויגן אַליין האָב איך אַוועקגעוואָרפֿען אין אַ ווינקעל ווי אַ אומנוצלעכֿע זאַך. אַ לאַנגע צייט איז זיך דער פֿערשריבענער

בויגען געלעגען אין ווינקעל, ביז ער איז געקומען אויף עמי-צענס הענד און ער האָט זיך געוואַלגערט אין שטוב פון איין אָרט אויפ׳ן אַנדערען, און איך האָב איהם שוין גאָר אַרויסגע-לאָזט פון זינען און האָב איהם פערגעסען.

איינמאָל און דער בריעף-טרעגער האָט מיר געבראַכט אַ פערמאַכטען בריעף פון אויסלאַנד. און אַז איך האָב געעפענט דעם בריעף און געוועזן זעהר טשיקאַווע צו וויסען, ווער עס שרייבט דאָס צו מיר פון אַ פרעמד לאַנד וואו איך האָב נישט קיין שום בעקאַנטען, און פאַר מיינע אויגען איז דער נומער 31 פון דער צייטונג „המגיד“, ערשטער יאָהרגאַנג, און עפּעס ווי בעקאַנטע ווערטער שיינען מיר אַרויס פון די שורות פון לייט אַרטיקעל אונטער׳ן נאָמען—„מכתב על דבר החנוך“—וואָס איז געדרוקט מיט גרויסע אותיות. און ווי איבערראַשט בין איך גע-וואָרען דערזעהענדיג אין סוף מאמר מיין נאָמען אונטערגעשריבען, און הינטען געפינט אַן אָנמערקונג, וואָס לויבט שטאַרק דעם מאמר און זינגט אויף איהם דעם „הלל הגדול“ בעטענדיג ביי די געלעהרטע זיי זאָלען איהם איבערזעצען אויף אַנדערע שפּראַ-כען. איך בין געווען אינגאַנצען צעטומעלט. און דער בריעף פון „המגיד“ אייגענטימער, ר׳ אליעזר ליפּמאַן-זילבערמאַן, וואָס האָט מיר שטאַרק געלויבט און געפאָדערט פון מיר צו בעשענקען איהם מיט מיין שרייבען אויך ווייטער, און שליסען מיט איהם און מיט זיין „מגיד“ אַ „פריידליכען בונד“,—האָט מיך נאָך מעהר פערוואונדערט, אָבער אין גיכען איז מיר די גאַנצע זאַך קלאָר געוואָרען: מיין פריינד און בעקאַנטער, דער געלעהרטער מ״מ לע-ווין, סעקרעטאַר ביי יהושע גינזבורג, ווען דער אויבענדער-מאָהנטער בויגען איז שטאַרק געפעלען, האָט איהם אַוועקגעשיקט צו א״ב גאָטלאָבער ער זאָל אויף איהם זאָגען זיין מבינות, און אויף אַזאַ אופן איז ער אָנגעקומען צו אייגענטימער פון „המגיד“ און ער איז אָבגעדריקט געוואָרען. ביידע אויבענדערמאָהנטע געלעהרטע האָבען מיין דאָזיגען מאמר אין יענער צייט אַריינ-געשלאָגען ווי אַ טשוואָק אין דער העברעאישער ליטעראַטור און

איז געוואָרען דער אָנפאַנג פֿאַר אַלע מיינע ווייטערדיגע אַרבּייטען אין דער דאָזיגער ליטעראַטור.

כֿ׳האָב זיך גענומען פערטראַכֿטען איבּער דער העבּרעאישער ליטעראַטור בּיי אונז, צו וויסען ווי זי זעהט אויס און וואָס עס געשעהט מיט איהר. כֿ׳האָב געזוכֿט צו געפונען נוצליכֿעס, וויסענשאַפט און קלוגשאַפט, פיינעס און שיינס, און נאָר זעהר ווייניג פון דעם אַלעם האָבּ איך אין איהר געפונען. אַ פוסטער גאָרטען איז געווען די ליטעראַטור אין יענער צייט. אַ פערלאָזטער גאָרטען אין הערבּסט-צייט, נישטאָ קיין פרוכֿט, נישטאָ קיין שמעקענדיגע בּלומען און שיינע פלאַנצונגען, די בּלעטער פערוויאַנעט און די בּיימער שטעהן נאַקעטע. וואו נישט וואו געפינען זיך נאָכֿגעוויקסען און ווילדגעוויקסען און אַלץ איז פערלאָזט דאָרט. און די מחבּרים? די דאָזיגע וועכֿטער פון גאָרטען ליגען דאָרט אין איהם, שטיל און רוהיג, שפּילען זיך אַרום ווי נאַאיווע קינדער און טרייבּען קאַטאָוועס, איינער לויבּט דעם אַנדערען און איינער פון אַנדערען האָט נחת.

אמת טאַקע יענער און יענער (הח׳ אַ. צווייפעל) האָט זיך אויסגעדריקט: „פאַר די יודישע סופרים זענען געקומען שטילע רוהיגע צייטען, גוטע גליקליכֿע צייטען, ס׳האָבּען זיך אויסגעלאָזט די קריטיקער און ס׳איז אַוועקגעקומען דער מענשליכֿער פערשטאַנד זיי צו שטערען די רוה, צו שענדען זייער כּבוד אין רום, פון יעדעס בּוך און זיין קדושה איז געוואָרען ווי אַ צווילינג, דער נאָמען פון מחבּר אין זיין חבּור — ווי אַ טאַטע מיט אַ קינד".

אָבּער ער האָט גערעדט וועגען די פערגאַנגענע צייטען און מיט זיין נישט איבּערגעשפּיצטקייט האָט ער עס אויסגעטייטשט לשבח. און איך האָבּ איינגעפינען אַז זיינע רייד פאַסטען אויך פאַר די יודישע שרייבּער אין מיין יוגענד און דאָס געטייטשט לגנאי — וואָרום אַזעלכֿע צייטען, וואָס דער מענשליכֿער פערשטאַנד איז אַוועקגעקומען — זענען נישט קיין גוטע גליקליכֿע צייטען, און די ליטעראַטור, וואָס האָט נישט קיין קריטיקער און יעדעס בּוך און זיין קדושה איז אַ צווילינג, אַזאַ ליטעראַטור איז אַ גאָרטען

אָהן אַ בעל־הבית. דאָרט פּאַשעט זיך דאָס קעלבעל און מאַכט אַ תל פון די זריעות, דער חזיר צוגראָבט איהם און קליינע פּיקסעלעך פערדאַרבען די פאַרזעצטע בייטען. און אַז איהר וועט קומען אין אַזאַ גאָרטען און דאָרט אַלץ צובּרעכען און צושטע־רען און נאָך לייגען אין די קעשענעס, אין קיין אומגליק נישט: וואָרום ער איז הפקר און איהר ווייסט, אַז איהר געפינט זיך צווישען יודען. קיינער זעהט נישט, קיינער איז דערביי נישטאָ. לית דין ולית דיין אַחוץ גאָט אין הימעל און קיינער וועט אייך קיין בייז וואָרט נישט זאָגען... וועגען די אַלע זאַכען האָב איך שטאַרק געטראַכט און דערפון איז אַרויסגעקומען מיין ספר:

משפט שלום (געדרוקט אין יאָהר תר״כ אין ווילנע), דאָס ספר וואָס טרעט שטאַרק אַרויס בעזונדערס קעגען מחבר פון ספר „מינים ועוגב״ און איז אגב מרמז בכלל אויף אונזע־רע שרייבער, איז געקומען ווי אַ קויל אין דער מחנה רוהיגע שרייבער, וואָס זענען זיך געזעסען ווי ווייך אויף זיין הייוועז, און איך בין ביי זיי געווען, ווי אַ מענש, וואָס איז געקומען שטערען זייער רוה „צו שענדען זייער כבוד און רוהם״. און ס׳איז געוואָרען אַ גרויס געשרעה אין דער עדה. אַ קריגעריי און אַ מלחמת סופרים אין די צייטונגען „המליץ״ און „הכרמל״, וואָס האָבען דעמעלסט אָנגעהויבען צו ערשיינען. און איך האָב נאָך מעהר אָנגעהויבען רעדען שטירדישע רייד און פון צייט צו צייט אַרויסגעטרעטען קעגען זיי מיט מיינע מאמרים, און אַ סך האָבען מיט מיר געהאַלטען און מיר צוגעגעבען מוט. צי בין איך גערעכט געווען און שטענדיג געטראָפען אין ציעל — וועגען דעם זאָלען אַנדערע משפטן, איך אָבער ווייס, אַז איך האָב אַריינגעבראַכט אַ גרויסע בעוועגונג אין אונזער ליטעראַטור: נאָך מיר האָבען זיך פון די יונגעלייט בעוויזען נייע קריטי־קער, וואָס האָבען אַרויסגעטרעטען קעגען די שרייבער, אַ סך פון די שרייבער האָבען זיך אַראָפּגענומען אַ מוסר און זענען אַנדערש געוואָרען און די פּאָלעמיק צווישען די שרייבער איז געוואָרען דער לעבעדיגער גייסט אין דער ליטעראַטור און האָט צוגעצויגען אַ סך לעזער פון פאָלק.

צו לערנען דאָס פאָלק געשמאַק און וויסענשאַפט, אַריינצוברענגען דאָס פאָלקס־לעבען אין דער ליטעראַטור, כדי זי דערמיט בעליבט מאַכען ביים פאָלק, צו אַנטוויקלען און ברענגען נוצען—די דאָזיגע דריי זאַכען זענען ביי מיר געווען דער ריכטיגער ציעל, וועלכען עס דאַרפען שטרעבען די שרייבער.

כ׳האָב געוואָלט מיטן גאַנצען האַרצען, אַז די שרייבער און דיכטער זאָלען נישט קלעטערען אין די הימלען מיט פוסטע פאַנטאַזיעס און זיך נישט באַנוצען צו זייערע טעמעס מיט די בנות לוט, פוטיפרע׳ס ווייב און נאָך אַזעלכע נפשות און נאַרישקייטען, וואָס זענען שוין אויף דער וועלט נישטאָ. זיי זאָלען פאַר די לעבעדיגע דערצעהלען פון די טויטע; נאָר זיי זאָלען זיך אַראָפּלאָזען אויף דער ערד, זיך צוקוקען צום לעבען פון פאָלק און וואָס עס טוט זיך ביי איהם אין שטוב און אין דער געזעלשאַפט און דאָס אַלץ איהם בעווייזען. זיי זאָלען זיך בעמיהען צו פערפיינערען זיין געשמאַק צו רעדען מיט אַ פיינער שיינער שפּראַכע, זיי זאָלען איהם אויך געבען אַ גוטע לעקציע אין וויסענשאַפט כדי איהם צו מאַכען פערשטענדליך.

דערפאַר טאַקי האָב איך מיין ליטעראַרישע אַרבייט איינגעטיילט אין דריי טהיילען און מיין ערשטע אַרבייט איז געווען:

ספר תולדות הטבע, מדבר על שלושה דברים שעליהם העולם קים: על החי ועל הצומח ועל הדומם. כלם פקודים למשפחותם למיניהם במספר שמותם וסגולותיהם ותועלתם. נעתק מספר החוקר הטבעי לענץ לשפת עבר. (וואָס רעדט אַרום די דריי זאַכען אויף וועלכע די וועלט איז געשטעלט: וועגען חי, צומח און דומם. אַלע צונויפגעשטעלט לויט זייערע מינים און משפחות מיט דער צאָה.׳ פון זייערע נעמען, אייגענשאַפטען און נאַטורען איבערזעצט פון נאַטורפאָרשער לענץ אויף לשון קודש.)

דאָס ערשטע העפט:

בעלי החיים היונקים (זויג חיות) מיט אַכט זייטען צייכענונגען לייפּציג תרכ״ב (1862)

און צוזאַמען מיט דעם האָב איך געפּרובט פערפאַסען אַ

ספור אויף אַ קלאָרען לשון־קודש, געשטיצט אויפֿן פֿאָלקס־גייסט און פֿאָלקס־לעבען פון מיין צייט, און פון דעם ספור האָב איך אַרויסגענומען אייניגע קאַפּיטלען און דאָס אָבגעדרוקט מיט אַ איינפֿיהר־וואָרט אין אַ בעזונדער בוך אונטערן נאָמען
למדו היטב. ספור אהבים, וואַרשוי 1862. (?)

דעמעלסט האָב איך זיך אַזוי געטראַכט: איך קוק זיך צו צום לעבען פון מיין פֿאָלק און איך וויל איהם געבען ספורים פון יודישען קוואַל אויף דער הייליגער שפּראַכע, דער רוב אָבער פערשטעהט דאָך נישט די דאָזיגע שפּראַך און זיי ריידען אויף עברי־טייטש, און וואָס קומט אַרויס דעם שרייבער פון זיין גאַנצער אַרבעט און פון זיין דענקען אויב ער ברענגט דערמיט נישט קיין נוצען זיין פֿאָלק? די דאָזיגע פראַגע: פֿאַר וועמען אַרבעט איך? האָט מיך נישט געלאָזט רוהען און האָט מיך געבראַכט אין גרויס פערלעגענהייט: וואָרום די יודישע שפּראַך אין מיין צייט איז דאָך געווען אַ פּוסטע כלי, נישט געווען אין איהר קיין שום גוטע שיינע זאַך אַחוץ שפּעטעריי, נאַרישקייטען און פֿלאַפּלערייען די אַרבעט פון נאַרישע לייט, וואָס האָבען נישט געקענט רעדען ווי מענשען און האָבען קיין שום נאָמען נישט געהאַט. און די ווייבער און די פּראָסטאַקעס האָבען דאָס געלייענט און נישט פערשטאַנען וואָס זיי לייענען, און די איבעריגע פון פֿאָלק—כאָטש זיי האָבען נישט געקענט קיין אַנדער שפּראַך, האָבען זיך שטאַרק געשעמט צו לייענען זי כדי נישט אַרויסצווייזען זייער אָבגעשטאַנענקייט. און אויב איינער האָט נישט געקענט ביישטעהן דעם יצר הרע און עפּעס געלייענט אויף יודיש, האָט ער אַליין געלאַכט און זיך פערענטפערט: אָט קוק איך אַריין אין די „ווייבערישע ביכלעך" וואָס עס לייענען די נאַרישע נקבות, אָט מאַך איך מיר אַ שפּאַס. און אונזערע שרייבער, די בעלי הלשון וואָס האָבען נאָר

*) אומעטום וואו עס געפינט זיך אַזאַ פֿראַגע צייכען, הייסט עס, אַז דאָס בוך האָב איך נישט ביי זיך און איך בין מסופק אין דער צייט פון ערשיינען, און פֿערלאָז זיך נאָר אויף מיין זכרון.

אין זינען געהאַט די הייליגע שפּראַך און זיך נישט אינטערעס־
סירט מיט׳ן פאָלק־האָבען געקוקט אויף יודיש פון אויבען אַראָב
און מיט גרויס שפּאָט. און אויב איינער פון צעהן האָט זיך
אַמאָל דערמאָנט אָן דער „פערשאָלטענער" און האָט עפּעס וואָס
אָנגעשריבען, האָבען זיי דאָס בעהאַלטען אונטער זיבען שלעסער,
האָבען דאָס בעהאַלטען אונטער זייער הייליגען טלית, כדי זייער
שאַנד זאָל נישט ענטפּלעקט ווערען און עס זאָל נישט שאַדען
זייער גוטען נאָמען. און ווי גרויס איז דעריבער געוואָרען מיין
פערלעגענהייט, אַז איך האָב זיך דערמאָנט, אַז אויב איך וועל
מיר אַריינלאָזען אין דער „אומווירדיגער" וועט מיין כבוד זיך
בעדעקען מיט שאַנד. איך האָב אויך אויסגעהערט די שטראָף־
רייד פון מיינע פערעהרער די „חוכבי הלשון העברית" אויף
דעם, וואָס איך וועל פערשוועכען מיין נאָמען און כבוד צווישען
יודען, אָבגעבענדיג מיינע כחות דער דאָזיגער פרעמדער. אָבער
די ליבשאַפט צום נוצליכען האָט אין מיר מנצח געווען דעם
פוסטען כבוד און איך האָב זיך בעשלאָסען: זאָל זיין וואָס עס וויל
זיך־ איך וועל זיך דערבאַרמען אויף יודיש, די פערשטויסענע טאָכ־
טער, און ס׳איז צייט צו טהון פאַר׳ן פאָלק, אויך איינער פון
מיינע גוטע פריינד (יהושע מרדכי ליפשיץ) איז צו מיר צוגע־
שטאַנען און ביי אונז ביידע איז געבליבען צו אַגיטירען און
איבעררעדען דעם בעל „המליץ" ער זאָל אַרויסגעבען אַ צייטונג
אויף דער פאָלקס־שפּראַך. זאָל עס איהם, דעם בעל „המליץ"
גאָט געדענקען צום גוטען, וואָס ער איז געקומען צו הילף זיין
פאָלק מיט זיין צייטונג „קול מבשר" און האָט געהאַט גרויס
ערפאָלג. און איך בין געוואָרען בעגייסטערט און אָנגעשריבען
מיין ערשטע ערציילונג —

דאָס קליינע מענשעלי אָדער אַ לעבענס־בעשרייבונג
פון אברהם יצחק תקיף. געדרוקט בהשתדלות מענדעלי מוכר
ספרים, אָדעססאַ 1864 (?) אין דער צייטונג „קול מבשר" און
נאָך דעם אַ סך מאָהל אין בעזונדערע ביכער.

די דאָזיגע ערצעהלונג האָט געמאַכט אַ גרויסען רושם צווי־
שען יודען, אַזוי אַז אין גיכען איז זי געדרוקט געוואָרען אַ

דריטע אויפלאַגע, ווילנא 1865 (?) און נאָך אַמאָל אַ פירטע אויפלאַגע (נאָר אין גאַנצען אויף דאָס ניי איבערגעמאַכט) ווילנא 1879. דער דאָזיגער העפט מיינער איז געוואָרען דער פונדאַמענט־שטיין אין דער נייער יודישער ליטעראַטור. פון דע־מעלסט אָן האָב איך זיך פעליבט אין יודיש און האָב די שפּראַך צו מיר פערקנסט אויף אייביג, און האָב איהר געגעבען די בשמים און קרייטעכצער, וואָס איהר קומט און זי איז געוואָ־רען אַ שעהנע בעחנטע פּריצה'עטע און האָט מיר געווינען אַ סך זיהן:

דאָס ווינש־פינגעריל, וואָס מיט דעם קען איטלי־כער מענש דערגרייכען אַלסדינג, וואָס זיין האַרץ ווינשט און בעגעהרט און דורכדעם ניטצליך זיין זיך און דער וועלט. גע־דרוקט אין וואַרשע (אָהן דעם נאָמען פון דרוק און יאָהר פון ערשינען) און דאַכט מיר אין יאָהר 1865 (?) דאָס דאָזיגע בוך ליגט איצט פאַר מיר אויפ'ן טיש און איך האָב בדעה דאָס צו פערגרעסערען און אַרויסגעבען אויף דאָס ניי מיט אַלע מיינע שריפטען אויף יודיש, וואָס איך הייב איצט אָן צודריקען אויפסניי אין זעהר אַ שענע אויסגאַבע.

די טאַקסע אָדער די באַנדע שטאָדט בעלי־טובות (משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום) זיטאָמיר 1869, געדרוקט צום צווייטען מאָהל: ווילנא 1872. און איז איבעזעצט געוואָרען אויף רוסיש דורך י. מ. פּעטריקאָווסקי, ביעלא־צערקאָוו 1884. די דאָזיגע איבערזעצונג איז מיר נישט געפעלען.

פישקע דער קרומער, אַ מעשה פון יודישע אָרעמע לייט. זיטאָמיר 1869, און איצט האָב איך איהם איבערגעמאַכט פאַר אַ ניי בעשעפעניש און וועט זיין דער ערשטער פון אַלע מיינע ביכער אין אַ נייער אויסגאַבע, גאָר אין גיכען.

דער לופט באַלאָן, זיטאָמיר 1869, אַ שענער ספור, פערפאַסט מיט דער הילף פון מיין פריינד הר"ל בינשטאָק, און איז איצט אַ יקר־המציאות. איך האָב איהם געזוכט און נישט נעקענט געפונען *)

*) ערשינען אין אַ נייער אויפלאַגע פון „מענדעלע פערלאַג".

דער פיש, וואָס האָט אײַנגעשלונגען יונה הנביא. פון די מחברים פונ׳ם לופט־באַלאָן א. ב. אַרויסגעגעבען פון דער רעדאַקציע פונ׳ם „קול מבשר״ אָדעססאַ 1870.

די קליאַטשקע אָדער צער בעלי החיים. לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי, צו מײַן קליאַטשקע אין פרעה׳ס רײַטוואָגען פערגלײַך איך דיך כנסת ישראל (שיר השירים א,ט׳). אַ מעשה, וואָס האָט זיך פערוואַלגערט צווישען די כתבים פון ישראליק דעם משוגענעם, ווילנא 1873, און איז איבערזעצט געוואָרען אויף פויליש דורכ׳ן הער קלעמענס יונאָשע אַ קריסט מלדה ומבטן Warszaza 1886 און זײַן איבערזעצונג איז אַ גוטע.

דער אוסטאַוו איבער וואָינסקי פּאָווינאָסט פון א. ב. הנ״ל, זיטאָמיר 1874.

יודעל. אַ ספור המעשה אין שירים ע״מ י״א תנועות. אַך יודעל מײַן קראַנקער, מײַן קראַנקער יודעל, דײַן לעבען איז זעהר אַ טרויעריג לידעל אין צווײ טהײל. וואַרשוי 1875.

זמירות ישראל לליל שבת, ליום שבת ולמוצאי שבת, שבת׳דיגע זמירות, פערטײַטשט אין שירים און גוט דערקלעהרט, בכדי איטליכער יוד בעזונדער זאָל פערשטעהן זײער טהײַערען ווערט, ווי שײן זײ זענען אַ גאָטס וואונדער. זיטאָמיר, 1875. די סבה, וואָס האָט מיר געבראַכט איבערצוזעצען די זמירות איז אַזעלכע: וואָרום איך האָב געזעהן די תפלות אין סידור „קרבן מנחה״ פאַר יודישע טעכטער און די איבערזעצונג איז אָהן אַ טעם און אָהן אַ ריח, מען קען עס מויל נישט נעמען, דעריבער האָב איך זיך בעשלאָסען אַז ס׳איז געקומען די צײַט צו טהון פאַר אונזערע שוועסטער די יודישע טעכטער און פראָס־טע מענשען אונזערע און זײ אונטערטראָגען אַ מתנה אויף אַ רײַנער שפראַך. וואָרום אויך זײ האָבען אַזאַ האַרץ ווי מיר, וואָס לעכצט צו גאָטס זיסע ווערטער און מיר קענען זײ נישט פטרן פון דעם און זײ פערמײַדען פון גוטס, פון וויסען און מוסר און דאָס אַלץ בעהאַלטען נאָר פאַר אַ קלײן ביסעל יחידי־סגולה. און אויך אונזערע הײליגע אבות האָבען איבערזעצט די

תורה אויף דער שפּראַך פון פאָלק, און אונזערע תנאים האָבען פאַר זיי בעשטימט טאָלמאַטשעס, כדי דעם המון פון פאָלק צו געבען צו פערשטעהן גאָטס רייד, פאַר וואָס זשע זאָלען אויך מיר נישט געהן אין זייערע וועגען צו געבען חכמה און מוסר צו זייערע קינדער פון הייליגען פאָלק אויף דער שפּראַך, וואָס זיי פערשטעהן, און פאַר וואָס זאָלען אויך מיר נישט זאָרגען פאַר אונזערע טעכטער און פאַרן גאַנצען המון און פון זיי פערמיידען די גוטע מתנות און שענע אוצרות, וואָס געפינען זיך אין אונזערע תפלות און זיי לאָזען אַרומבלאָנקען אויף די פינסטערע וועגען, זיך צו פערנעהמען מיט נארישקייטען און פוסטע מעשיות וואָס פערנאַרישען און מיר זאָלען נאָר אין זיי־נען האָבען נור אַ קליינעם טייל פון אונזער פאָלק?! צי זענען דען נישט אַלע יודען הייליג און צווישען זיי רוהט גאָט? מיט די זמירות האָב איך אָנגעהויבען די הייליגע אַרבעט פאַר אַ פּראָבע, דערנאָך האָב איך איבערזעצט דעם ספר תהילים און שירים און ער געפינט זיך ביי מיר אין מאַנוסקריפּט, און נאָך איהם—

פּרק שירה איבערזעצט אויף יודיש און שירים ע״מ י״א תנועות מיט אַ פּתיחה געשריבען אויף לשון קודש וועגען פּרק שירה און מיט אַ גוטען בעטעמטען פּירוש, וואָס גיט צו פערשטעהן לויט חכמת הטבע און לויט די רייד פון אונזערע חכמים ז״ל יעדען מאמר פון די שירה־זאָגער ווי עס פּאַסט פאַר איהם. זיטאָמיר 1875. ס'טהוט מיר לייד אויף דעם, וואָס איך האָב אין זינען געהאַט אַרויסצוגעבען אַ נייעם „קרבן מנחה״ וואָס איך האָב איבער פערשידענע סבות נישט דורכגעפיהרט ביז איצט.

קיצור מסעות בנימין השלישי, דאָס הייסט די נסיעה אָדער אַ רייזע בעשרייבונג פון בנימין דעם דריטען, וואָס איז אויף זיינע נסיעות פערגאַנגען העט ווייט אַזש אונטער די הרי חושך, און האָט זיך געגוג אָנגעזעהן און אָנגעהערט חידושים שיינע זאַכען, וואָס זענען אַרויסגעגעבען געוואָרען אין אַלע שבעים לשונות און היינט אויך אין אונזער לשון, בהשתדלות

מענדלי מוכר ספרים. ערשטער ספר ווילנא 1878. איבערזעצט געווארען אויף פויליש דורכן הער קלעמענס יונאשע אונטערן נאמען: Donkiszot Żydowski Warszawa. 1885 און פון פויליש איז ער איבערזעצט געווארען אויף טשעכיש (בעהעם).

דער פריזיוו. א דראמע אין פינף אקטען עם תמונת המחבר, פעטערבורג 1884.

דער נוצליכער קאלענדאר פאר די רוסישע יודען. ער איז ערשינען פינף ביכער פאר פינף יאהר: תרל״ז, תרל״ח געדרוקט אין זיטאמיר, תרל״ט, תר״מ געדרוקט אין ווילנא און תרמ״ג געדרוקט אין אדעססא. אין זיי געפינען זיך נוצליכע מאמרים און א סך גוטע זאכען.

און אחוץ די אויסגערעכענטע האב איך געשריבען נאך א סך מאמרים, און איצט וועל איך אויסלאזען מיט דעם, וואס איך האב אנגעהויבען—

ספר תולדות הטבע ע״פ חוקרי הטבע החדשים והמצוינים. חוברת שניה:

העוף (געפליגעל) מיט אכט זייטען צייכענונגען און מיט א סך הערות אין ספר און צום סוף צו ערקלעהרען די נעמען פון די עופות, וואס געפינען זיך אין תנ״ך און תרגום, און תלמוד און מהרשים און צו ערקלעהרען א סך נישט פערשטענדליכע פסוקים און מאמרי-חז״ל. זיטאמיר 1866.

עין משפט. ענטהאלט צוויי מאמרים וואס געהערען זיך אן איינער מיטן אנדערן און פארטיידיגען די יודען: דער ערשטער אן אפשאצונג וועגען דער איצטיגער העברעאישער ליטעראטור, וועגען. מצב פון די שולען און געלערענטע רבנים און וועגען פערבעסערען דעם מצב פון די יודען. און דער צווייטער—איז אנ׳ענטפער אוי די שאלות פון דער ממשלה, וואס זענען געפרעגט געווארען וועגען יודען אין דער צייטונג „קיעוולאנין״ און באווייזט פאר אלע פעלקער די ריינקייט פון יודען און זייערע רעליגיעזע ספרים. געדרוקט געווארען צום ערשטען אין דער צייטונג „המליץ״ און צום צווייטען מאל ער־שינען מיט הערות און א סך הוספות פון מחבר זיטאמיר 1867.

די דאָזיגע מאמרים האָב איך געשריבען און צוגעשיקט דער ממשלה נאָכדעם ווי איך בין פון איהר אויפגעפאָדערט געוואָרען אין אַ ספּעציעלען כתב פון 22 נאָוועמבער, יאָהר 1864 נמ. 99 און איך בין באַעהרט געוואָרען מיט אַ דאַנק־בריף פון דער ממשלה פון 12 מערץ יאָהר 1875 נמ. 805 און די דאָזיגע צוויי בריף זענען געדרוקט אין אָנפאַנג פון דעם דאָזיגען ספר.

האבות והבנים ספור אהבים. (ראָמאַן) אדעססא 1868 איז איבערזעצט געוואָרען אויף רוסיש דורך מיין פריינד הר״ל בינשטאָק. פעטערבורג 1868.

ספר דברי הימים להרוסים (געשיכטע פון די רוסען) איבערזעצט אין אַ קלאָרער און פשוטער שפּראַך פאַר אַלע יודען, וואָס זאָלען לייענען און וויסען, וואָס עס האָט פּאַסירט מיט די מענשען פון לאַנד אין וועלכען זיי וואוינען. פון זינט ווי זענען געוואָרען אַ פאָלק ביז דער לעצטער צייט. אָדעססא. יאָהר 1867. דאָס דאָזיגע בוך איז איבערזעצט געוואָרען דורך דעם פאָרשלאַג צו מיר פון דער פאַרוואַלטונג פון דער חברה „מפיצי השכלה בישראל״. און צוליב געוויסע סבות האָב איך זיך אָבגעזאָגט פון דער ווייטערדיגער אַרבעט און איז איבערגעזעצט געוואָרען נור בערך אַ דריטעל, זעה „עין משפט״ זייט 51 און דער הערה דאָרט.

ספר תולדות הטבע על די חוקרי הטבע החדשים והמצוינים. חוברת שלישית:

הזוחלים (קריכענדע בעשעפענישען) מיט זיבען זייטען צייכענונגען און מיט אַ סך הערות אין ספר און אין סוף אויף צו ערקלעהרען די נעמען פון די קריכענדע באַשעפענישען, וואָס געפינען זיך אין תנ״ך און אין תרגום, אין תלמוד און מדרשים און צו ערקלעהרען אַ סך נישט פערשטענדליכע פסוקים און מאמרי־חז״ל. ווילנא 1872.

דעם צווייטען און דריטען טייל האָב איך נישט איבערזעצט פון געלערנטען לענץ, ווי דעם ערשטען טייל, נאָר איך האָב צענויפגעזאַמעלט פון די ביכער פון די נייע אויף דער

— —

גאַנצער וועלט בעריהמטע נאַטור־פאָרשער און האָב זיי צענויפ־געשטעלט צום נוצען און פערגעניגען פון די העברעאישע לע־זער... איך האָב אויסגעשטעלט אַלע בעלי־החיים און האָב פאַר זיי אויסגעפונען נעמען און זיי געגעבען אַן אָרט אין דער העב־רעאישער ליטעראַטור. און איך האָב געמאַכט נייע נעמען, איך האָב זיי בעשאַפען אין גייסט פון דער העברעאישער שפראַך, איך האָב אויך צענויפגעזאַמעלט ווי סנאָפּעס אין שייער אַלע נעמען פון בעלי־החיים וואָס געפונען זיך אין פסוק, תלמוד און מדרשים און האָב זיי ערקלעהרט לויט די בעוואוסטע געלערנ־טע מפרשים (זעה חולדות הטבע, חוברת שניה, פון זייטע 3 און ווייטער און פתח דבר דאָרט).

לוח הסותרים. און דאָרט געפינען זיך פיינע מאמרים געשריבען אין משנה־לשון (איז איצט אַ יקר המציות). ווילנא 1879

און אויסער דעם האָב איך געשריבען זעהר אַ סך ווי־סענשאַפטליכע און קריטישע אַרטיקלען און זענען צעשפרייט אין די צייטונגען „הצפירה", „המליץ", „הכרמל" און נאָך און נאָך, און פון זיי וועל איך דאָ נאָר אייניגע דערמאָהנען: חכמת הכעמיה (אין ערשטער „הצפירה") עמק יהושפט (המליץ) מה אני (השחר) על הדגים (הבוקר אור) און נאָך אַזעלכע און אַזעלכע, וואָס איך בין נישט אומשטאַנד אויסצור־רעכענען, ווארום איך האָב איצט נישט די דאָזיגע צייטונגען. איך האָב נאָך געשריבען וועגען די חדרים און מלמדים, ווען איך בין געווען אין דער קאָמיסיע אונטער דער אויפזיכט פון ווילנער גובערנאַטאָר גרעססער, אין יאָהר 1875. מיין אַרטי־קעל איז געפעלען די נאַטשאַלסטוואָ און האָט געהאָלפען לעזען די חדרים און מלמדים פראַגע אין יענער צייט. דער דאָזיגער מאמר איז געבליבען אין אַרכיוו פון דער קאָמיסיע און צום בעדויערען האָב איך נישט פון אים קיין שום קאָפּיע.